

NAJVEĆA KAMATA:

u visini tekuće stope inflacije uvećane za 2-5 procentnih poena godišnje

PORESKE OLAKŠICE:

poreska osnovica se umanjuje za 25% - 100% vrednosti kupljenih obveznica

ROKVI DOSPEĆA:

90, 180, 270 i 365 dana

PRODAJA I ISPLATA:

na šalterima banaka, Poštanske štedionice u SDK na teritoriji Srbije

**ISPLATU GARANTUJE
REPUBLIKA SRBIJA**

NEDELJNI LIST
Vreme

**SRBIJA
U TV MREŽI**

**MITSUBISHI
COLT**

**VISOKA TEHNOLOGIJA
U ZNAKU
TRI DIJAMANTA**

Velauto International

GENERALNI ZASTUPNIK
Prizrenska 13
11000 Beograd
JUGOSLAVIJA
Tel: 011-644791/646177
Fax: 011-658690

U OVOM BROJU

Vreme

NEDELJNI LIST,
11. mart 1991.

Izlazi ponedeljkom

Beograd, Narodnog fronta
45/VII, poštanski fak 257
Izdaje „Sedma sila“, Rijeka

Direktor: Dordje Terzin

Glavni i odgovorni urednik:
Zoran Jelić

List uređuje redakcijski
kolegijum.

Redakcija:
Slobodanka Ast, Stojan
Cerovic, Aleksandar Cirić,
Goranka Matic (urednik
fotografije), Milan Milosevic,
Roksanda Ninčić, Nenad
Stefanović, Lazar Stojanović
(kultura), Hari Stajner (svet),
Miloš Vasić, Nenad Vitas
(grafički urednik), Dragoljub
Žarković (unutrašnja politika).

Sekretar redakcije:
Elena Krstanović

Rukopisi se ne vraćaju.

Telefon: 642-743,
Centrala: 696-362, 645-487,
642-766, 642-955 (lokali: 72, 79,
82, 85, 88)

Telefax: 657-454

Stampa FORUM, Novi Sad,
Vojvode Mišića 1

YU ISSN 0353-8928

Preplate za zemlju: tromesečna
325,00 din, šestomesečna 650,00
din godišnja 1.300 din.
Šestomesečna preplata za
inostranstvo izvišena u zemlji: 400 din.

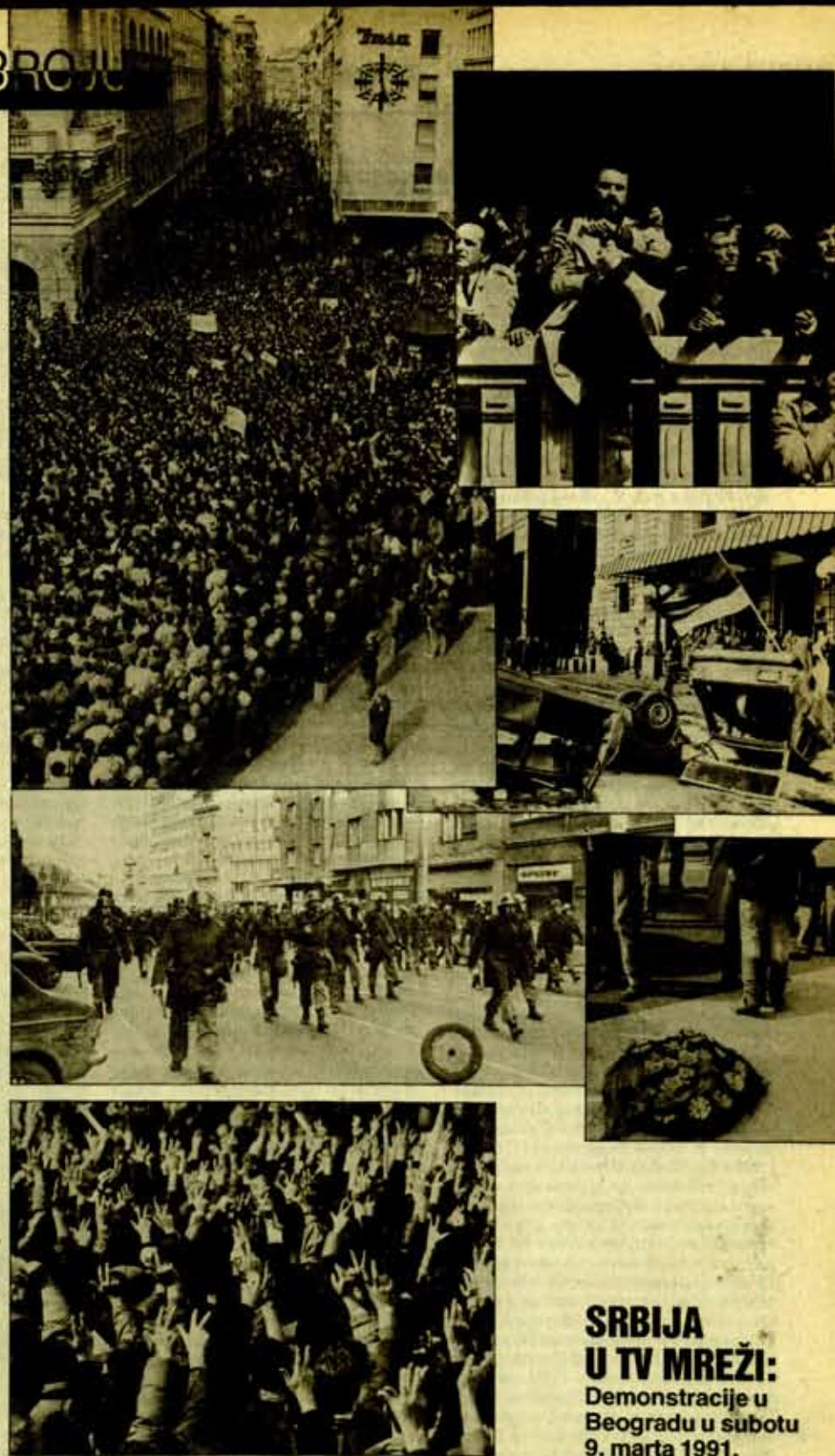
Šestomesečna preplata iz
inostranstva: DEM 110, USD 70, CHF
80, ATS 770. Dopлата za avio-kon-
transport naknadno se obračunava.
Upiate preplate u zemlji kao i upiate
u zemlji za inostranstvo na fuz račun
„SEDMA SILA“ - Rijeka 33800-603-9076
(poš primerek uplatnice poslati na
adresu: „SEDMA SILA“ - Redakcija
„VREME“, Narodnog fronta 45/VII,
11000 Beograd).

Upiate u inostranstvu na: TUCCELAJ
EXPORT AND CREDIT BANK INC.
ACC No 28710 FOR „SEDMA SILA“
- Rijeka 33800-603-9076.

U slučaju ponudjenija late u toku
preplatnog perioda, preplatnik se
priznaje stari cena do uskla preplate.

List je muljivom Sekretarijata za
informacije Srbije, broj 413-01-32/91-01
od 04. 02. 1991. godine, svrstan u
redni broj 8, stav 1, tačka 1. silazne
10. za čij promet se plaća osnovni
porez po stopi od 2%.

NASLOVNA STRANA
Fotografija
Nedeljko Deretić

**SRBIJA
U TV MREŽI:**
Demonstracije u
Beogradu u subotu
9. marta 1991.

Vanredno stanje – izlaz ili ćorsokak

Samo bi rat bio gori

Nije daleko od pameti da bi intervencija armije s ciljem da se vrate federacija i socijalizam od JNA napravila ono protiv čega se stalno bori – jednonacionalnu vojsku

Milan Kučan, predsjednik Slovenije, procjenjuje da ćemo biti blizu vanrednog stanja ukoliko Skupština SFRJ ni iz drugog pokušaja ne usvoji paket zakona savezne vlade. Istovremeno, veruje da će Armija intervenirati ukoliko dođe do međunarodnih sukoba. Stipe Mesić, potpredsjednik predsjedništva SFRJ, izjavljuje da ne veruje u mogućnost vojnog udara, odnosno da „u glavama ljudi u vojnom vrhu ne postoje takve ideje“. On, međutim, smatra da može doći do lokalne intervencije Armije u cilju smirivanja određenih političkih žarišta, što je „čak i logično, ukoliko nema drugih rešenja“. Gnevni izveštaji nekih beogradskih medija javljali su da su žitelji Knina i okoline tokom pakračkih događaja bili ogorčeni zbog pasivnog držanja Armije, od koje očekuju zaštitu; druge su građani prestrašeni od pomisli na policijski čas i tenkove na ulicama.

Kako bi izgledalo da vrh JNA zaista kaže: „E, sad je bilo dosta“?

Pre svega, vojni udar je nelegalan čin. Nijedan ustav na svetu, pa ni naši ustavi (savezni i republički) ne dopuštaju da vojska smeni civilne organe vlasti i preuzme njihova ovlašćenja. O legalnom delovanju vojske može se govoriti samo dok ona, makar i formalno, sluša narednja vrhovnog komandanta, a to je, uglavnom, šef države. Šefovi država se, opet, odlučuju da aktiviraju vojsku u slučaju spoljne agresije – što nigde nije sporno, ili zbog unutrašnjih problema – što može da bude (i te kako) sporno.

ŠTA KAŽE ZAKON: Ustavi većine zemalja predviđaju da se slobode i prava mogu ograničiti ili suspendovati u posebnim (vanrednim) prilikama – s tim što su te prilike različito definisane. Može biti reči o opsadnom ili vanrednom stanju (ili i jednom i drugom), invaziji, ratu, neposrednoj ratnoj opasnosti, oružanoj pobuni... Gotovo uvek su maglovitije formulacije koje se odnose na unutrašnju opasnost nego na spoljnu, ali i tu od države do države postoje razlike. Put za tu vrstu normi je, inače, otvorio Vajmarnski ustav još 1919. godine, a danas najviši državni akti, bez obzira na vrstu državnog uređenja, definišu ko je nadležan da ograniči ili

potpuno suspenduje slobode i prava građana (kretanja, zborove), postupak kojim se to čini, a ponegde se precizira period u kojem te odluke mogu biti na snazi, područja na koja se odnose, obim sloboda koje se mogu suspendovati.

Nadležnost za donošenje takvih odluka uglavnom pripada predsedniku vlade (u parlamentarnim sistemima) ili šefu države (u predsedničkim sistemima). Neki predsjednici, međutim, na primer francuski, ne mogu o tim stvarima odlučivati sami. Predsednik Francuske mora da konsultuje Ustavni savet, premijera i predsednika parlamenta (predsednici Srbije i Hrvatske ne moraju nikoga ništa da pitaju). Većina ustava predviđa da parlament naknadno verifikuje odluke o ograničavanju ili suspenziji sloboda i prava, ali je ta klauzula ograničenog dometa, jer parlament, ma šta mislio, ne može učinjeno učiniti nečinjenim.

Pojedini ustavi (španski, portugalski) taksativno nabrajaju slučajeve u kojima se prava mogu ukinuti. Drugi to rešavaju opštom ustavnom normom kojom samo nekog ovlašćuju da oduzima prava, a taj posle može da ukida i uvodi šta god hoće. Demokratskiji ustavi navode koja se prava ni u kom slučaju ne mogu ukinuti (prava pred sudom, recimo). Ustav Venecuele, opet, predviđa da se prava mogu organizovati samo na delovima državne teritorije, a ne u celoj zemlji. Poznavaoci ove problematike tvrde da su vanredne prilike i ovlašćenja šefova država preciznije regulisani u zemljama koje su imale iskustva sa vojnim diktaturama, ali su ljudska prava u svakom slučaju zaštićena tamo gde su vanredna stanja ustavna materija, odnosno gde ta pitanja regulišu i cela ustavna poglavlja.

Naš ustav se u tom pogledu nije proslavio. Ustav iz 1974. godine (na koji se jedino JNA stalno poziva) kaže da je Predsedništvo SFRJ najviši organ komandovanja oružanim snagama SFRJ u ratu i u miru, da naređuje upotrebu oružanih snaga u miru, da „odredene“ poslove može preneti na saveznog sekretara za narodnu odbranu, s tim što za te poslove savezni sekretar odgovara Predsedništvu. Kolektivni šef države može za vre-

me ratnog stanja ili u slučaju neposredne ratne opasnosti donositi uredbe sa zakonskom snagom o pitanjima iz nadležnosti Skupštine SFRJ i tim uredbama se mogu obustaviti odredbe Ustava koje se odnose na potrebu saglasnosti republika i pokrajina na zakone i odluke i na slobode i prava građana. Nikakvih preciziranja i detaljnijih objašnjenja u Ustavu nema.

U Poslovniku o radu Predsedništva piše da je potrebna dvotrećinska većina za odlučivanje o ovlašćenjima u ratnom stanju. Takođe, međutim, piše da u „hitnim slučajevima“ (koji nisu definisani) Predsedništvo može odlučivati bez sednice tako što će predsednik (ili, u njegovom odsustvu potpredsednik) konsultovati sve članove Predsedništva i na osnovu toga „utvrditi stav“. Još se kaže da se Predsedništvo „oslanja na mišljenje“ Saveta za narodnu odbranu i Komisije za pitanja rukovođenja i komandovanja oružanim snagama.

DOLE VLAST, ŽIVELA VLAST: Centar Beo grada, 27. mart 1941.

DOKUMENTACIJA TANJUGA

ŠTAPSKI DOKUMENTI: Ukratko, kod nas pravno nije definisano šta je vanredno stanje i ko šta u tom stanju može da radi. Negde je to, kako rekospo, ustavna materija – kod nas nije čak ni zakonska. Krajem februara 1989. godine, kada je Lazar Mojsov, tada potpredsednik predsedništva SFRJ, obavestio Saveznu skupštinu da je na Kosovu uvedeno vanredno stanje, neki su ga delegati pitali zašto ne postoji zakon o vanrednom stanju. Mojsov je odgovarao da se na takvom zakonu radi, ali da je to težak i obiman posao, pa se Predsedništvo prilikom donošenja takvih odluka oslanja na nekakva uputstva (strogo pov., razume se) koja je samo donelo, i koja su menjana i dopunjavana prilikom raznih „posebnih okolnosti“ poslednjih decenija. Zakona o vanrednom stanju ni do danas nema, niti ga je ko više pominjao. Da podsetimo, Mojsov je tom istom prilikom govorio o čuvenom štapskom dokumentu kosovskih separatista – koji se zvanično takode više nikad nije pomenuo – ali je tad zvučao kao veoma ubedljiv razlog za vanredno stanje.

U svakom slučaju, iz čista mira se ne mogu proglašavati ni vanredna stanja ni aktivirati vojska. Pogodno tle za takve opcije bili su i masovni socijalni nemiri, talasi štrajkova, unutrašnji oružani sukobi bilo koje vrste, terorizam... ili sve to zajedno, uz opštu nesigurnost građana i paralisanje civilne vlasti, koje su ispustile dizgine. Zvuči poznato? Da, to su one situacije kad svaka glasina ima produ, kad, na primer, neko u srpsko selo pusti glas da treba bežati jer će ih za pet minuta na-

pasti komšije iz hrvatskog sela, a u tom istom hrvatskom selu istovremeno slušaju kako im stižu do zuba naoružane komšije Srbi; kad jedne novine hladnokrvno objave da je u Pakracu bilo najpre troje, pa jedanaestoro mrtvih, a sutradan da žrtava nije bilo; kad i ugledni mediji kažu da je iz Hrvatske u Srbiju pobeglo 20.000 Srba, da bi onda Izvršno veće Srbije reklo da ih je bilo 4500, a očevici govorili o 700–800 ljudi. Tad više zaista nije bitno da li strah koji ti ljudi osećaju ima realnog osnova. Bitno je da hoće – i da na to imaju potpuno pravo – da im se obezbedi mir. Makar stigao i tenkom. Problem je u tom što u istom tenku može stići i čitav niz drugih stvari.

SLUČAJ ALJENDE: Svetska iskustva pokazuju da nemiri koji dovode do skidanja rukavica s čvrstih ruku mogu biti uvedeni, isprovocirani ili – autentični. Uloga SAD u izazivanju, a ponegde i izvođenju vojnih pučeva u Latinskoj Americi, uglavnom je poznata. Najeklatantiji primer bio je svrgavanje Aljendea, 1973. godine. Čileanski radnici su, doduše, stvarno bili razočarani što im Aljende nije podigao standard, kako je obećao. Ali, to nije bilo nikakvo opravdanje da SAD najpre steknu kontrolu nad proizvodnjom bakra u toj zemlji, a zatim iznesu svoje strateške rezerve tog metala na svetsko tržište i obore mu cenu, što je dovelo do masovnog štrajka rudara; da obustave isporuke rezervnih delova za kamione i izazovu štrajkove kamiondžija; da od 1963. do 1973. „u razvoj političke situacije u Čileu“ ulože oko 13,4 miliona dolara, a od toga za sprečavanje izbora i svrgavanje Aljendea oko osam miliona dolara.

Ipak, nisu ni sve vojne hunte u Latinskoj Americi (doskora nazivanoj „kontinent u uniformi“) imale fašistička obeležja, – mada je borba protiv levice svima bila ideološka platforma – niti su sve diktature bile jednako krvave. Negde su hunte bile bliže centru, mase su ih ponekad iskreno podržavale, jer su vojsku često doživljavali kao očišćenje patriotizma i reda, za razliku od korumpiranih političara. Militarizacija je bila vladajuće obeležje kontinenta od 19. veka, a argentinski politikolog Huan Solari još sedamdesetih godina je ocenio da je „nedostatak velikih partija sa demokratskim tradicijama uslovio da u svim zemljama kontinenta preovlađujuća uloga pređe na armiju, koja u uslovima nereda i haosa predstavlja organzovanu i čvrstu silu“.

Osim po tome što ih je bilo mnogo i što su bile pod američkim uticajem, vojne vlasti u latinskoj Americi bile su karakteristične i po dugovečnosti. Apsolutni rekorder bio je paragvajski diktator Stroessner, koji je vladao pune 34 godine (do februara 1989. godine, kad ga je pučem svrgao general Andres Rodriguez, koji je

izbore obećao za 1993.). To je još jedna bitna razlika među armijama koje uzimaju vlast: negde to rade zato što kao institucija smatraju da su sposobne da same upravljaju, direktno i na neodređen rok, kao u pučevima u Brazilu 1964, Peruu 1963, Argentini 1976. i Čileu 1973. godine; negde je reč o ličnim ambicijama generala ili pukovnika – što je bio glavni motiv mnogim pučevima u Africi. Ponegde je vojski zaista teško osporiti patriotizam i pozitivnu ulogu – u Turskoj (na čija se iskustva pozivaju mnoge domaće pristalice vojnog puča) ili Poljskoj početkom osamdesetih, na primer.

PATRIOTSKA SNAGA: U Turskoj je 1980. godine vojska preuzela vlast u stvarnom rasulu u zemlji – od privrednog haosa do oružanih sukoba uporedivih sa libanskim. Ukratko, stvorili su privremenu vladu (Turgut Ozal bio je potpredsednik), vrlo brzo su započeli reforme monetarnog i bankarskog sistema, sklopili su stand-by aranžmani, a za takva iskustva pripremljen je tehnokratski podmladak, stvorena obrazovana srednja klasa, koja je izvela revoluciju u mišljenju Turaka. Turska se, sve skupa, za kratko vreme našla na putu ekonomskog prosperiteta i unutrašnjeg političkog mira.

Armiji, koja je omogućila taj preokret, osnivač Republike Atatürk poverio je da čuva njegove tekovine, da ne dozvoli restauraciju teokratske države, da zadrži prozapadnu orijentaciju, republikanizam, ali i načelo „jedan narod – jedna država“. Turska i dalje ne priznaje Kurde i neće ni da čuje ni za kakav levi ekstremizam (mada se bori, ravnoteže radi, i protiv desnog ekstremizma). Zgodno se zadesilo da su separatistički nastrojeni Kurdi ujedno i levičari. Za tu se armiju, dakle, teško može reći da je potpuno neideologizovana, a posebno da nema jak kult ličnosti – Atatürk je u turskoj armiji još božanstvo.

Bitno je, međutim, da ta vojska uživa veliki ugled u narodu, jer je prava patriotska snaga, dok se za političare (kao i u Latinskoj Americi) misli da su korumpirani. Teško je zamislivo da u Turskoj neko, kao kod nas, baca pitomce u more, začikava ih na ulici, preti im ili – to ponajmanje – puca u njihova vozila. Uz to, ta je vojska, prema jednom našem diplomati – još i pametna, jer nema ambicija da sedi na vlasti. Svesna je, naime, da ona probleme ne može rešavati – pa ih uvaljuje civilima. No, to ne znači da turska armija i dalje nema bitnog uticaja na politički život zemlje. Nedokazivo je, razume se, da je ona podsticala nemire da bi 1960, 1971, 1980. godine potrebu za intervencijom učinila opravdanijom, ali je njena ustavna pozicija očigledna. Predsednik ne raspolaže vojskom, on se konsultuje sa Nacionalnim savetom bezbed-

nosti, u kojem sede još i predsednik vlade i šefovi svih rodova vojske. Te su konsultacije vrlo česte. Predsednik, naravno, može da zanemari mišljenje ostalih, ali je pitanje koliko bi to bilo pametno, s obzirom na to da Armija budno motri na ostvarivanje turskog nacionalnog interesa onako kako ga ona shvata.

VOJSKA I „SOLIDARNOST“: Drugi evropski primer gde se na vojnu intervenciju gleda sa razumevanjem, pa i simpatijama (s vremenom sve više), jeste poljski. Početkom prošle decenije, u vreme masovnih štrajkova i pojave sindikata

Solidarnost, Poljaci su eksplicitno ili implicitno dovedeni u situaciju da sami preventivno intervenišu da to umesto njih ne bi učinili Sovjeti i druge članice Varšavskog ugovora. Danas se čak govori da je general Jaruzelski spasao Solidarnost, bar za taj period.

Na kraju, nisu samo komunističke, postkomunističke i zemlje u razvoju sklone uniformama. Zemlja koja sebe neprestano natura kao primer apsolutne demokratije – SAD – pozvala je vojsku da intervenišu u nemirima izazvanim rasnim sukobima. De Gol je 1968. godine ozbilj-

no razmišljao o angažovanju armije, kao i Margaret Tačer prilikom ne tako davnog dramatičnog i dugotrajnog štrajka rudara.

Jugoslaviju je, međutim, teško uporediti s bilo kojim od brojnih primera upotrebe vojske – ma koliko poučni oni bili. Nijedna situacija kod nas nije sasvim čista. Ako, na primer, vrhovni komandant priznaje da je samoopredeljenje, uključujući otcepljenje, legitimno, ugrožavanje teritorijalnog integriteta otpada kao argument za intervenciju, mada je to gotovo svugde u svetu i te kako dovoljan razlog. Predsedništvo bi se prilikom eventualnog uvođenja vanrednog stanja moglo pozvati na ugrožene živote i imovinu ljudi, ali teško da bi to dobrovoljno prihvatili oni koji misle da JNA, u saradnji sa drugima, ne štiti u podjednakoj meri sve živote i imovinu, a uz to učestvuje u izazivanju nespokojstva, kako bi imala razloga da se nametne. (Argentinska armija je puč 1976. godine objasnila „institucionalnim, socijalnim i administrativnim haosom u zemlji“.)

Opravdanja za intervenciju su, naravno, jedno, a stvarni motivi nešto drugo. Nacionalni sukobi u Jugoslaviji zaista prete da se otmu kontroli. Nemoguće bi bilo optužiti JNA za stvaranje tog stanja, ali bi bilo teško pouzdano tvrditi i da mu ona ni na koji način nije kumovala. Njene političke ambicije su, uz to, neosporno iskomplikovale situaciju. Jedno bi bilo kad bi Armija zaista htela samo da raz-

OKUPACIJA U DVE SLIKE: Vojska i specijalci na ulicama Pakraca

Srbi i Hrvati

Glava u pakračkoj torbi

Malo svetlosti u stanu. Na zidu, jedna do druge, ikone Svetog Đorđa i Bogorodice. Napolju se puca, širi strah i paranoja

dvoji strane koje prete da se pobiju, da bude na ulicama dok postoji stvarna opasnost od krvoprolića (samo dotle), a zatim da se vrati u kasarne i pusti civilne, legalno izabrane vlasti da političkim sredstvima traže dugoročnija rešenja. Sudeći po rečima Stipe Mesića citiranim na početku ovog teksta, ni Hrvatska ne bi imala ništa protiv takve uloge vojske – iz svojih razloga, naravno.

VOJSKA I POLITIKA: Međutim, takva nimalo ideološka a sasvim patriotska uloga vojske pod velikim je znakom pitanja. Kako bi, naime, do te mere ideologizovana Armija mogla pristati da joj uloga bude svedena samo na „plave šlemove“? Ukoliko bi čovek posmatrao samo ideološku platformu SK–PJ, bilo bi sasvim jasno da je Armiji više stalo do jugoslovenske federacije i socijalizma nego do mira, pri čemu ova partija stavlja znak jednakosti između Jugoslavije i socijalizma. Što je i najteže prihvatiti. Samo vojni vrh, međutim, zna da li je viđenje SK–PJ ujedno i njegovo viđenje, a pitanje je da li i oni znaju šta o tome misli oficirski kadar nižeg ranga. Ipak, nije verovatno da baš ceo oficirski kor misli što i Stevan Mirković. Dilema je u tome koja je opcija jača. Ukoliko bi Armija silom htela da restaurira prethodni oblik državnog uređenja, nikako se ne bi moglo govoriti o njenom legitimnom delovanju. Takvo bi rešenje, između ostalog, Jugoslaviju stavilo u potpuni međunarodni karantin. U razgovoru za „Vreme“ dr Zlatko Isaković, iz Instituta za evropske studije, objašnjava da svaka vlada priznata u sve-

tu ima, u krajnjoj liniji, legitimitet, jer to znači da se članice svetske zajednice saglašavaju s takvom vladavinom. Ta saglasnost je, naravno, motivisana pre interesima nego moralom, i stvar je diskrecionog prava svake države da prizna koga hoće – na to nisu obavezane nikakvim međunarodnim ni unutrašnjim propisima. Razvijene zemlje možda ne bi imale ništa protiv toga da JNA sprečava krvoproliće, ali je gotovo izvesno da bi imale mnogo toga protiv ideološke armijske intervencije.

Mora se, međutim, imati u vidu da kod nas ne postoji tradicija izdavanja vojske iznad politike. Dr Branko Gligoričević, iz Instituta za savremenu istoriju, za „Vreme“ podseća da se ne može reći ni da je 1921. vojska došla na vlast u smislu režima nekakve vojne hunte, iako je uvedena šestojanuarska diktatura i suspendovan ustav. I u puč 27. marta 1941. godine vojska je svojom fizičkom snagom odigrala posrednu ulogu, a vlast su, ipak, zadržali civili, i to predstavnici pojedinih političkih stranaka. Naš sagovornik, međutim, govori i o bitnoj razlici između pozicije vojske u prvoj i drugoj Jugoslaviji.

U godinama između dva svetska rata, naime, posebnim ustavnim i zakonskim propisima vojsci je onemogućavan svaki politički uticaj i političko delovanje. To je bilo na snazi i u vreme parlamentarnog režima i u vreme kraljeve diktature. Imajući u vidu iskustva sa vojnim režimima u Grčkoj, Španiji i drugde, – a i sopstveno iskustvo s tajnom oficirskom organizacijom „Crna ruka“ većina političkih strana-

ka smatrala je da se vojska kao moćan faktor mora odstraniti od mešanja u politički život.

ISKUSTVA OD PRE RATA: Predostrožnost je, navodi dr Gligoričević, išla dotle da je u prvom izbornom zakonu 1920. godine napisano da lica na odsluženju vojnog roka, aktivni podoficiri i oficiri ne mogu imati biračko pravo. Zanimljivo je da su neki komunistički poslanici zahtevali da se ta odredba izmeni i vojnicima da pravo glasa, ali im je vladin predstavnik na to odgovorio da bi to bilo vrlo riskantno, jer bi značilo „da vojnici čitaju novine, idu na zbrove i da se upisuju u partije, i u isto vreme drže topove, mitraljeze i sve ostalo; došlo bi se u veliko iskušenje da od vojnika postane pretorijanc, a od komandanta dahija“. Odredba da vojnici ne mogu da biraju ni budu birani na izborima ostala je i pod diktatorom u takozvanom „oktroisanom ustavu“ 1931. godine. Propisano je bilo i da su vojni sudovi nezavisni, da o krivičnom delu koje učine građani u društvu s vojnikom sude građanski sudovi, a jedino u vreme rata vojni sudovi.

Aktivni oficiri su, reču, smatrani nepolitičkim nestranačkim ljudima koji su, kao takvi, držali resore ministara vojske i mornarice u svim vladama.

Vredi takođe pomenuti da je u tadašnjim (čestim) parlamentarnim krizama bilo predloga da se formira neutralna, nepartijska vlada, na čije bi čelo došao jedan general, opet kao nepartijska ličnost. Tako je Stjepan Radić, vođa Hrvatske seljačke stranke, početkom 1928. go-

dan novinar), koji drži položaj kod igrališta „Uroševac“. Ljude iz opštine jednostavno je nemoguće pronaći. Kao i one iz SDS ili HDZ. SKH-SDP, koji je ovde pobedio na izborima, više ne postoji.

„Pogledaj brda“, kaže nam jedan Pakračanin. „Tu su naši. Sve smo opkolili. Dok ne skinu ono govno sa opštine, neće nigde ići. Razbićemo“.

Odmah posle toga počinje pucnjava. „Gospode, koja je ovo Rumunija“, viče jedan novinar. Svi brže-bolje u zaklon. Isto i drugi put. I treći. Ruke na glavu i bež! Novinari u zaklonu jedne zgrade. Neko iz pištolja puca sa prozora. „Budala!“.

Iste večeri, potraga za jednim izgubljenim fotoreporterom. Pored, iza zidova skrivenih specijalaca koji nišane, prolazi u kolima. Naređenje ostalim fotoreporterima: „Nemoj da bi nekom slučajno opalio blic. Razneće nas“. Onda se svi smeju. Tek kasnije ćemo shvatiti koliko smo se zaista uplašili.

Ubrzo posle toga vojska zauzima bolje položaje. Na svaki gradski trg stižu se je-

dan novinar), koji drži položaj kod igrališta „Uroševac“. Ljude iz opštine jednostavno je nemoguće pronaći. Kao i one iz SDS ili HDZ. SKH-SDP, koji je ovde pobedio na izborima, više ne postoji.

„Pogledaj brda“, kaže nam jedan Pakračanin. „Tu su naši. Sve smo opkolili. Dok ne skinu ono govno sa opštine, neće nigde ići. Razbićemo“.

Odmah posle toga počinje pucnjava. „Gospode, koja je ovo Rumunija“, viče jedan novinar. Svi brže-bolje u zaklon. Isto i drugi put. I treći. Ruke na glavu i bež! Novinari u zaklonu jedne zgrade. Neko iz pištolja puca sa prozora. „Budala!“.

Iste večeri, potraga za jednim izgubljenim fotoreporterom. Pored, iza zidova skrivenih specijalaca koji nišane, prolazi u kolima. Naređenje ostalim fotoreporterima: „Nemoj da bi nekom slučajno opalio blic. Razneće nas“. Onda se svi smeju. Tek kasnije ćemo shvatiti koliko smo se zaista uplašili.

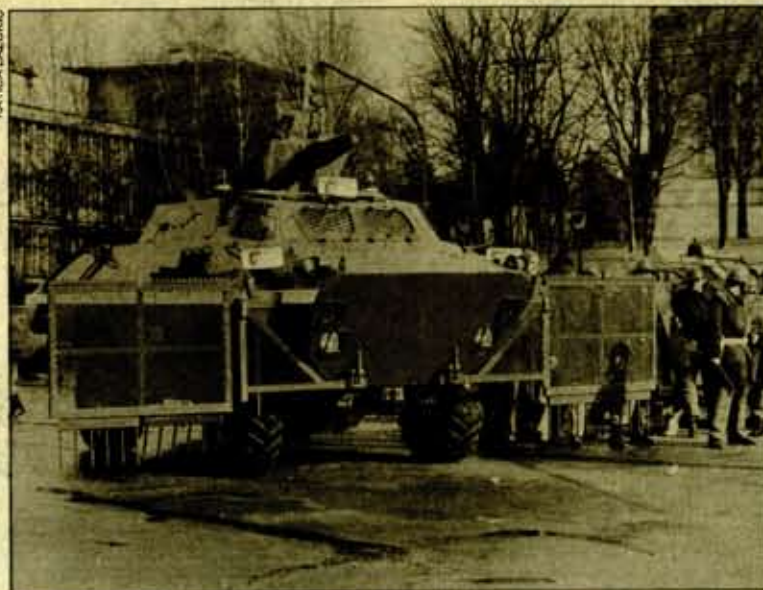
Ubrzo posle toga vojska zauzima bolje položaje. Na svaki gradski trg stižu se je-

dine predlagao generala Petra Živkovića za predsjednika jedne takve vlade, ali do toga tad nije došlo.

Još jedno korisno meduratno iskustvo je i to da se vanredno stanje u smislu privremene obustave određenih prava građana moglo u celoj državi uvesti posebnim zakonom Narodne skupštine samo u slučaju rata ili mobilizacije, a u slučaju „oružane pobune“ i na pojedinim delovima teritorije.

IDEOLOGIJA I MIT: Naravno, NOB i KPJ podigli su JNA u drugoj Jugoslaviji na mitski pijedestal i vojska je zaista dugo doživljavana kao narodna i patriotska. Danas se, međutim, ne može ni približno govoriti o takvom ugledu Armije. Rejting je počeo da joj se srozava sa sudenjem Janši i drugovima – kod jednih zato što je do sudjenja došlo, kod drugih zato što kazne nisu bile dovoljno oštre. Ta različita mišljenja, (suviše aktivna – premalo aktivna,) o poziciji JNA nastavljena su i produbljena, s tim što im je zajednički imenitelj – pad ugleda vojske. Slučaj Špegelj samo je zaoštrio stvar, ali je Armija najveći moralni kolaps doživela pre toga – stvaranjem SK-PJ.

Konačno, veliko je pitanje mogućnosti efikasne intervencije vojske bilo koje vrste ako višenacionalna vojska hoće da arbitrira u višenacionalnoj zajednici. Skupština Slovenije je pre nekoliko dana usvojila zakon po kojem regruti iz te Republike služe vojni rok isključivo u teritorijalnoj odbrani i republičkoj policiji, a Franjo Tuđam je još pre Pakraca (u danima filma SSNO) izjavio da bi u slučaju

ULOGA UNIFORME: odbrana Televizije 9. marta 1991.

ako ipak dode – on će učiniti sve da se srpski mladići ne bore pod petokrakom. Ostaje pitanje, naravno, pod kojim bi se znamenjem borili i čime bi se borili Vukovi vojnici, kojih ne samo da (koliko se zasad zna) nema nego ni Vuk (ako smo dobro obavesteni) nema kalašnjikove. S intervencije JNA u Hrvatskoj 90 odsto Hrvata dezertiralo iz JNA. Vuk Draško-

vić je nedavno u TV-emisiji „Umijeće življenja“ rekao da treba učiniti sve što se može da do građanskog rata ne dode, a (Nastavak na 9. strani)

ŠIFRA EPISKOPA LUKIJANA: Strelca pokazuje paraj u beleznici reporteru koji treba da mu otvori put do Bučja

Dorda i mala, katolička, Bogorodica. A kćerku su, kažu, hteli da joj biju. Snimala je miting SDS: Kršteno dete, pravoslavno.

Sve vreme, osnovno pitanje: šta će biti sa zastavom? „Biće da je neće biti“, kaže

– Bog ti pomogao.

– Dobro je, naši ste.

Novinarka HTV izgleda nije znala odgovor. Zamalo je nisu prebili. Pola sata posle toga, sedimo sa dotičnom u zgradi pakračke policije. Gospoda su prilično nepoverljiva i čak nepristojna. Izlazimo zajedno. Ona kaže: „Oh, nešto sam zaboravila“, i vraća se. Na HTV-Dnevniku ima podatke koje nismo ni pomirili. Bog joj pomogao.

Sve je krajnje iracionalno, ludo i tužno. Žena, Hrvatica, kojoj je muž (što je čest slučaj) Srbin: „Predizborna kampanja je počela euforično, šta ja znam, nacionalno. Hrvatsko ovo, hrvatsko ono. Meni je to smetalo. Posle je Tuđman stao, ali bilo je već gotovo. Već se pobunila druga ekstremna grupa... a pre, šta ja znam. Ma krasno se živelo, išla sam u obe crkve... a opet... nisi, kažu, smeo reći da si Hrvat... a to su tvrdili i Srbi, za sebe“.

Malo svetlosti u njenom stanu. Na zidu, jedna pored druge, ikona svetog

dvoja-troja borna kola. Jedna ispod parole: „Tito, naša mladost“. Jedan vojnik, još šesnaest dana do kraja, drugi-devedeset. Nikakvih drugih izjava nema.

Specijalci izgledaju prilično „veliko“. Ne pričaju, osim: „Kakve izjave, vi ionako to ne objavljujete“. Nisu grubo, bar ne prema novinarima i bar koliko smo mi videli. Ima i drugih priča.

U Vladačinom Dvoru, u opštini, dačkom domu i domu zdravlja ostavili su za sobom haos. I mnoštvo konzervi. I natpise na zidovima – „HDZ“.

Dok su u kafani Nogometnog kluba „Hajduk“ trajali pregovori (Mesić, Boljkovac, Bućin, Bogičević, Gračanin) jedan Srbin pita specijalca zašto briše stakla (neka vrsta vetrobrana) na oklopnom transporteru. Odgovor: „Da bolje vidim Srbe“. Nešto kasnije, na istom mestu, drugi Srbin fotoreporteru „AP-a“: „Sve ćemo da vas koljemo“. Totalno ludilo.

U utorak, na trgu ispred opštine, grupa mladića dobacuje novinarima: „Pomoz bog“.

druge strane, možda bi Hrvati zaista masovno dezertirali, ali jake vojske (koliko je to JNA?) imaju mogućnosti da izađu na kraj s dezerterstvom. Jasno, dezerterske ambicije bi u velikoj meri zavisile od cilja intervencije JNA. Pored toga, kad bi i iz nje bilo dezertiranja, mada je malo verovatno da bi pokušao da mobilise Srbe.

U svakom slučaju, nije daleko od pameti da bi intervencija vojske s ciljem da se vrata federacija i socijalizam od JNA napravila upravo ono protiv čega se ona stalno bori – jednonacionalnu vojsku. Uopšte nije nezamislivo da bi u takvim okolnostima Tuđman i Kučan zvali inostranstvo u pomoć. I šta bi onda to bilo? Strana intervencija, bratska antikomunistička pomoć, ili pomoć ugroženim demokratijama? U svakoj varijanti – bio bi rat.

Pri svemu tome, vredi podsetiti i na to da je JNA u izuzetno teškoj finansijskoj situaciji. Čuje se da pekare otkazuju kasarnama isporuke hleba zato što im ne plaćaju. Istina, vojska ima ratne rezerve, ali su one predviđene za korišćenje u slučaju rata (ili nisu?), a, osim toga, ni te rezerve ne mogu trajati daveka i pitanje je ko bi snabdevao JNA (naftom, recimo).

I da nije svih tih (i drugih) okolnosti, koji bi mogli biti dometi vojne intervencije? Svetska iskustva, kaže dr Isaković, pokazuju da vojska može prividno da smiri situaciju, da rastera demonstrante, eventualno razoruža one koji su se ilegalno naoružali, može da organizuje snabdevanje stanovništva u slučaju totalnog

OBAVEZNA LEKTIRA: Miting na Ušću, 3. marta 1991.

ekonomskog kolapsa (koji nije teško zamisliti ako padne Ante Marković, koga je vojska najpre podržavala, a onda se distancirala). Može, dakle, i da gasi požare – s tim što se, ne treba zaboraviti, i vatrogasci se mogu angažovati po lažnim prijavama. Ono što sigurno ne može jeste da trajno reši jedan problem, da dovede do sporazuma u društvu. Najmanje bi se vojnim pučem mogli rešiti međunacionalni sukobi. Vojska za to i nije stvarana. Najviše što može jeste da na vlast dovede neku partiju ili drugu političku snagu ko-

ja bi pokušala da rešava stvarne probleme. Ako bi i one za to bile sposobne, što nije verovatno, s obzirom na dosad iskazane armijske preferencije. Inače, albanske vlasti su ovih dana proglasile svoju najveću luku Drač za vojnu zonu, pokušavajući tako da spreče egzodus Albanaca u Italiju. Pre 18 godina, vlastima u Urugvaju to nije pošlo za rukom: u roku od pet godina zemlju je napustilo milion od ukupno tri miliona stanovnika. ■

ROKSANDA NINČIĆ

jedan Srbin. „Pod njom su nam klali decu. Neće više“.

Specijalac Srbinu koji je u ponedeljak došao u opštinu na posao: „Ne diraj zastavu. Ode glava“. Srbin nama kasnije: „Krvožedno pseto. Otići će. Otići će i zastava“.

Ivan Martinčić, iz Policijske uprave Bjelovar: „Tu je po Ustavu i ostaće tu“.

Član opštinskog odbora SDS koji je, zbog okolnosti hteo da ostane anoniman: „Ne ostaje. Kada bi ostala, pogazili bi Jasenovac“.

Ni jedni ni drugi ne odstupaju. Rešenja, čini se, nema. Srbi su stalno skupljeni blizu vojske. Ni najmanje im nije draga. „Zajebala nas vojska“, kažu. I kažu: „ovde treba rat da bude, ništa drugo ne spašava, pa da raščistimo sa tim ustašama“.

Jedan potpučnik, sa naočarima, objašnjava: „Ljudi, bili su pregovori, niko vam ništa neće.“

– Lažeš! To su ustaše. Tukli bi da nije tenkova. Klali.

– Ljudi, otići će, videćete.

– Neće otići, videćete ti.

„Otići će, neće otići“, trajalo je satima. I danima. Čak i kada su specijalci zaista otišli. „Nije zastava otišla. Dakle, tu su.“

U razvaljenim vladničanskim dvorima (pogažene sveće, iscepane slike svetaca), u kojima su ranije prodavani suveniri SDS i predmeti sa likom Slobodana Miloševića (majice i medaljone izgazili specijalci, razgovarano sa gospodinom Lukijanom, episkopom Slavonskim: „Sa ovima nema hrišćanstva. Crna i crvena internacionala. To su njini vaspitanici. Sve je to išlo na veronauku. Ovdje su klali pod tom šahovnicom.“

Pokazuje slike crkava, pravoslavnih, koje su nestale za vreme drugog rata. Desetine slika. A onda, iz vedra neba: „Zamislite da su me u'vatili. Objave mi sliku u novinama i napišu: imamo vladiku, predajte se!“

Mnogo kasnije, u Beogradu, jedan drug mi objašnjava paranoju. „To je kad imaš tačne premise a ludačke zaključke.“

Vladika mi u novinarsku beležnicu upisuje znak. „Pokaži na Bučju. Primićete.“ Na Bučju mi pričaju o bunarima punim leševa i o spaljenim crkvama. Dugo

pamćenje. Ili, što bi rekao Vuk Draško- vić: „Ako bi bilo rata, Srbi bi voleli da to bude rat sa Hrvatima.“

To što Hrvati žele neku svoju državu, ne interesuje ih. Baš kao što ni Hrvate ne interesuje to što se Srbi sećaju bunara. Oni samo žele svoju državu. Ko tu nije lud? Ili ne poludi.

Treba ići iz Pakraca. Sve je mirno. „Naravno da je mirno kada ste otišli vi novinari. Najgori ste“, kaže mi jedan Srbin. Bogzna da li je u pravu.

Poslednja pakračka krivina. Sa strane parkiran vojni oklopni transporter. Šta je ostalo zapamćeno? Slika: u grad ulazi autobus sa specijalcima. Na trgu mnoštvo sveta i mnoštvo specijalaca. Jedan, iz autobusa, smeje se i maše kolegama. Izgleda da je srećan što je stigao. Nekoliko sati kasnije, specijalci, pretrčavajući ulicu, pognuti, spremnih cevi, uleću u autobus i povlače se. Molim se bogu da je među njima i ovaj „moj“. I da ga je jako strah.

Sve u svemu, posle Pakraca čoveku više nikog nije žao. Čak je i malo pakostan. ■

IVAN RADOVANOVIC

NASILJE: Srbija u TV mreži

Krvava odbrana vlasti

Subota, 9. mart, 20 časova: Pod prozorima redakcije „Vremena“ još se čuju pucnji i vije se dim suzavca... Svi rokovi su nam istekli, ovo je poslednji raport pred zaključenje lista. Dvoje je poginulo: milicioner Nedeljko Kosović (44) i demonstrant Branivoje Milinović (18). Poginuo je od takozvane ustrelne rane. Pucalo se, dakle, u meso. Još dvoje je teško ranjeno. U urgentnom centru bore se za njihov život. Takođe od metka u telo. Povredeno je stotinak ljudi. Na prostoru između Predsedništva Srbije i

zgrade Vlade valjaju se kolone demonstranata. U 19, 23 minuta pripadnici JNA pošli su u pomoć miliciji. NTV Studio „B“, koji je ceo dan obavestavao Beograđane šta se događa na ulicama, zanemio je u 18 sati. Javni tužilac zabranio je program. Nije bilo ni vesti od 19 sati. Oduzete su im trake. Stanica kojoj se klicalo na mitingu je „uhapšena“. Poslednja vest: puca se ponovo u centru grada. Tenkovi tutnje centrom... Zapaljivi poziv Vuka Draškovića, poziv na juriš i na pogibiju, još traje. Ishod pregovora opozicije i vlasti nije poznat.

Brutalnom akcijom milicije, pedesetak hiljada demonstranata suzavcem i vodenim topovima napadnuto je na beogradskom Trgu republike u 13,35 sati. Tada je počeo haos. Beograd je ličio na Bejrut. Milicija je minut dva pre toga opkolila Trg i bez upozorenja počela silom da rasteruje narod. U paničnoj bežaniji pa potom i tući sa milicijskim snagama, režim koji je počivao i na čuvenoj izjavi: „Niko ne sme da vas bije“ do kraja je iskompromitovan.

„Zašto nas tuku?“ kriknula je devojka od dvadesetak godina. Ljudi prosto nisu mogli da poveruju da će vlast silom odgo-

voriti na miting kojim je tražena samo ostavka petorice čelnika TV-Beograd. Nisu prosto shvatili da je reč o odbrani režima i jednog sistema vlasti te da to sa televizijom ima tek daleku, posrednu vezu. Sasvim je, međutim, izvesno da je svaka veza između onog dela naroda koji ima drugačiji pogled na svet od vladajuće stranke i njenog vode i same vlasti zauvek prekinuta posle krvavog višerasovnog obračuna ulicama Beograda.

BLOKIRANA SRBIJA: Ne samo glavni grad već i čitava Srbija, bila je okupirana od subotnjih ranih jutarnjih časova. Prilazi Trgu republike bili su blokirani a

legitimisani su i prolaznici, a na drumovima su zaustavljani autobusi s ljudima koji su krenuli put Beograda.

– Ubice! Ubice! Ustaše! Ustaše!
– Sloba – Sadame! Sloba – Staljine!
Sloba – fašisto!

– Bando crvena! Ustala je Srbija!
– Tito – Čaušesku! Sloba – Ilijesku!

Ovo je bio deo skandiranja mase na beogradskom Trgu republike, u subotu 9. marta između i posle dva okršaja s policijskim snagama, iz kojih su demonstranti izašli kao pobednici. Nije pomogao ni vodeni top, ni pendreci, ni suzavac.

Trg republike, koji je policija blokirala tokom prepodneva, osvojen je jurišom u 11 sati i 45 minuta. Oklopno vozilo s vodenim topom povuklo se niz Francusku ulicu, a policija se konsolidovala oko Doma Armije. Vuk Drašković pojavio se na postolju spomenika Knezu Mihailu da bi zatim ušao u Narodno pozorište i izašao na balkon. Uskoro je oko 13 sati, stiglo ozvučenje. Još jedan protivnapad policije suzavcem samo je zakratko pomerio masu prema ulici Kneza Mihaila. Na uglu do Međunarodnog presa centra polomljeni su izlozi. Jedan čiča, brišući oči: „E, jebem te Srbijo!“ Neko pita: „Gde su one žene?“ (Grupica žena koje su bile najavile kontramiting pojavila se na samom početku, da bi zatim negde nestale.)

Nenaoružani demonstranti vade kocke i granitne ploče s Trga i gađaju policijska vozila. Lete metalni cilindri iz kanti za dubre, dok suzavac štira oči. Jedan mladić stoji pod smrkom vodenog topa i drži se rukama između nogu.

U Međunarodnom presa centru neko od stranih dopisnika kaže „ovo je kraj“. Drugi ga ispravlja: „početak kraja“.

U 13 sati Vuk Drašković počinje da govori. Podseća na zahteve upućene Televiziji, Skupštini i Predsedniku Srbije. Na pominjanje Mitevićevog imena počinje skandiranje: Svinjo debela!

U masi se pojavljuje zastava Demokratske stranke pozdravljena izuzetno burnim aplauzom. Većina zastava su SPO i Srbije.

Drašković postavlja ultimatum za podnošenje ostavki petorice iz TV Beograd do 16 sati. A „zbog brutalnog juriša policije na goloruki narod“ traži i ostavku ministra policije Radmila Bogdanovića.

POVRATAK MILICIJE: Posle njega govori Branislav Mihajlović – Mihiz, Leon Kojen, Milan Komnenić, Žarko Jokanović, Milan Paroški... U tom trenutku, u 13 i 35 policija ponovo kreće na prepuni Trg republike, iz pravca Doma Armije. Ponovo vodeni top, suzavac koji pada u masu.

Povlačenje traje samo nekoliko trenutaka. Vuk s balkona viče: „Juriš! Juriš!“ Narod se vraća i odbacuje policiju, njih oko dve stotine. Pojavljuje se trolejbus s porazbijanim prozorima. Masa ga gura i pravi barikadu. Zatim još jedan. Gomila prevrnutih kontejnera takođe služi kao barikada. Najžešća tuča je na uglu kod Narodnog pozorišta. Vuk urla: „Milicijo pristupi narodu!“ Poziva da se ne razbijaju automobili, ali dve policijske „zastave“ već su razbijene i prevrnete pred ulazom u Pozorište.

Oko 14 sati Drašković izlazi iz Pozorišta, prelazi Trg i ide Terazijama ka zgradi Predsedništva Srbije. Masa kreće za njim. Na Terazijama stoje blokirani trolejbusi. Kroz gomilu se probijaju vatrogasna vozila po kojima pljušte kamenice. Pucaju stakla.

BEOGRAD KAO BEJRUT: Zapaljeni automobil kod „Londona“

Jedan vatrogasni kamion opkoljen je na Terazijama. Ljudi se penju na njega. Uniformisani čovek otvara prozor i nešto moli sklopljenih ruku. Tročlana posada izlazi iz kabine. Na kamion se penje petnaestak ljudi. Tu je i jedan pop. Na krovu neko vitla srpskom zastavom. Kamion kreće niz Terazije i staje između Predsedništva i Skupštine Srbije.

Grupa ljudi utrčala je u zgradu ZOIL „Dunav“ na Trgu republike provalivši zaključana staklena vrata. Za njima je ušao suzavac. Dečak od dvanaestak godina, presamićen, povraća. Mladić ciglom gađa oklopna kola. Cigla se odbija i pogada čoveka u glavu. Obliven krvlju, pada na pločnik. Čuju se pucnji, jauci, histerični krici... Deo mase kreće ka Takovskoj ulici gde se nalazi Televizija Beograd. Na oba mesta dočekale su ih ja-

ZRTVA: Zbrinjavanje unesrećenog

ke policijske snage. Obračun demonstranata i policije preneo se tako na druge ulice Beograda. U to vreme sa ekrana TV Beograd, kao da se baš ništa ne dešava, emitovana je redovna programska šema.

Zgradu Televizije Beograd u subotu su čuvali psi, konji, policajci, oklopna vozila sa rešetkama za „potiskivanje mase“, vodeni topovi i vatrogasna kola. Dušan Mitević bio je u zgradi, negde u neodređenim visinama gde borave kineski carevi, svetski duhovi i dušebrižnici srpskog naroda. Poprilično nervozna sekretarica („A zašto ne pitate Vuka Draškovića da li čeka da padnu glave“, bio je odgovor na pitanje da li je Mitević podneo ostavku, petnaest minuta pred istek roka opozicionih stranaka) upućuje nas na redakciju vesti. Pre toga bio je, navodno, u redakciji Informativnog programa (gde niko ne diže slušalicu), nije bio u desku („Dnevniku“) ali je, ako je verovati sekretarici, „radio“. U to vreme pucalo se u Beogradu.

BASTILJA: Najnovije vanredno stanje u TV Beograd, bar što se zgrade u Takovskoj 10 tiče, ušlo je neposredno pred prvi i odmah po zaključenju drugog kruga srpskih izbora. Propusnicu je postalo obavezno nositi „na vidnom mestu“; taj zahtev isprva je obrazlagan građevinskim radovima u Aberdarevoj ulici. Od početka meseca, kada je postalo izvesno da opozicione stranke ne odustaju od najavljenog pa zakazanog protesta zbog uredničke politike TV Beograd o čemu Skupština Srbije već mesecima odbija da raspravlja, u Takovskoj 10 sve su redovnije „civilne ekipe“ bezbednosti koje „istražuju teren“, otključavaju ili provaljuju novinarske stolove i ormariće.

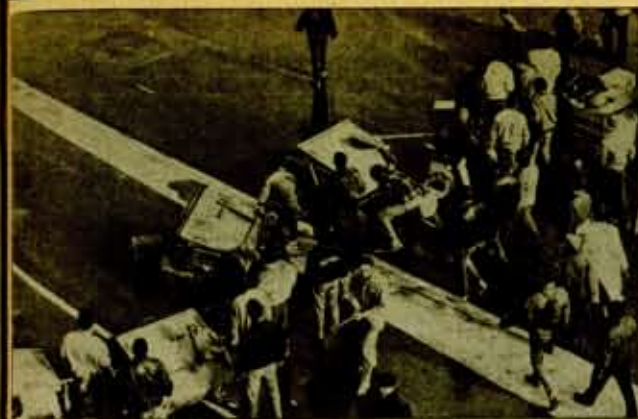
Ekipe „specijalaca“ ušle su u Televiziju u petak rano po podne. Pratio ih je Dušan Vojvodić, šef deska, do prve dve godine šef bezbednosti TV Beograd. Sa te funkcije unapređen je na sadašnju zbog preterane revnosti, naime, uhvaćen je kako lično crta kukaste krstove i ispisuje „neprijateljske“ parole, sve u cilju obezbeđenja „dokaza“ za slabo bezbed-

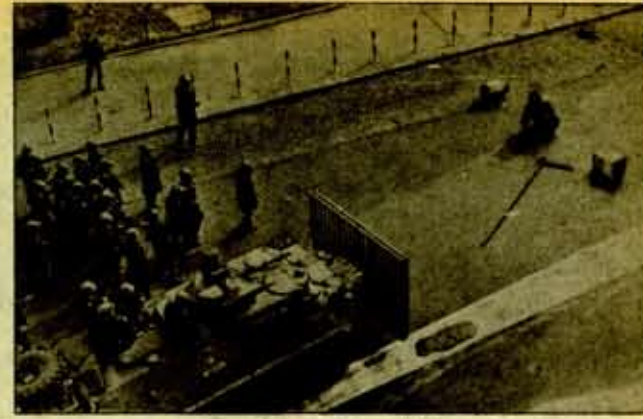
RAŠČIŠĆAVANJE: Sukob demonstranata i policije na Trgu Republike

GOLO NASILJE: Milicija u akciji u pozadini zbivanja

BARIKADE: Centar Beograda 9. marta 1991.

PRKOS: Najhrabriji oči u oči sa oružanom silom

nosno stanje i nedovoljnu budnost u Televiziji. Prvi put posle 1968. uvedena su i stalna noćna dežurstva, ali ne i jedinice vojske (tu činjenicu nedavno je obelodanio ondašnji generalni „Mitević“, Zdravko Vuković).

Bife na šestom spratu koristi ovih dana i policija: primećeno je da plaćaju novcem a ne bonovima, kao stalno zaposleni. Većina radnika TV Beograd deli uverenje da su zahtevi opozicije opravdani, ali su, zapravo, uhvaćeni u klopku: na kratkom lancu plate i posla, suočeni s „egzemplarnim kažnjavanjem“ kolega sklonjenih sa ekrana, oni jedva još da pokazuju trunku smisla za humor. „Ne događa se ništa“, odgovara dežurni u razmeni. „Ništa“ čemo i dalje gledati na državnoj televiziji zemlje Srbije, čiji je glavni grad od prošle subote – Bukurešt/Bejrut.

Dok ulicom Kneza Miloša odjekuju rafali iz automatskih pušaka ispaljeni u vazduh, a oblaci barutnog dima dopiru do osmog sprata zgrade u kojoj je redakcija „Vremena“, posmatraču koji je još u stanju da kontroliše adrenalin polako postaje jasno da su taktička pripremljenost i prognoze srpske vlasti u pogledu žestine, opsega i karaktera subotnjih demonstracija u Beogradu – bile težak podbačaj. Pre svega, taktika odabrana za tu „crnu subotu“ bila je skroz pogrešna: policija se odlučila za kompromisni pristup problemu, uvažavajući političke rezerve u čisto taktičkoj dilemi. Dilema je bila jasna: ili sprečiti svako zabranjeno javno okupljanje (osim na Ušću) – ili raspoloživim snagama braniti one objekte koji su – s tačke gledišta vlasti – najdragoceniji. Umesto da se odluči za jednu od dve opcije, policija – na čelu sa ministrom Bogdanovićem koji je „direktno rukovodio s licu mesta“ – odlučila se za obe istovremeno i tako dopustila daleko veće razmere pakla nego u slučaju jasnog izbora za jednu alternativu. Politička šteta će se tek ustanoviti.

ZAHTEV DRAŠKOVIĆA: Šta se događalo u redovima milicijskih snaga? Već oko 10,30 sati u subotu, 9. marta, pedesetak milicionara u punoj spremi (gas-maske, šlemovi s vizorom) i dve „marice“ opkoli-

lo je sedište SPO u ulici Džordža Vašingtona br. 9, gde se stotinak pripadnika i aktivista SPO okupilo sa zastavama. Policija je od SPO zahtevala da se demonstracije održe na Ušću, a pregovarači najveće opozicione stranke odugovlačili su na liniji njihove poslednje ponude: neka petorica sa TV Beograd podnesu ostavke, pa miran Beograd. U jednom trenutku (11:15) Vuk Drašković je ušao među milicionare i zahtevao da „u roku od sedam minuta napuste lice mesta“. Ovaj apel nije bio uslušen, ali to nije pomoglo...

U isto vreme policija Beograda i MUP-a Srbije, pojačana snagama iz Vojvodine (posebna jedinica ili „specijalci“), Užica, Kraljeva i drugih mesta, sa oklopnim transporterima, vodenim topovima, psima i službenim licima u civilu, zaposela je prilaze Trgu republike i s početka oštro, terala sve koji su hteli da pridu.

Na svim prilazima Beogradu policijske patrolne zaustavljale su sve autobuse i putničke automobile sa više lica i pretresale ih, tražeći – po uputstvima – oružje (zna se da je pronađeno nekoliko noževa, što je Radio Beograd saopštio u vestima u 15 časova, dok je bitka uveliko trajala u centru grada). Autobusi su – po uputstvima – usmeravani prema petlji – izlazu u ulicu Omladinskih brigada u Novom Beogradu, a nadi da će se na Ušću skupiti dovoljno ljudi da privuku Vuka Draškovića i ostatak udružene srpske opozicije.

ZAROBLJENO VOZILO: Ta se taktika, međutim, pokazala neuspešnom: Trg Republike bio je između 11 i 11:45 časova pod takvim pritiskom mase da kordoni snaga milicije nisu izdržali. Do proboja je došlo u 11:45 iz pravca Narodnog pozorišta, koje će u ovoj priči imati značajnu ulogu. Po proceni policije na licu mesta, u tom trenutku je oko 7 do 8 hiljada ljudi već bilo na Trgu. U 12:10 policija je dobila naredenje da stavi gas-maske i upotrebi hemijske sredstva; Vuk Drašković je već na podnožju spomenika Knezu Mihajlu, pokušavajući da održi govor preko ručnog megafona.

Policija dobija naredenje i postupa po njemu: nekoliko desetina hitaca iz baca-

ča pirotehničke kal. 38mm bilo je ispaljeno prema spomeniku i Vuku Draškoviću, ali košava je u velikoj meri ublažila dejstvo suzavca tipa CS. Tu se i pokazala glavna greška policijske taktike: Trg je već bio pun toliko da nikakva efikasna intervencija nije bila moguća u tako kratkom vremenu. U Čika Ljubinoj ulici policijsko vozilo bilo je zarobljeno, sve zalihe hemijskih metaka policije već su bile potrošene, a nove nisu mogle da budu doturene. Policija je procenila da je masa suviše velika za uspešno rasterivanje.

Policija je između 12:20 i 12:30 počela da pokazuje vidljive znake oklevanja: neka vozila su im već bila onesposobljena na Trgu; iz pravca Zelenog venca i Novog Beograda raste pritisak mase i upotreba suzavca u 4-5 navrata nije pokazala efekte. Policijska konjica zauzela je pozicije, a sve raspoložive snage počele su da se grupišu prema Trgu republike.

To je bila prva posledica pogrešne taktike: ključni branjeni objekti („Politika“, Radio Beograd, TV Beograd, Skupština i Predsedništvo Srbije), ostali su bez snaga za koje će se pokazati da će postati neophodne. Policija je u više navrata pokušala da se grupišu tako da iz pravca Doma JNA i Francuske ulice potisne demonstrante, braneći manje-više pasivno ulaz u Makedonsku ulicu, najkraći put ka TV Beograd. Tu je došlo do prvih konfuzija: konjica sa Kalemegdana upućena je ka Trgu republike, da bi se kasnije uklonila, jer je ideja bila da se demonstranti potiskuju ka Kalemegdanu. Druga taktička greška bila je dalja koncentracija oklopnih vozila i policijskih snaga oko Doma JNA: glavnina demonstranata kasnije se uputila upravo ka Skupštini i Predsedništvu i Televiziji, dakle u suprotnom smeru. Istovremeno, policijske snage oko Doma JNA trpe veliki pritisak, braneći liniju komunikacija koja ne vodi nikuda. Pritisak je bio toliki da u jednom trenutku policija nije bila u stanju ni da organizuje sopstveno snabdevanje municijom i opremom.

OSVAJANJE POZORIŠTA: Oko pola jedan počinju pripreme da se masa potisne sa Trga Republike prema Kalemegdanu. Uz mnogo teskoća i problema i uz

značajni gubitak vremena (zbog trolejbusa GSB u Kolarčevoj i na Terazijama), do juriša policije došlo je tek sat kasnije. U međuvremenu se Vuk Drašković pojavljuje na balkonu Narodnog pozorišta. Policija je pokušavala da isključi struju pozorištu; zatim posebna grupa pokušava da upadne u zgradu Narodnog pozori-

ZAR JE MORALO: Demonstranti prevrću automobil

šta i uhvati Vuka, ali ne uspeva (u tim pokušajima primećen je i Marko Nicović, bivši načelnik Uprava za krvne i seksualne delikte GSUP-a, a sada savetnik u MUP-u Srbija).

Juriš koji je započeo u pet minuta posle pola dva nije uspeo da potisne demonstrante: dva oklopna automobila sa rešetkama za potiskivanje uz konjicu, suzavac i sve ostalo razbio se o otpor demonstranata. Napravljene su barikade od trolejbusa, policija je skidana s konja (beogradski policijski konji nisu uvežbani za te poslove), što je bilo za očekivanje.

Policija je potisnuta ponovo. Već u 13:40 počinje kolebanje policajaca koji su nadjačani. Oko Doma JNA demonstranti – potpomognuti stotinama ljudi koji stižu sa Zelenog venca – napadaju policiju kamenjem i motkama; policajci se kolebaju, a jedan starešina izjavio je da „deo ljudi odbija da postupi po naredenju“. MUP Srbije insistira da se Narodno pozorište napadne i Vuk Drašković uhapsi, ali zato nema snage. Malo pre dva popodne demonstranti su na putu da prevladaju policiju na Trgu republike: jedan policajac se jedva spasava pošto su mu otekli službeni pištolj i pušku. Govori: se da je u prvom obračunu miliciji oteto i automatsko oružje.

TV KAO TVRDAVA: Oko dva popodne policija diže ruke od Trga Republike i počinje dugo, sporo i teško pregrupisavanje radi zaštite „Politike“, Radio-Beograda, Televizije, Skupštine i Predsedništva. Nastaje trka: ko će pre do ciljeva. Policija ojačava kordone na ulazu u Makedonsku ulicu, ali masa prodire Terazijama i ulicom Moše Pijade. Mnogo izloga i policijskih automobila polupani su i centar grada sve više liči na Bejrut.

Zanimljivo je da je TV Beograd bila branjena bolje nego Skupština i Predsedništvo Srbije. Na pitanje „Sta ćete sve preduzeti da ih odbranite (televiziju)?“ iznervirani milicijski starešina rekao je reporteru „Vremena“: „Svim sredstvima osim vatrenog oružja“. Trka prema Televiziji i Predsedništvu imala je raznih posledica: policajci su jedva spasli radio-stanicu i ključeve patrolnog automobila (šta će im ključevi?), koji je razbijen. U jed-

nom trenutku Vuk Drašković se nalazi u prizemlju Skupštine Srbije; od policije zahteva da ga puste u masu, ne bi li je uverio da se povuče; policija mu ne veruje („folira nas, kao i malopre na Trgu republike“, kaže jedan starešina).

Istovremeno je policija u dilemi: da hapsi Vuka odmah ili kasnije? Dok se naređenje čeka, sve se policijske snage koncentrišu oko Televizije i Predsedništva; tog trenutka su snage i adrenalin na izmaku, ali to je i najopasniji trenutak – živci su najtanji. Policija dobija ponovno upozorenje: „Sva sredstva osim vatrenog oružja!“ Borbe i čarke traju (već je pola tri) oko crkve Sv. Marka i na početku Takovske, ali i oko „Londona“, kafane u koju se sklonila jedinica milicije iz Niša, pošto im je autobus kamenovan a komandno vozilo prevrtno i zapaljeno. Drama oko Televizije traje i policija očajnički uspeva da suzbije napade. Izlozi i ostalo u centru Beograda prepušteno je masi...

Jedan policajac kaže našem reporteru da je beogradska policija ostala samo na „najnužnijem sastavu dežurne službe“, a da je već četrdesetak povredjenih stiglo u Urgentni centar. Kod JAT-a u Bulevaru revolucije i ispred „Odeona“ razbijena su policijska kola, policija više nema suzavca i na ivici je snage...

Vuk Drašković je i dalje u prizemlju Skupštine Srbije, a policija ga – čekajući uputstva – ne pušta napolje. U trenutku dok ovo pišemo, ulicom Kneza Miloša ori se rafalna paljba iz automatskog oružja iz visine zgrada SSNO, stotinak metara ispod ugla Masarikove i Kneza Miloša. Jasno vidimo bljesak sa usta cevi, a vetar donosi oblake barutnih gasova. Nekoliko ljudi nosi ranjenika niz ulicu, ka Masarikovoj, a sirene kola hitne pomoći odjekuju ulicom Maršala Tita. Ne znamo da li je policija – jasno vidimo da su uniforme plave – pucala u meso. To će se znati uskoro...

Kao da se ostvarilo proročanstvo po kome posle loših izbora vlast počinje da se valja ulicama.

OPOZICIJA NA TRGU REPUBLIKE: Dok je još sve bilo mirno

ODBRANA SKUPŠTINE, NE, TELEVIZIJE: Konjička milicija u akciji

CENA VLASTI: Sve što se dogodilo, nasilje, žrtve, desetine povredjenih, poražijani i zapaljeni automobili, provaljeni izlozi, ogromna eksplozija gneva, prizori nalik na Bejrut ili Bukurešt kakvi u Beogradu nisu viđeni posle Drugog svetskog rata, sve je to moglo biti sprečeno jednom rečenicom. Ali, Slobodan Milošević je nije izrekao. Na apel opozicionih stranaka da samo primi na razgovor delegaciju, uputio ih je na „redovan postupak“ u Skupštini i obećao da će ih primiti čim mu to dozvole obavaze.

Direktorska funkcija Dušana Mitevića, odnela je, koliko je u ovom trenutku poznato, i ljudske živote. Toliko je koštalo, za sada, održanje propagandne tvrđave u Takovskoj 10. Predsednik Srbije možda je pogrešno procenio snagu opozicionog raspoloženja ili je tačno procenio snagu koliko mu znači iskrivljeno ogledalo beogradske televizije. U svakom slučaju, on je taj koji mora na sebe primiti odgovornost za sve što je policija uradila prošle subote u Beogradu.

Posle svega, Milošević više nikada neće moći govoriti kao neosporni vođa srpskog naroda. Sve što on još može biti, s Mitevićem ili bez njega, svodi se na ulogu klasičnog vlastodržca. Bez podrške javnosti, bez bilo koga od srpskih intelektualaca koji drži do sebe i svog imena. Ovo je takođe i kraj višestranačke Skupštine Srbije, koja više ne može funkcionisati kao da svega ovog nije bilo. Miloševiću se pruža prilika da upotrebi svoja predsednička ovlašćenja i zavede lični režim.

„Vreme“ ide u štampu upravo na vrhuncu drame, dok kroz prozore redakcije ulazi dim iz zapaljenih automobila, policija puca u vazduh, a vlast se zaista „valja ulicama“.

Miloš Vasić, Stojan Cerović, Aleksandar Čirić, Nenad Stefanović, Dragoljub Zarković i fotoreporter Goranka Matić i Draško Gagović

Medijski rat

Časovi mržnje

Politika je danas postala zabran gde se bez ikakvih konsekvenci može iskazati najveća količina agresije i mržnje. Došlo je vreme destruktivnih psihopata u javnom životu, smatra psiholog dr Žarko Korać

U Orvelovoj „1984.“ svi podanici dnevno moraju da pohađaju čas mržnje, ritualno ponavljaju neke rečenice, uče se da mrze protivnika. Ovo što se dešava danas ne samo između tiska i štampe, već na čitavom jugoslovenskom medijskom prostoru psihologu dr Žarko Koraću, profesoru na Beogradskom univerzitetu liči na te orvelovske časove mržnje: „Tu više nema vesti. Prve stranice su: oni nas mrze, oni su loši, oni su se zaverili protiv nas...“

Kada danas vidim čoveka da je prvo u autobusu otvorio sportsku stranu, ja kao psiholog izjavljujem da je to zdrava osoba koja gleda jedini deo novina gde se činjenice ne falsifikuju, gde se zbiva nešto normalno, dodaje profesor Korać.

U PAKRACU 40 MRTVIH: Pakrac je bio klimaks medijskog rata: „Masakr gororukog naroda“, „Krvavi pir u zoru“, „Masakr pred crkvom“... U tisku „U Pakracu ništa nije bilo“, ali i „Pakrac, karika za Veliku Srbiju“, „Četnički štabovi krstare po okolnim selima“... Specijalno izdanje „Večernjih novosti“ ekskluzivno javlja da je u „masakru pred crkvom“ smrtno stradao pop Savo Bosanac. Neobično je što je na drugoj stranici te novine pop ranjen, na trećoj daje intervju.

U ovoj najnovijoj bici medijskog rata Crnogorci su bili nenadmašni: Radio Crne Gore i dnevni list „Pobjeda“, kao i specijalni izveštaji TV Titograd objavili su specijalne podatke koje nije imao nijedan domaći ili strani list, agencija, televizija ili radio: a to je – u Pakracu je ubijeno „najmanje 40 ljudi“ i to „s obje strane“... Najpre je izveštaj TV Crne Gore javio ovu vest, preuzeo ju je Radio Beograd u emisiji vesti (u 15 časova i 30 minuta, u subotu 2. marta) javivši da je poginulo šest ljudi. Tvrdnja koja je usledila

DOMINACIJA BRUTALNE AGRESIJE: Dr Žarko Korać

sa najvišeg mesta, od Predsedništva SFRJ, da ubijenih nema, nije pokolebala titogradsku „Pobjedu“ koja je 3. marta, na prvoj strani obnarodovala da je „prolivena nedužna krv“, da je poginulo ili ranjeno 40 ljudi! Bilo je još ekskluzivnih detalja: „oroz je povukla ustaška ruka“, ukoreno je državno Predsedništvo što čuti o onome „što svi znaju“, akcentat je na „poginulima“, a ponaša se „kao domaćin koga nema“. Na stranicama „Pobjede“ upućivani su oglasi za dobrovoljačke odrede, što je i ranije činjeno u nekoliko prilika.

Klimaks medijskog i verbalnog rata pao je na tlo najstrašnijeg kolektivnog iskustva jugoslovenskih naroda: iz Drugog svetskog rata izašli smo sa započetim genocidom i zločinima koji teško da imaju ekvivalenta u savremenoj istoriji, naglašava profesor Korać. Ovo što se desilo u Pakracu, po njegovom mišljenju, predstavlja apsolutno dno jugoslovenske krize: najstrašnji scenario za nacionalni sukob, za sukob različitih vojnih, policijskih i parapolijskih formacija...

SVE UVREDE POTROŠENE: Naš sagovornik naglašava da su praktično potrošene sve u uvrede i mržnje: najgore konstrukcije, najcrnje klevete, nacionalne diskvalifikacije, reinterpretacije istorije koje daju osnova da se diskvalifikuju

čitavi narodi kao zločinački, kukavički, genocidni, podli, slugeranski, boljševički, skloni demokratiji, skloni totalitarizmu... I sve je uvek crno-belo i za sve se optužuju drugi.

Prag mržnje je verbalno dostignut. Koliko je osnovan strah da je sada na redu nova faza: prelazak sa reči na dela?

Profesor Korać u ovom razgovoru za „Vreme“ nudi dve varijante: pesimističku i optimističku. Prva polazi od pretpostavke da će ljudi zaista početi da postupaju u skladu sa stavovima koje je formirao propagandni rat: puko ponavljanje parola, vezano za emocije, uz podršku nacionalnih autoriteta, dovodi do toga da ljudi koji se osećaju nesigurni, uplašeni, menjaju stavove. „Ugroženi smo dvostrukom: ekonomskom krizom, besperspektivnošću, dakle slomom jednog društvenog sistema, a sa druge strane ogromnim narodnjačkim talasom. I zato je izuzetno značajna uloga sredstava informisanja“, naglašava dr Korać.

Indikativno je, dodaje, da je danas stvoreno paranovinarstvo, da su danas „prva pera“ ljudi koji svojevremeno nisu mogli, a ni danas ne mogu da izdrže prave profesionalne kriterijume. Činjenica je međutim, kaže, da su mnogi novinari u Jugoslaviji – Srbiji, Sloveniji, Hrvatskoj, a sada u Crnoj Gori – spremni da brane svoj lični i profesionalni integritet. Ima

mnogo ljudi koji to vide i koji to neće zaboraviti.

ODGOVORNOST INTELIGENCIJE: Dr Žarko Korać smatra da je odgovornost inteligencije za medijski rat, njegov tok, kao i posledice i žrtve, zapravo ogromna: „U onim pismima čitalaca ljudi doslovno, kao papagaji, ponavljaju ekstremne, šovinističke, nacionalističke stavove natopljene mržnjom koje svakodnevno serviraju mediji. Jedan broj ljudi od autoriteta, književnici, naučnici isto govore. Oni podržavaju te „časove mržnje“. Ne zaboravimo, sa časnim izuzecima, inteligencija je u ovoj zemlji legla na nacionalističku rudu. Istina, veliki broj intelektualaca je svesno izabrao ćutanje. I tako je na žalost, na javnoj sceni mala, agresivna i šovinistički nastrojena skupina.“

Optimistička varijanta profesora Koraća polazi od teze da taj propagandni rat ipak malo promašuje, što je i naučno dokazano. Jedna od zanimljivih opaski mnogih stranaca je da uprkos ogromnoj količini mržnje koja se razliva u štampi, putem štampe, televizije, sa političkih govornica – toga nema u susretima sa običnim ljudima. Profesor Korać sebe ubraja u optimiste, one koji veruju da su razum, razgovor i dogovor, jedini način opstanka i života na ovom našem prostoru, uz značajnu napomenu da je tu još jedan faktor u prilog optimističkoj varijanti: naše tragično istorijsko iskustvo. Kod zdravih ličnosti to je kočeci mehanizam.

VREME PSIHOPATA: Naš sagovornik ne krije da se najviše boji psihopata: „Kao psiholog moram da kažem da je sada došlo vreme destruktivnih psihopatskih ličnosti u javnom životu. Danas se ove antisocijalne ličnosti grčevito hvataju politike, politika je danas postala zabran gde se bez ikakvih konsekvenci može iskazati najveća količina agresije i mržnje, rekao bih da se za to biva čak i nagrađen. Smisao života ovih malignih karaktera, kako ih naziva From, nije puko održavanje strukture vlasti i želje da se gospodari većom državom nego što ti pripada, nego se radi o psihopatskim ličnostima koje žele krv. Njihov smisao života je u destrukciji. Nije ih teško prepoznati: apsolutna netolerantnost, nikakva spremnost da se popusti (onda se to tumači principijelnošću!), izrazita agresija prema svemu što je suprotno, nesposobnost da se razgovara, strah od ljudi... Takvih ličnosti na političkoj pozornici Jugoslavije ima svuda i sa tog stanovišta to je zastrašujuće.“

Ipak, i u ova sumorna vremena, zmice soli: jedan od onih lucidnih Marfijevih zakona glasi – „Narodi i pojedinci pribеćе razumnom rešavanju sukoba kad iscrpe sva druga sredstva“.

SLOBODANKA AST

Dušan Mitević: Karijera

Titovo siroče

Ko je čovek koji je postao simbol režima u Srbiji

"A mi treba da budemo tragatori..."
(Dušan Mitević, na sednici Gradskog
komiteta, jesen 1987.)

Neologizam "tragatori" iz mota ovog članka, izrečen u licemernom vajkanju glavnog junaka pred svojim partijskim drugovima, a sve to u kontekstu kako, eto, "svest" nije na visini, pa se svašta događa i onda ja moram da intervenišem (što je suština celog govora), predstavlja uzor-sliku (paradigm) profesije u kojoj je Dušan Mitević napravio karijeru najnepopularnijeg čoveka u Srbiji. To zanimanje samo je na izgled jednostavno: treba biti "na liniji"; još samo da saznamo gde je "linija". Izuzetni talenat Dušana Mitevića da uvek bude "na liniji" opasan je dar: kumulativno gledano, posle nekog vremena ispostavi se da je "na liniji" samo Dušan Mitević, sve vreme. Ostali dolaze i odlaze. Jednog dana neko će to primetiti... Legenda kaže da je na pitanje ko stoji iza njega naš junak odgovorio: "Ja stojim iza njega".

Pojava Dušana Mitevića na televiziji ima sasvim lenjinske motive: "Doneo sam 1967. značajnu životnu odluku da se dalje profesionalno ne bavim politikom i otišao sam u novinarstvo... Za moje opredelenje za televizijsko novinarstvo presudna je bila poseta Americi s jednom poslaničkom delegacijom. Shvatio sam ogromnu značaj koju televizija ima u modernom životu... Učinilo mi se, jednostavno, da bih i ja to mogao da radim," kaže on u jednom intervjuu za 1989. Tako je i bilo: taj prodoran i izuzetno inteligentan mlad čovek (rođen 1938. u Podgorici, otac Srbin, majka s Kosova), odličan student prava, politički aktivan od početka, s briljantnom karijerom u Savezu omladine (1962. predsednik CK SOS i savezni poslanik), prelazi na Televiziju Beograd za pripravnika kod starog lica Jovana Ščekića.

SPOJIO NESPOJIVO: Odluka Dušana Mitevića "da se više ne bavi politikom profesionalno" znači nešto drugo. Kao pametan čovek, on je razumeo političku dijalektiku; kao ambiciozan čovek, shvatio je da mu je potrebna stalna baza moći. Uobičajeni postupak profesionalnih političara tada (i sada) bio je da bazu moći traže na dva mesta: na dvoru ili u priredi. Gledajući daleko napred, Dušan je Mitević video više i dalje. Ono što je njegovim kolegama iz omladinskog aparata

tada izgledalo kao statusna katastrofa – otići za novinarčića na televiziji – za njega je bio početak munjevitte karijere u politici: uspeo je da spoji nespojivo i postane vrlo brzo veoma moćan čovek. Naime, televizijska karijera držala ga je podalje od kadrovske ruleta nomenklature, a savršeni politički instinkt i aparatsko iskustvo omogućili su mu da iz "amaterske" konkurencije ima nesrazmerno veliki uticaj. Njegova filozofija je začudujuće iskrena i jasna: "Ono što će se desiti, to će se desiti. U prednosti će biti oni što su bolje informisani..."

U pogledu profesionalnog opredelenja Dušana Mitevića ne treba se zavaravati: on je političar, čovek koji zna šta je moć i kako se koristi. Novinarstvo, televizija, samo je medijum Mitevićeve politike, sredstvo, disciplina koju je pametno odabrao. On je bio i ostao političar. U tom svetlu treba gledati njegovu dalju profesionalnu biografiju: radi sa Jovanom Ščekićem seriju "Aktuelni razgovori", tadašnji hit IPP (informativno-političkog programa), gde pokazuje primetnu aroganciju prema sagovornicima; slede emisije "Reflektor" i "Oči u oči". Početak TV-karijere Dušana Mitevića obeležen je jednim skandalom: specijalnom dodatku TV-dnevnik na temu "Plenum CK SOJ" 21. decembra 1967. on – već u svojstvu komentatora – radi izveštaj u kome "svom izlaganju na pomenutom plenumu daje najznačajnije mesto, posebno ističe jednog govornika koji se pohvalno izrazio o njegovom učešću u diskusiji, a prećutkuje govornika koji je s njim polemizovao", kako izveštava "Student" od 9. januara 1968. "Student" predlaže da se Dušanu Miteviću dodeli njegova sopstvena bista i tako počinje duga i zanimljiva istorija Mitevićevih odnosa sa tim listom.

DRŽANJE LINIJE: Nije nikakvo čudo što Mitević tada intervju smatra "vrhunskim oblikom TV-novinarstva", koji se, naravno, "nedovoljno ceni", a tako je teško "napraviti izbor pitanja i odgovora". Prevedeno na normalan jezik, to znači da se Dušan Mitević teško namučio u svojoj omiljenoj disciplini – intervjuisanju najmoćnijih političara. Žalio se kako je Stana Dolanca morao pred snimanje da pita: "Ja bih vas molio za jednu slobodu: da vas pitam ono što ja mislim da treba". To mu je bilo dozvoljeno, iz čega se izvođa zaključak da je drug Stane Dolanc bio topao, neposredan i human. Pošto je –

po Mitevićevoj filozofiji – "novinarstvo sinonim za muški posao koji čovek vezuje za maticu društva... i daje mu mogućnost da se zalaže za ono što misli" (intervju iz 1971.), krenuo je u velike TV-razgovore sa Kardeljom, Bakarićem i drugima. Ostali su mu u najnežnijoj uspomeni: "Ponosan sam na dugogodišnju saradnju sa Edvardom Kardeljom (8 intervju)... Zato ne mogu da shvatim današnje zahteve za 'dekardeljizaciju'... Bakarić i ja imali smo odnos velikog uzajamnog poštovanja. Ja sam jedini novinar koji je ušao u njegovo sabrano delo: rekao je malo ko poznaje samoupravljanje i udruženi rad kao ja."

Sa tako dobrim učiteljima i u njihovoj stalnoj blizini Dušan Mitević je morao da napreduje: od 1970. do 1972. bio je glavni i odgovorni urednik Prvog programa Televizije; "A onda sam se posle velike političke gužve 1971–1972. našao u situaciji da preuzmem dužnost glavnog urednika Informativnog programa beogradske televizije. Na tom teškom i pipavom poslu, u kome nema 'izuvanja'; ostao sam punih deset godina." Da je bilo "teško i pipavo" – bilo je: to beše doba brežnjevljevske i ustavno-ZUR-ovske ustajale moćvare i političkih borbi ispod žita, krivim nožem; smene režima u republici i gradu odvijale su se ciklično, sa pratećim čistkama; beše to doba kada su političari tipa čuvenog Saše Gligorijevića sedeli pred televizorom sa štopericom u ruci i merili, pa bi odmah zvali telefonom urednike TV-dnevnik da ih pitaju: "Zašto je taj i taj bio na ekranu osam sekundi, a ja samo pet? Jel' to neka politika?"

Svi ljudi koji su ikada radili pod Dušanom Mitevićem kažu da je on bio najbolji glavni urednik Informativnog programa u istoriji TV Beograd. Sama činjenica da je pregurao deset godina u tim okolnostima, preživeo i napredovao govori dovoljno. Ona je ključni dokaz da se u političkim intrigama, borbama, "idejnim kretanjima", sujetama i ostalim komplikacijama tog zverinjaka Dušan Mitević kretao (a i dalje se kreće) kao riba u vodi. Njegova profesionalna filozofija – jasna i svakom razumljiva, kao i uvek – to tumači ovako: "Odnos između politike i novinarstva mora da bude stvaralački. Novinari greše kad misle da mogu biti suprotnost politici. Jer, to vas opet vodi u politiku. A kako ćete da prodete, zavisi od odnosa snaga".

"STVARALAČKI ODNOS SNAGA": Kao idealni glavni urednik, Dušan Mitević je bez problema funkcionisao sve dok su okolnosti bile normalne u najboljem od svih samoupravno-socijalističkih svetova udruženog rada. To je bilo doba pseudonovinarstva, pseudopolitike, pseudopostupnosti. Ideološka konstrukcija bez ikakvog korelata u stvarnosti i bez ikakvog načina da stvarne probleme uopšte arti-

kulise, shvati i izrazi bila je i ostala medijum Dušana Mitevića.

Sve se slomilo na prvom potresu: panika oko kosovskih događaja 1981. izazvala je paralizu. Reagovalo se po Parkinsonovom modelu – isto kao i prošli put: Mitević lično odlazi tamo, sa sedam dana zakašnjenja, kada je svima već sve poznato, da isfolira Jugoslaviju. Njegovi istorijski izveštaji biće razlog za debele neprilike iz kojih se jedva izvukao. Umesto izveštaja o tome šta se desilo, dobili smo izveštaj o tome šta bi šefovi voleli da se desilo: Srbi i Albanci se vole, stakloresci krpe izloge, a zli ljudi i neprijatelji svih boja hoće da nas svadaju. Sve to smo čuli od glavnog i odgovornog lično, sa njegovom zadržanom fizionomijom na ekranu.

To je bila prva greška: Dušan Mitević nije shvatio da se sve promenilo. Možda je i shvatio, ali od "odnosa snaga" nije imao kud. "Stvaralaštvo" nije pomoglo, kao što nije pomoglo ni naknadno sankcionisanje njegovog izveštavanja s Kosova, sa šestogodišnje distance. Naime, posebna radna grupa Gradskog komiteta SK Beograda, na čelu sa poznatim privrednikom Zoranom Todorovićem, razrešila je člana Predsedništva GK SK Beograda Dušana Mitevića svih grehova iz 1971. (pokušaj zavere na TV za kraćenje govora Josipa Broza) i iz 1981. (Kosovo), u novembru 1987. Zoran Todorović je Mitevića opravdao pozivajući se na "blizinu događaja i potrebnu postupnost u saznavanju metoda i ciljeva kontrarevolucije".

Tako je Dušan Mitević bio odbranjen od Veća udruženog rada Skupštine Srbije, koje nije htelo da ga postavi za generalnog direktora RTB. Zašto je on toliko zaslužan i dragocen?

IDEJNA BORBA: Da bi se to razumeo, valja se podsetiti da je Dušan Mitević u punoj meri pre svega savršen, idealan proizvod "samoupravno-socijalističkog društva", dakle lokalnog komunističkog

fiktivnog konstrukta, ideološke himere. On je Titovo siroče. Njegov sumnjivi talenat za držanje linije ima jednu dimenziju koja je za ovu priču ključna, a ključna je i za Mitevićevu karijeru. To je neizbežna dimenzija "idejne borbe", u kojoj je Dušan Mitević ekspert i šampion.

Shvativši šta se događa i kuda to vodi, Dušan Mitević stupa u akciju tako što će anticipirati Osmu sednicu mnogo pre svih drugih. Šta je radio na tajnom planu – gde je inače veoma efikasan – još se ne zna. Zna se, međutim, javni deo priče: zaostavanje klasne borbe iz čista mira koje počinje sredinom osamdesetih, da bi kulminiralo posle Osmе sednice, na Gradskom komitetu SK Beograd. Počelo je 1985. kada je Mitevićeva reč na GK SK Beograda bila dovoljna da okonča karijeru Aleksandra Tijanića kao glavnog urednika tada odličnog "Intervjua" (neki smatraju da je Tijanić Mitević tada učinio uslugu). Onda dolazi skandal "Fond solidarnosti", danas zaboravljenog a inače irelevantna afera iz 1986–1987. (Uzgred sve ove afe su, zapravo, **relevantne** sa bilo koje racionalno-političke tačke gledišta. Njima je data važnost da bi se Dušan Mitević i njemu slični istakli kao večno budni komunisti, čistiji od svih drugih, "svesniji" od partijske "klase i mase, struke i nauke", kako se to tada zvalo.) Oko "Fonda solidarnosti" Mitević izriče svoju glavnu rečenicu, na 5. sednici CK SKS: "... Meni je lično smetalo što smo se tu držali jedne formalističke logike: potpisao si i ne možeš u SK. A mnogi drugovi koji sede u redakcijama misle isto tako, ali nisu potpisali... mislim da ćemo u narednom periodu i u to morati da idemo". (Kasnije je Mitević ovu rečenicu izbacio iz autorizovane verzije zapisnika.)

Ovakav stav – obračun sa onima za koje **znamo kako misle** – postaće kasnije glavno sredstvo novog režima. Dušan Mitević je zbog njega imao neprilike i tako postao prvoborac i velikomučenik Osmе sednice, mnogo pre svih drugih. Napadi ("Student" itd.) nisu obeshabrali principijelnog borca, čoveka posebnog kova i, uopšte, "nastajajućevo kamunijista": prvom prilikom – koja se ubrzo ukazala – Dušan Mitević je napao iz čista mira, i kao jedini koji je to primetio, naslovnu stranu "Studenta" od 29. aprila 1989. Upravo u tom broju "Student" kritikuje Mitevića zbog lova na misli, molim da primetite.

BAL VAMPIRA: Dva meseca pred praznik koji se nekada slavio kao "Dan mladosti" i rođendan J. B. Tita, "Student" je napao Dušana Mitevića u broju na čijoj je naslovnoj strani list nepoznate biljke sa tragom ugriza zuba nepoznate konfiguracije. To bi prošlo sasvim nepričajeno da botaničko-demonološka analiza Dušana Mitevića nije Gradskom komitetu otkrila kako je reč o listu gloga i

otisku vampirskih zuba. To je, u interpretaciji velikog egzorcista, bio napad koji "u predvečerje Dana mladosti vreda uspomeni na pokojnog predsednika Tita, najavljujući taj praznik kao nekakav Bal vampira". (Na naslovnoj strani "Studenta" natpisi su bili "Noć vampira" nad listom gloga i "desnica" u dnu strane.) Tekst koji se na naslovnu stranu odnosi, noseći tekst, bio je iz pera Steve Šćarova i nikakve veze s pokojnim predsednikom imao nije.

Potpuno u skladu sa tradicijom svih dosadašnjih inkvizicija, Dušan Mitević je pronašao nešto tamo gde nije bilo ničega, od toga napravio skandal i slučaj i, usput, postigao svoj trenutni cilj tako da je to bilo primećeno tek kasnije, kad je bilo kasno. Svoj dugoročni cilj takođe je postigao: ukoliko, za glavnog urednika "Studenta" nije izabran Vlasta Mijović; Buca Pavlović, predsednik GK SK Beograda došao je na glas kao "nedovoljno budan" prema neprijateljima socijalizma. Kao usputna žrtva nečistih sila strada i tadašnji ministar kulture Branislav Milošević, koji je sebi dozvolio da u NIN-u zameri Miteviću dosledni karijerizam po svaku cenu, veoma lucidno prozrevši njegovu taktiku "eliminacija jednog koji nije naš da bi se stvorilo mesto jednom koji je naš". "Svako 'rešenje' podrazumeva izmenu personalnog rasporeda", kaže Milošević, "a svaka promena rasporeda otvara izgled na nova postavljenja".

Branislav Milošević je pao žrtvom odbrane "imena i lika druga Tita", a po Dušanu Miteviću (neki kažu da mu je tako Mitević učinio uslugu); trijumf je usledio uskoro. U završnim operacijama posle Osmе sednice, Mitević na Gradskom komitetu drži istorijski govor o "tragatorima", koji, eto, moraju da paze, jer ostali komunisti nisu budni. Sve ostalo je istorija...

UPRAVNIK "BASTILJE": Dok je Dušan Mitević branio "ime i lik" rušeći delo Josipa Broza, desilo se što se desilo. Opozicija je u predizbornoj kampanji nasela na štos sa TV-predstavljanjem stranaka i kandidata; Mitević je probao da se odmakne od politike (po drugi put) tako što se bacio u biznis, saopštivši televizijskim radnicima da "samo mi sada državna televizija" i da treba nastupati tržišno. Tako je investirao u Treći kanal, u satelitske projekte i čitava stvar je dobila "tehnomenaždersku" boju. To, međufim, nije prevarilo zainteresovane strane...

Politika je, kao što Dušan Mitević dobro zna, pre svega kadrovska politika. Izborna uzbuđenja na televiziji donela su nove probleme na tom planu, probleme koji ne liče ni na šta što Mitević poznaje. Potpuna erozija profesionalnih standarda TV-novinarstva dovela je do bekstva nekih ljudi (na čelu s Goranom Milićem, čovekom koji je o Miteviću uvek imao vi-

soko mišljenje, ali sve ima granice) i do osnivanja nezavisnog sindikata. Istovremeno, pojavila se konkurencija sa loše prikrivenom željom da postane kalif umesto kalifa i sa **sopstvenim** vezama do Oca Srbije, mimo Dušana Mitevića: Sergej Šestakov i prateća grupa ljubavnica-komentatorki. Idejna čistota Dušana Mitevića odjednom je – posle transspustancijacije Partije – izgubila na popularnosti i ovog trenutka on više spada u SKPJ nego u SPS. Tehnomenadžersko foliranje teško da će mu pomoći, jer to nikoga nikada nije zanimalo. Ovog trenutka – kada udružena opozicija sprema juris na „Bastilju“ – jedino što Mitevića može da

održati jeste inat vlasti i „formalizam“; ono što ga ugrožava daleko više od opozicije. JUTEL-a i NTV Studija B jeste unutrašnja napetost u kući. Razni Vitasi, Šestakovi, Čukići i Markovići već snivaju o si-troenu s telefonom, viskiju kod Šefa i stanu Stojana Maksimovića. Po nekim izvorima iznutra, Mitevića „politički jaki“ ljudi već smatraju „prevaziđenim političkim profilom“ u ova nova vremena. U tom smislu, neželjeno mesto upravnika „Bastilje“ Dušanu Miteviću nije trebalo. Teško je i zamisliti da bi juris opozicije – sve i da pri tom padne krv i bude nova Čukur-česma – pomerio generalnog Mitevića: to je stvar principa.

Pošto svačemu dođe kraj – pre ili kasnije – i karijera Dušana Mitevića završiće se jednom. U poslednje vreme on više ne proziva neprijatelje, niti je član izvršnih tela SPS. To je važnije nego što izgleda. Kraj senatora Džozefa Makartija bio je obeležen jednim pitanjem: „Zar vi, gospodine, nemate osećanje pristojnosti?“, upitao ga je bostonski advokat Džozef Velč i to je bio kraj karijere američkog Mitevića. Posle toga, Amerika je okrenula glavu od makartizma, jer je makartizam postao dosadan. ■

MILOŠ VASIĆ
LJILJANA GAKOVIĆ
(istraživanje)

BRATSTVO OBMANUTIH: Publika u Domu omladine u Beogradu

ČAK IZMAMILI POVREMENE APLAUZE: Zvonimir Nikolić, Ivan Zvonimir Čičak, Slobodan Budak, Stojan Cerović, voditelj tribine Daković, Dušan Bilandžić i Srđan Dvornik

„Vreme“ u Domu omladine

Hrvatska opozicija

Prošlog četvrtka u beogradskom Domu omladine „Vreme“ je organizovalo prvu u nizu tribina na kojima će se predstaviti prvaci opozicionih stranaka iz jugoslovenskih republika i pokrajina. Cilj nije toliko u tome da se poveća ionako nemerljiva količina međunarodne ljubavi i razumevanja, nego da se, u duhu osnovne profesionalne devize „Vremena“, građanima pomogne da steknu potpuniju sliku i da se umanje posledice propagandnog rata. Prvi gosti bili su lideri hrvatskih opozicionih stranaka Zvonimir Nikolić (Hrvatska demokratska stranka), Ivan Zvonimir Čičak (predsednik Hrvatske seljačke stranke, koji je na tribini objavio ostavku na tu funkciju), Slobodan Budak (Hrvatska narodna stranka), Dušan Bilandžić (Stranka demokratskih

promena) i Srđan Dvornik (Liga socijalnih demokrata).

U dvorani u kojoj su „četnici“ pre nekoliko meseci razbili glavu Mirku Kovaču prilikom promocije Saveza reformskih snaga, ovoga puta bilo je znatno mirnije. Publika nije baš „iznela na rukama“ govornike, ali su se povremeno čuli aplauzi i izrazi odobravanja. Ostao je utisak da prisutni uzorak Beogradana nije spreman da u svakom Hrvatu vidi ustašu, iako se još osećala napetost od zbivanja u Pakracu.

Govornici su se uzdržavali od bilo kakvih komplimenata „novoju hrvatskoj demokraciji“ i u tom smislu nisu bili spremni da prave razliku u odnosu na Srbiju. Čičak je potvrdio svoju reputaciju velikog komunikatora, a čini se da su Beo-

građani najviše voleli da čuju kako su i u Hrvatskoj štampa i televizija kontrolisane, propagandno agresivne i lažljive. U tim trenucima u sali se gotovo uspostavljalo bratstvo obmanutih, zavedenih i manipulisanih.

Ali, svi govornici izuzev „levičara“ Dvornika izjasnili su se za razdvajanje dva naroda i za samostalnu hrvatsku državu. Iz publike se odmah postavilo pitanje granica i tu su počele varnice. Ništa nije pomagalo što su hrvatski opozicionari odbacivali svako nasilje, pozivali na dijalog, na Evropu, na miran razlaz i dobrosusedstvo, uz sve moguće garancije svim narodima, manjinama i građanima. Veći deo publike nije hteo ni da čuje za „avnojske granice“, ali čini se da je najviše bilo onih koji su bili razočarani što je u Hrvatskoj i opozicija raspoložena separatistički.

Gosti su racionalno obrazlagali da je razvod najbolje rešenje u situaciji kada se razvila tolika mržnja, ali su se po reakcijama publike mogli uveriti koliko je teško realizovati to „razložno rešenje“.

C. S.

INTERVJU: Jože Smole

Da ne ostanu samo popevke

Nisam za to da Slovenija u suverenost uđe gola i bosa

Stanje u zemlji se toliko komplikuje da je pitanje gde treba tražiti izlaz. Slovenija se, zbog racionalne kompaktnosti, nalazi u mnogo povoljnijem položaju. Zalaže se za demokratski put razrešenja krize, uz traženje pune suverenosti, što ne znači da Jugoslavije u sadašnjem obliku neće biti. Mi ćemo u svakom slučaju morati da živimo zajedno, kaže za naš list Jože Smole, sada delegat u Skupštini Slovenije.

VREME: Šta će se dogoditi ako ne budemo uspešli da se dogovorimo o konfederaciji?

SMOLE: Konfederacija je najnormalnija opcija. Ukoliko se o njoj ne možemo dogovoriti, potrebno je sprovesti razdruženje. Tu bismo se morali i dogovoriti o tome koliko zajedničke jugoslovenske imovine pripada Sloveniji. Nisam za to da Slovenija u suverenost uđe gola i bosa. Moramo se dogovoriti i o podeli drugih imovinskih pitanja, o JNA, koju smo zajednički stvarali, ali i o zajedničkim obavezama. Dodemo li prilikom tih dogovora do čistih računa, kriza bi dobila garanciju za miran tok razrešavanja. To ne znači da Slovenija kao suverena i samostalna država sutra neće biti spremna za razgovore sa drugim republikama o formiranju neke nove konfederativne Jugoslavije. Da li će Slovenija biti potpuno suverena, ili će ići i u neke pregovore, zavisi od drugih.

Šta mislite o modelu konfederacije koji je Slovenija skupa sa Hrvatskom ponudila Jugoslaviji?

Nesreća je u tome što je srpsko rukovodstvo odmah odgovorilo da o konfederaciji ne želi razgovarati i da će postaviti pitanje unutrašnjih granica.

Koje je najprirodnije rešenje problema unutrašnjih granica?

Rešenje je u očuvanju sadašnjih republičkih granica. Nije slučajno da je posle slabih iskustava stare Jugoslavije bila formirana BiH kao samostalna republika. To je bila genijalna koncepcija Josipa Broza, Kardelja, Bakarića, Popovića i drugih, koja je obezbedila potpunu ravnopravnost Srba, Hrvata i Muslimana.

Rešenje je u očuvanju sadašnjih republičkih granica. Nije slučajno da je posle slabih iskustava stare Jugoslavije bila formirana BiH kao samostalna republika. To je bila genijalna koncepcija Josipa Broza, Kardelja, Bakarića, Popovića i drugih, koja je obezbedila potpunu ravnopravnost Srba, Hrvata i Muslimana.

Ukoliko bi se osporila granica ove republike, došlo bi do građanskog rata. Ne znam kako bi se ta republika uopšte mogla podeliti prema nacionalnom ključu. Opstanak BiH osnovni je garant stabilnosti Jugoslavije.

U jezgri srpsko-hrvatskog spora nalazi se i pitanje teritorijalnog razgraničenja. Zanima nas Vaš stav o tome.

MILAN NIKOLIĆ

Zahtevi da se delovi hrvatske teritorije naseljeni pretežno srpskim stanovništvom oduzmu Hrvatskoj za mene su tragični. Ne znam gde bi tu bio kraj, budući da bi se tada moglo postaviti i pitanje Hrvata u Srbiji. Ako bismo se i razilazili, rešenje je u obezbeđivanju poštovanja ljudskih prava. U slovenačkim prilikama to znači da Srbi ili pripadnici drugih naroda koji žive u Sloveniji ne bi trebali biti diskriminirani u odnosu na Slovence.

Dosadašnja formula uređenja međunarodnih odnosa u Jugoslaviji očito je bila pogrešna...

Svaka bi se republika konačno trebala formirati kao suverena i kao takva započeti pogadanja sa drugim republikama, u cilju postizanja novog dogovora. Preko politike čistih računa moramo se dogovoriti o minimumu saradnje u okviru federacije ili konfederacije. Pri tom, nije nužno imati jedinstvenu JNA. I u ratu, kao republika, imali smo svoj štab podređen Vrhovnom štabu i sve je odlično funkcionisalo. Kad se zahtevalo da naše jedinice idu u Hrvatsku, one su to činile – i obratno. Zaključci Kočevskog zbora i Zasedanja u Jajcu dali su jasnu viziju nove Jugoslavije. No, kasnije se od toga počelo odstupati. Koliko se od toga više odstupalo, koliko je Jugoslavija išla dublje u centralizam, toliko su međunarodni konflikti postajali snažniji.

Koliko Vaš stav o priznavanju prava Albancima na republiku Kosova može biti primenjen i u slučaju zahteva Srba u Hrvatskoj, tamo gde oni predstavljaju većinsko stanovništvo, ili u bilo kom drugom slučaju, kakvih će sigurno biti sve više?

Mislim da se to ne može porediti. Načelo o samoopredeljenju ne možemo dovesti do apsurdna u kome bi se svaka regija opredeljivala za otepljenje.

Može li otepljenje ili razdruženje Slovenije dovesti u pitanje spoljne granice?

Mislim da će granice, kao sastavni deo Helsinškog sporazuma, biti priznate. Znam da u Italiji postoje određene neofašističke snage, koje bi želele pomeriti granicu. No, takve snage u Italiji nemaju većeg uticaja. Trenutni odnos snaga je takav da Evropa neće dozvoliti prekrjanje granica, jer bi tako pala čitava koncepcija Helsinkija i, uopšte, čitav sistem evropske bezbednosti. Problemi mogu nastati u ekonomskoj sferi. Ukoliko se ne budemo počeli ozbiljnije baviti privredom i razvojem, slovenačka suverenost može doći u položaj u kome bismo po gostioničama pevali slovenačke pesme, dok bismo ekonomski bili u zavisnom položaju u odnosu na nemačke i italijanske firme. Dogada nam se to da smo predimenzionirali pitanje suverenosti, dok su ekonomski i socijalni problemi ostali zapostavljeni. To nije samo najslabija tačka Peterleove vlade već i svih nas.

Vrlo mnogo ali...

Međunarodne okolnosti razdruživanja svode se na unutrašnjepolitički haos

Evropa zdaj bio je poklič s kojim je Savez komunista Slovenije, tek prekršten u Stranku demokratskih promena, pao žrtvom prošlogodišnjih (prvih slobodnih, demokratskih, višestranačkih itd) izbora. Stoga nije čudno što se izborni pobjednici rukovode parolom koja glasi *Slovenija zdaj*. Pa i takav, redukovani program – uz opštestranački prečutni sporazum da ga niko neće osporavati – nailazi na mnoštvo teškoća. **Samosvojna in neodvisna Slovenija** mnogo se lakše pravi na papirima „istorijskih“ deklaracija no u takozvanoj stvarnosti. Bar na domaćem terenu, još ima mesta za humor s tim u vezi. Slovenija se „razdružuje“, kažu Slovenci. „Ako se Slove-

srpsko-hrvatskog (ne)sporazuma očigledno gura Sloveniju „napolje“. Uzačajna povezanost poteza tu je više no očigledna, od sprskih izbora i istovremenog slovenačkog plebiscita u decembru prošle godine, do „paralelne“ nervoze pred sve manje vremena uoči smene na čelu saveznog predsedništva, 15. maja. Vladajuća slovenačka koalicija – bez ozbiljnijeg otpora opozicionih partija, osim primedbi koje stižu iz Liberalno-demokratske stranke bivših omladinaca – taj datum sad ističe kao skraćeni rok za punu slovenačku samostalnost. U takvom cajnotu, naravno, sve strane vuku sve brže, sve nervoznije i sve kratkovidije poteze.

MANIFESTOVANJE DRŽAVNOSTI: Ljubljana, ovih dana

nija otepi, otepiće se i Hrvatska“, poručuju stari i novi savetnici Franje Tuđmana. „Gdje Hrvati, tu i mi“, dodaje Vuk Drašković.

JASNI SIGNALI: Sumorna činjenica da između jugoslovenskih naroda nije moguće postaviti nikakve tampon-zone jedina je ozbiljna prepreka njihovim vodstvima da svaki „svoje“ dvorište proglasi suverenim i carstvujušćim. Strah od izvesnosti balkanskog rasplesa, zasnovanog na istorijskim/povijesnim pravima

Na takvoj pozadini jasno je što se u Sloveniji nikakva ili gotovo nikakva pažnja ne posvećuje jasnim signalima iz obećane zemlje Evrope da, za sada bar, stara gospoda ne zna šta bi počela sa jednom (ili mnoštvom) novih nezavisnih država, pa makar to bila i Slovenija. Sklonost da je priznaju pokazale su samo Južna Afrika i Luksemburg.

U nedavno vreme kada su se sadašnji slovenački rukovodioci s nepodnošljivom lakoćom bavili zamislama o sjajnoj neza-

Svi smo živeli u iluziji da će samim nestankom totalitarnih sistema procvetati demokratija, a u celoj istočnoj Evropi cveta samo nedemokratski korov. To je početak odgovora dr Vojina Dimitrijevića, stručnjaka za međunarodno pravo, na pitanje „Vremena“ u kakvom se kontekstu javljaju zahtevi, deklaracije i proglašenja suverenosti dojučerašnjih jugoslovenskih teritorija.

„Istočna Evropa probleme granica nije rešila, nego ih je, pod nadzorom iz Moskve, samo gurnula pod tepih. Posle 1948. Jugoslavija je tolerisana kao neka vrsta tampon-države između Istoka i Zapada, budući da su obe strane smatrale da im je u interesu postojanje jedne značajne neutralne teritorije između. Dva tradicionalna geopolitička pitanja i sada se tiču Jugoslavije: ruska (ili sovjetska) potreba izlaza na topla mora, i, drugo, pitanje ko kontroliše Ljubljanska vrata, jedinu tehnološki savladivu vezu zapadne Evrope sa Istokom. Po tim pitanjima hladni rat još nije završen; velike sile jednostavno ne mogu da ravnodušno gledaju ko drži Ljubljanska vrata“.

■ **Zainteresovanost sveta za Jugoslaviju kao celinu poslednjih dana ponovo je istaknuta?**

„U politici važi pravilo: nikad ne reci nikad. Interes koji se ispoljava za opstanak Jugoslavije nije nikakva posebna ljubav prema njoj, nego strah od posledica raspada zemlje. Nove male države biće vakuum u koji će strani faktori pokušati da uđu. Za razliku od međunarodnog perioda, kada je svest o spoljnoj opasnosti bila kohezioni faktor, sada se misli da spoljne opasnosti nema. To dovodi do (najblaže rečeno) neozbiljnosti u ovdšnjim, unutrašnjim pregovorima. Ponašamo se kao da se nedavne aspiracije ne

visnoj budućnosti, pravljeni su poređenja sa Maltom, Luksemburgom i Kiprom kao teritorijalno manjim, odnosno Albanijom, Belgijom, Holandijom, Švajcarskom, Danskom i drugim od Slovenije većim evropskim državama. Isto tako, ali spram broja stanovnika, sa Islandom, Maltom, Luksemburgom i Kiprom, tj. sa Albanijom, Irskom, Norveškom, Finskom... Od većine pomenutih, Slovenija je manja. Na oko 20 hiljada kvadratnih kilometara teritorije, s nešto manje od dva miliona stanovnika, Slovenija najviše „liči“ na Albaniju. U korist ove samostalne (evropske, naravno) države obračunavani su drugi pokazatelji, ali se – u osnovi – nije stiglo dalje od, ponekad grubo na nos natrljane, činjenice da je predvidljiv maksimum zapravo ekonomski položaj desete austrijske provincije i politička zavisnost moćnijih tatora. Suočena sa takvom perspektivom, Demosova vlada

Vojin Dimitrijević

Mit o suverenosti

mogu ponovo javiti, čim neko zaključa da naspram sebe ima veoma slabog partnera“.

■ **Uprkos tome, suverenitet i samostalnost su nesumnjivo najčešći pojmovi tekućeg političkog rečnika?**

„Što se tiče suverenosti – što je termin koji znači da država sama odlučuje o stvarima koje su u njoj isključivoj nadležnosti – ona se generalno sve više smanjuje. Mnoge do juče suverene oblasti državnog odlučivanja danas to više nisu. U strogom smislu teško bi se uopšte moglo reći da danas postoji suverena država. Sovjetski savez je, na primer, primoran da se pogada oko broja svojih građana kojima će dati iseljeničke vize. Ovde se malo ili nikako govori o tome da ulazak u Evropsku zajednicu znači prvenstveno pristanak da se uredba organa EZ neposredno primenjuje na sva pravna i fizička lica u državi članici, tj. članice su se u velikoj meri odrekle klasičnih oblika sopstvene suverenosti. To je pravna strana pitanja, politička označava nešto drugo: koliko je neka država moćna da podrži sopstvenu suverenost. Moć je veoma teško meriti ali, u svakom slučaju, male države jednostavno nisu dovoljno moćne da održe svoju faktičku suverenost. Neminovno će padati u ekonomsku, kulturnu ili političku zavinost“.

■ **Domaći pregovarači, međutim, te činjenice kao da ignorišu?**

povremeno se ponašala kao da Slovenija takvo nešto i želi da postigne.

RIZIK SAMOĆE: Sve ove kalkulacije, svejedno da li svesno ili ne, zanemaruju neke – u slovenačkoj istoriji već nesretno okušane – rizike položaja suverene samoće. Tine Hribar, na primer, smatra da za samostalnu Sloveniju ne postoji opasnost od germanizacije, pod uslovom da se zabrani prodaja zemlje strancima i ograniče mogućnosti stranog ulaganja. „Ne zatvaranje, nego držanje pod kontrolom“, precizira Hribar. „Za slovenački jezik nema opasnosti jer nemački više nije svetski jezik. Strah od denacionalizacije je neosnovan“. Mladi ljubljanski sagovornici ocenjuju da najmlađi punoletni Slovenci nemaju ništa protiv toga da postanu Austrijanci, ako će od toga imati neke koristi. Aleksandar Bajt se ograničava na sumnju da on, kao pripadnik starije generacije, možda ne razume tu lako-

„I tu je moguće postaviti najmanje dva pitanja. Prvo, kakvo je to telo koje vodi pregovore: Predsedništvo SFRJ i predsednici republika nemaju ustavni legitimitet kao jedinstveno telo. Drugo je pitanje mandata: da li su izbori obavljani u delovima Jugoslavije obuhvatili i mandat da se na ovaj način vode razgovori o sudbini zemlje. Izgleda mi da birači nešto takvo kao mogućnost nisu imali u vidu. Glasali su za ličnost ili stranku, ali im nisu poverili mandat odlučivanja o sudbini Jugoslavije. Treba, međutim, priznati paradoks da republički čelnici imaju neku vrstu legitimiteta na osnovu izbora, dok federalni predstavljaju neku vrstu zaostatka iz sistema u kom legitimitet na osnovu izbora ne postoji. Tehnički, to dovodi do toga da se na obe strane pregovaračkog stola nalaze, na primer, Slovenci: republički i federalni. Izgleda kao da je opšta želja 'obilježnje' federalnih institucija i ozakonjenje stanja predržavnosti republika koje se ponašaju kao da Jugoslavije više nema“.

■ **Koja vrsta predvidljivih izlaza se može pretpostaviti u ovoj situaciji?**

„Teško je biti optimist; u nekoj racionalnoj situaciji interes bi nadvladao emocije – ako je do primera, nema boljeg od Švajcarske. Ovde, međutim, treba da puknu nacionalistički baloni: čim se bude videlo da se ni 'suverenost' ni 'dostojanstvo' ne jedu, stvari će biti bliže raspletu. Uz jedno veliko „ali“: velika je verovat-

noća da se ljudi za neku godinu sa nostalgijom sećaju realosocializma, malih ali uredno isplaćivanih zarada, loše ali besplatne medicinske pomoći, malih stanova ali jeftinih kirija... Ako odolimo toj vrsti pritisaka i oslobodimo se nacional-romantizma, onda još ima šanse za Jugoslaviju. U suprotnom, moguće je – sa izuzetkom Slovenije – samo tragični scenario. Granice se u Jugoslaviji ne mogu povući bez sukoba. One su rezultat ratova koliko i spoljne granice Jugoslavije: mi toga jedva da smo svesni, iako politiku vode uglavnom starci“.

A. C.

Samostalna Slovenija javlja se kao neka vrsta reakcije na jugoslovensku krizu, ako je tako blag izraz moguće upotrebiti. S druge strane ona je, u glavama i na papiru, zamišljena i nacrtana kao deo ujedinjene Evrope a to, između ostalog, znači i – u vremenskoj stisci i guranju u red za prijem pre no što pritisak sa istoka (evropskog i balkanskog) pritvori vrata. Drugim rečima, malo se ko u Jugoslaviji – i Sloveniji, naravno – uopšte bavi pitanjem promena same evropske koncepcije, neplanirano suočene sa raspadom „sistema“ istočne polovine kontinenta, one iza koje se valja još uvek ogromna i nepregledna – Azija. Pomenuto ignorisanje te vrste neizvesnih i nejasnih promena u ovom trenutku još potpuno zaklanja mnogo zagonetnije posledice „uvođenja“ novog svetskog poretka – kroz kapiju Zatlivskog rata.

ALEKSANDAR ČIRIĆ

Jedno oko na nišanu

U raljama zagovornika Velike Srbije, Velike Hrvatske, Velike Albanije i Muslimanske države

Sve glasnije se govori da nije suverena, već pridružena republika, te da su to bili i odlučujući faktori zbog kojih je crnogorska demokratska vlast elegantno izbjegla da donese povelju o suverenosti i nezavisnosti Crne Gore, što je doprinijelo množenju varijanti o budućoj Crnoj Gori u sklopu ili izvan Jugoslavije. Kako se, dakle, zamišlja buduća Crna Gora, i da li će je, uopšte i biti?

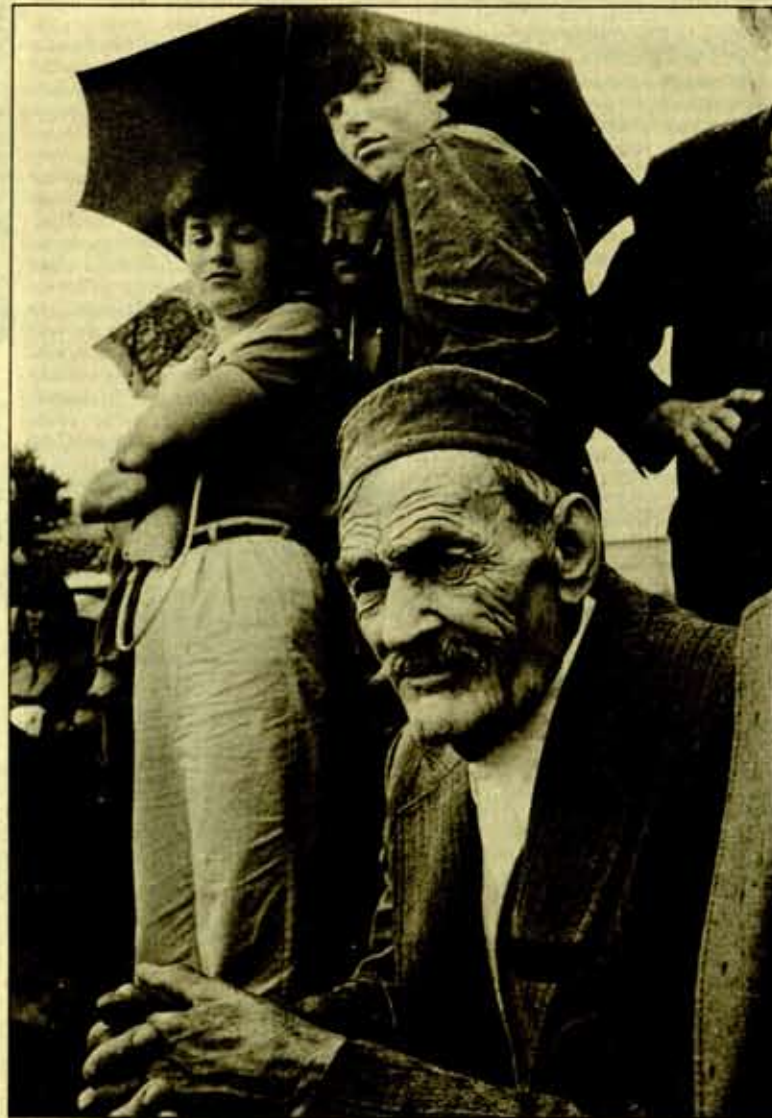
Mnogobrojni kartografi poodavno su uzeli makaze u ruke, ali pitanje je da li će skrojiti nove granice eventualnih budućih jugo država ili samo presjeći vrpcu na Pandorinoj kutiji. U tom smislu i raste nepovjerenje u poteze aktuelne vlasti kojoj sve jače upućuju kritike zbog „nedostojnog zastupanja interesa Crne Gore u pregovorima i mogućnosti da se takvim nastupima doprinese konačnom brisanju Crne Gore s popisa država.“ Nepovjerenje je jače podstaknuto prijetećom mogućnošću da Crna Gora posluži kao hrana za zadovoljavanje apetita budućih balkanskih država.

Jer, današnja Crna Gora, naime, našla se u raljama apetita zagovornika Velike Srbije, Velike Hrvatske, Velike Albanije, a u skorije vrijeme njenoj teritoriji prijeti se i stvaranjem (u slučaju raspada Jugoslavije) Muslimanske države.

U planovima nekih srpskih stranaka našla su se poglavlja o razvoju pomorskog turizma i privrede.

ŠTA SE PEVALO: Velikosrpske aspiracije pojačane su od antibirokratske revolucije kada su se po crnogorskim mitinzima orile pjesme „Ovo je Srbija“, „Crna Gora i Srbija to je jedna familija“, „Dok je Crne Gore Srbija će imat more“... Mnogi su u tome prepoznali pokušaj realizacije Garašaninog narčtanija opredmećenog u „nepostojećem“ Memorandumu SANU. Prvorborci antibirokratske revolucije, uz pomoć ekspanzionističkih krugova iz Srbije, uzeli su na nišan sve crnogorsko.

Kartografi Velike Hrvatske odavno vide najveći dio crnogorskog primorja u svom sastavu, a nedavno je pri razgovorima Tuđman-Bulatović, hrvatski vrhovnik saopštio da u slučaju promjene granica Hrvatska polaže pravo na dio crnogorske teritorije. Mada su se te aspiracije do sada odnosile na Boku i dio prema Budvi, u posljednje vrijeme se sve češće pomijne da bi hrvatski interes bio zadovoljen tek uzimanjem i Bara. Ovi glasovi, istina dopiru iz redova velikosrpske opcije, ali ostaje potpuno nejasno ko ispisiuje prohrvatske parole po Baru i crnogor-

CRNOGORCI VAZDA BILI: Ponosni na dugovečnost

skom primorju. Tim prije što do sada niko nije otkriven, a vlast na sve načine pokušava da to pripise dijelu opozicije, kojoj se uporno imputira antisrpsvo.

ljen tek uzimanjem i Bara. Ovi glasovi, istina dopiru iz redova velikosrpske opcije, ali ostaje potpuno nejasno ko ispisiuje prohrvatske parole po Baru i crnogor-

RAVNOUDUŠNOST I OKRŠNI: Žanr slika

Zagovornici Velike Albanije već su povukli granicu 15 kilometara zapadno od Titograda. „otcijepili“ od Crne Gore još Andrijevicu, Plav, čitavo Skadarsko jezero, Bar i Ulcinj. Sve to, naravno pozivajući se na neka istorijska prava.

Sa sjevera Crne Gore, u novije vrijeme i sa Kosova i iz Bosne, pojavljuju se zahtjevi o mogućoj autonomiji Sandžaka, što bi odnilo veći dio teritorije.

I dok bi zadovoljavanje pomenutih apetita zbrisalo Crnu Goru s geografskih karata, a i popisa država, na drugoj strani najveći crnogorski predstavnici vlasti stalno pominju da postojeće granice nisu državne već administrativne. U slučaju promjene granica Branko Kostić i Milo Đukanović, a i rukovodstvo Narodne stranke, najavili su mogućnost postojanja Crne Gore u novim istorijskim granicama. Pripojio bi se Crnoj Gori u tom slučaju i Skadar, najveći dio Metohije, Sandžaka, Hercegovine i dijela Hrvatske sve do Korčule.

Dio crnogorske opozicije (Liberalni savez, Federalisti, Crnogorska demokratska stranka, pa stranke okupljene u Savezu reformskih snaga) ističu da su postojeće granice državne i istorijske, da se one neće ni širiti niti skupljati ni za pedalj, zalažući se za suverenu i nezavisnu Crnu Goru (u slučaju razdruženja) koja će uspostavljati odnose sa drugim samo na bazi obostranih interesa. Štaviše, oni napominju da je Jugoslavija ostala veliki dužnik Crnoj Gori i Crnogorcima, da je u prvij Jugoslaviji crnogorski narod bio obespravljen, da joj je 1945. godine vraćena državnost, ali ne i dekretom ukinuta crkva, tako da je do sada figurirala invadna Crna Gora.

PRODUBLJIVANJE SUKOBA: Crna Gora je, kako ističu, neosporna i vječna, jer niko je ne može ugroziti, bez obzira na pozivanje na bilo kakva istorijska ili historijska prava. Čak i u slučaju da se Italija pozove i pokuša materijalizovati prava Rimske imperije, Crna Gora bi se prepoznala i u toj varijanti kao provincija Prevalis koja je imala svoju autonomiju i samoupravu. U doba Vizantije Crna Gora se prepoznaje kao Duklja – prva južnoslovenska država koja je bila nezavisna. I zaludnici vaskrsa Dušanovog carstva ostaju kratkih rukava, jer je i tada Crna Gora imala autonomiju i samoupravu, isto kao i u doba turske vladavine obzirom na slobodni i nikada pokoreni teritorij tzv. Podlvoćenske Crne Gore. Pozivanjem na istorijska prava Crna Gora bi se mogla teritorijalno proširiti, kako ističe Slavko Perović, predsjednik Liberalnog saveza Crne Gore, ali u granice nema diranja.

Mnogima je nepoznat podatak da je Crna Gora 27. po redu međunarodno

priznata država u svijetu. Možda su te i druge činjenice poslužile nekim ekspertima u svijetu da sami skroje kartu Jugoslavije. Analitičari i kartografi njujorskog „Newsweeka“ novembra prošle godine ovako su zamislili izgled današnje Jugoslavije: „Slovenija i Hrvatska su nezavisne države“. Srbija, Bosna i Hercegovina i Makedonija sačinjavaju labavu „konfederaciju Veliku Srbiju“, Kosovo je u sastavu postkomunističke Albanije, područje Knina i djelovi zapadne Bosne su „Slobodna teritorija Krajina“, dok je Crna Gora, sa nešto proširenim granicama „Kraljevina Montenegro“.

Mada je najveći dio crnogorskog naroda ubijeđen u opstanak Jugoslavije, pominjanje granica i statusa Crne Gore izaziva sporove koji se vješto eksploatišu u dnevno-političkim obračunima, produkujući stare podjele (1918) na bjelaše i zelenaše.

VELIZAR BRAJOVIĆ

Suđenje položajnicima

„Plus Crnogorci“ u nemilosti vlasti

Optužbe na račun rukovodstva: „spikeri srpske vlasti“

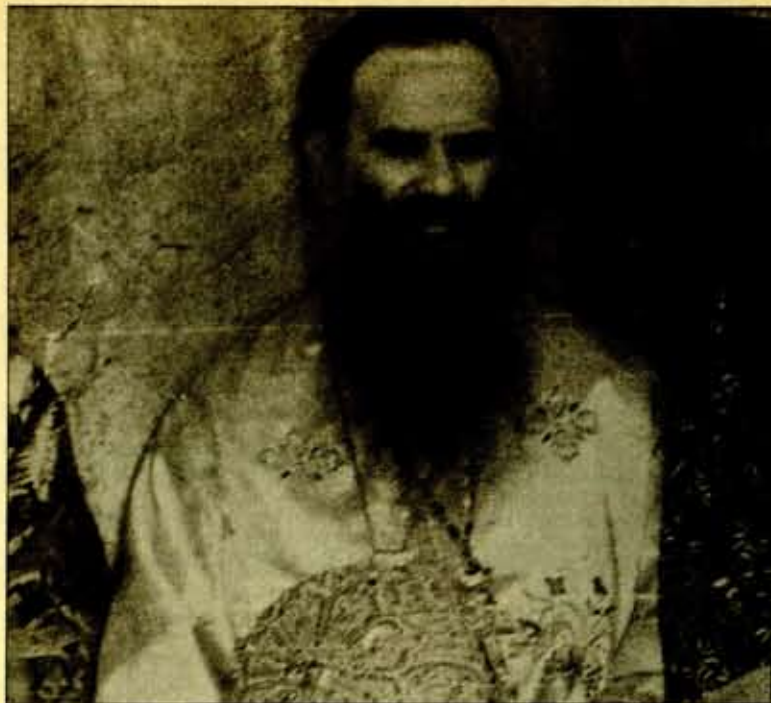
Štampa (titogradsko-beogradska) prije mjesec dana javnost je snažno animirala pozivom na suđenje crnogorskim autokefalcima (ili specijalnom „udarnom“ krilu ovdašnjih „separatista“) zbog prekršaja koji su učinjeni na Cetinju, na Badnji dan ove godine, kada su ložili tzv. crnogorski (a na „srpski“) badnjak, na mjestu gdje se to nije smjelo raditi (po tradiciji se to čini samo ispred Cetinjskog manastira).

Suđenje je bilo prije neki dan, ali je sada prečutano. Iako konačan ishod još nije poznat. „prekršioći“ drže da su ih i jedni i drugi (štampa i tužilac), po dogovoru sa aktuelnim vlastima, htjeli samo – da uplaše...

Loženju „crnogorskog badnjaka“ prisustvovalo je stotinak mladih ljudi, a njihovi predvodnici (koji su izvedeni na sud) članovi su Svecrnogorskog odbora za povraćaj autokefalnosti crnogorske crkve. Dvojica od njih, književnici Jevrem

Brković i Milorad Popović, već od ranije uživaju visok renome „srpomrzaca“, dok su slikar Milo Pavlović i prof. dr Dušan Gvozdenović (predsjednik pomenutog odbora) tek od nedavno javnosti poznati kao „plus Crnogorci“ (kako ih, naravno u pogrđnom kontekstu, naziva ovdašnja štampa).

Njihov Odbor, kao i samo traženje autokefalnosti, odnosno odvajanje crnogorske od srpske crkve, takođe je novijeg datuma. Sve je počelo prije dvije godine, ali je „snagu dobilo tek dolaskom sadašnje aktuelne rukovodne garniture na vlast. Zapravo, ova tema je kod nekih Crnogoraca, koji su oduvek poznati kao najveći bezbožnici, prevashodno političke naravi, a njeni protagonisti (iako to javno ne kažu) misle da je to jedini način da se suprotstave „posrbļjavanju i prodaji Crne Gore Srbiji“ – od strane dva čelna „mladorevolucionara“ mr Momira Bulatovića i (posebno) Mila Đukanovića.

NOVI POGLAVAR, OSTRIJI SUKOB: Dr Amfilohije Radović

POČELO JE KRŠTENJEM: „Dobar razlog“ za odvajanje crnogorske od srpske crkve ne baš mala grupa Cetinjana imala je prije dvije godine, kada je kći njihovog uglednog sugrađanina Mirka Batričevića (umro je prije toga kao dirigent opere u Geteborgu) zatražila da ispunji zavjet svoga oca – da se po starom običaju krsti u Cetinjskom manastiru. Olivera Batričević je privela i svoju kumu Jelisavetu Vujović (pravnikinja koja potiče iz svešteničke porodice), ali je nakon te radosti nastupilo razočarenje: u krštenici koju je potpisao iguman Mirko Kalanj, u rubrici „nacionalnost i vjeroispovijest“, pisalo je da je njen otac „pravoslavni Srbin“. Olivera je znala da je on samo „veliki Crnogorac“, a još više ju je pogodilo to što u zaglavljju krštenice piše da je ona krštena u „Srpskom pravoslavnom manastiru na Cetinju“, jer je od oca (i prijatelja) znala da se ta cetinjska svetinja vjekovima zove samo – Cetinjski manastir.

Sve se (nije) završilo tako što je Oliveri i njejoj kumi mitropolit crnogorsko-primorski gospodin Danilo, odbio da krštenje poništi i prepravi krštenicu i da se u njoj napiše da je pok. Mirko Batričević „pravoslavni Crnogorac“ (a time njegova kći pravoslavna Crnogorka). No, kada su crkveni velikodostojnici, ubrzo nakon tog slučaja, javno počeli da ističu kako postoji samo jedna srpska crkva, da je ona ista i u Srbiji i u Crnoj Gori (da je u Crnoj Gori ranije bilo samo dvije eparhije, od njih ukupno devet, te da su svi crnogorsko-primorski mitropoliti uvijek bili samo podanici srpskog patrijaršijskog

trona, ne prekidajući kanonsko jedinstvo), to je kod crnogorskih „separatista“ (posebno onih iz redova kulturnih radnika) doprinijelo pravoj pobuni i tada se krenulo u boj – za crnogorsku autokefalnu crkvu.

Predvođeni viđenijim ideolozima nekih stranaka (Federalistički pokret, Liberalni savez), povelik broj intelektualaca te provenijencije ustvrdio je da je Crnogorska crkva autokefalna već od 1711. godine, a da je to ukinulo, 1919. godine, kralj Aleksandar Karađorđević, onda kada je „inače Crna Gora izgubila svoju državnost“. Ovakav rezime imao je i za ovakvu „namjenu“ organizovan skup naučnih i kulturnih poslenika na Cetinju, u jesen prošle godine. Na njega su, radi sučeljavanja mišljenja, bile pozvane crnogorske državne vlasti i predstavnici crkve, ali je mitropolit Danilo izjavio da „ne želi da razgovara s nekrstom“, pa se sve svelo na jednomišljeništvo „separatista“. Naboj je bio do te mjere žestok da je zatraženo da se na Cetinju formira nova bogoslovija i protjeraju „srpski popovi“. Kasnije je to dopunjeno tvrdnjom da slično „autokefalcima“ misli i nevelik broj sveštenika, ali da ne smiju da to javno kažu, osim jednog: kanodskog arhimandrita Antonija Abramovića. I dalje se misli da bi on mogao da učini ono što je u novije vrijeme učinio „srpski pop“ u Ohridu, kada je odvojena Makedonska pravoslavna crkva (od srpske). Međutim, u crkvenim krugovima najčešće kažu da o Abramoviću ne znaju ništa, osim da se dovodi u vezu sa kanadsko-američkim sveštenicima, koji, inače, prave razdor

srpske crkve, ali i da bi to bilo nemoguće za jednog sveštenika Crnogorca, jer „on dobro zna“ da su upravo Crnogorci (Arsenije Černojević III, Gavriilo Dožić i dr.) bili i najpoznatiji srpski patrijarsi...

ZELENO-BIJELI RASKOL: Dolazak dr Amfilohija Radovića na cetinjski mitropolitni presto još više je uznemirio autokefalne pobunjenike i „izazvao“ njihove („zakonom kažnjive“) javne istupe. Već prve poteze dr Radovića, posebno njegovu izjavu da su „autokefalci“, u stvari „šačica zabludelih ljudi“, „Stedimilijini potomci“ prokomentarisali su kao duhovni teror koji će se razviti i u represije vlasti.

Uzalud je dr Amfilohije pozivao na pomirenje „svih Crnogoraca“ i tvrdio da ga je zbog toga „Bog poslao na Cetinje“, jer su „samoglavci“ (to je njegov izraz za one koji traže autokefalnost) ubrzo izazvali incident (a uslijedile su i nešto blaže represije). Najprije su pozvali mještane sela (i bratstvo) Bajica da odustanu od svoje 300-godišnje tradicije polaganja badnjaka pred Cetinjski manastir, a kada su oni to odbili, „bezumnici i bezbožnici“ su istoga dana, na stotinjak metara dalje, zapalili svoj – „crnogorski“. Došlo je do scene koja je zaprijetila krvoprolićem. Čak je izdata i naredba (policiji) „postupi po naređenju“, kada je nekoliko žena leglo pred policijska kola, a nekoliko položajnika „crnogorskog“ badnjaka repetiralo pištolje.

Dakako, poslije toga uslijedila su „identifikovanja“ i saslušanja organizatora, te već u početku pomenuto suđenje i događaji koje valja još malo opisati. Povorka od gotovo hiljadu ljudi (ovdašnje novine kažu „njih stotinak“) prošla je Cetinjem i „demonstrirala“ pravo – demonstracije. Na mitingu su govornici (ne samo oni koji su izvedeni na sud) ponovo ustvrdili da je reč o „teroru nad Crnom Gorom koji traje od 1918. godine, kada je ona ponižena i pogažena“, ali da se ne može ukinuti i uništiti crnogorski duh, koji će se suprotstaviti „novoj okupaciji“ (od strane Srbije) i „guranju u velikosrpski zagrljaj“, gdje bi Crnogorci trebalo da budu „topovsko meso za ukidanje granica“ (između sadašnje dvije „srpske zemlje“).

Izvjeno je da se upravo oko te samobitnosti vodi i sadašnji rat i produbljava crnogorski (vječiti) bijelo-zeleni raskol. Optužbe protiv sadašnjeg rukovodstva Crne Gore da su njegovi članovi „srpski spikeri“, na toj cetinjskoj manifestaciji su dokazivana time što je mr Momir Bulatović (a ne Slobodan Milošević) čitao „zajedničke stavove“ na sjednici državnog Predsjedništva u Sarajevu.

No, pravedno je reći i to da je „autokefalaca“, za sada, u Crnoj Gori manje nego „veliko-Srba“...

BRANKO JOKIĆ

Bora Nisić, bankar

Fond od 100 miliona dolara

Kako u igru ubaciti mrtav kapital

DRAŠKO GACIĆ

IZVADITI NOVAC IZ ČARAPA: Bora Nisić

Bora Nisić, rodnom iz sela Bračevca kraj Zaječara, jedan od direktora francuskog ogranka britanske „Barclays“ banke, došao je nedavno, posle 30 godina, u Jugoslaviju, s namerom da uposl novac iz čarapa i svaki drugi mrtav kapital na produktivan način. Njegova ideja je osnivanje Jugoslovenskog fonda za razvoj, nastala na osnovu iskustva iz Mađarske, gde već postoji slična institucija.

■ **„VREME“:** Ko treba da da novac za Fond i ko bi bio njegov vlasnik?

■ **NISIĆ:** Mađarsko iskustvo dovelo je do propasti ideje da zapadne institucije i štedišta stvaraju takve fondove. Zato ja predlažem da ovde glavni akteri budu Jugosloveni koji imaju štednju koja ne može direktno da se investira zbog raznih stvari, a pre svega zato što ljudi ne znaju kako da ulože novac. Drugo, treba angažovati i pare naših ljudi koji rade u inostranstvu. Biće i Evropska banka za restrukturiranje i razvoj, koji će proraditi za nekoliko meseci. Mi treba da napravimo studiju, moja banka i „MEKON“ (privatna firma iz Beograda – prim. V. K.). Ideja je da u Fondu bude više od 100 miliona dolara. Kad on krene, doći će i investitori iz inostranstva.

■ **Mislite da se sada ne može angažovati Svetska banka, kako ste prvobitno bi-**

li zamislili, zbog prekida pregovora sa Međunarodnim monetarnim fondom?

Zavisi od naše sposobnosti. Ili ona, ili Evropska banka.

■ **Ko bi bio vlasnik?**

Jedna vrsta akcionarskog društva. Naši akcionari bili bi privatnici i institucionalne organizacije. Ja bih hteo da to pročistim ovde u Beogradu. Dobio sam u Parizu studiju od Žarka Papića (jugoslovenskog predstavnika u OECD, prim. V. K.), u kojoj se kaže da penzioni fondovi ovde imaju pravo da ulažu u berzanske kompanije.

■ **Ali, oni nemaju para.**

Nemaju para?! A zašto nemaju para? Pa svake godine se ulaže u penzije. Nije normalno da nema para za penzione fondove. Sigurno je da je privreda u krizi, ali još ima ljudi koji rade i plaćaju za penzije.

■ **Ne plaćaju ljudi, nego njihove firme, a one nemaju para...**

Ono drugo što me interesuje jesu osiguravajuća društva, jer su to dva osnovna institucionalna investitora u svetu. Naši akcionari ne bi dobijali kamatu, već dividendu.

■ **Kakva bi bila uloga Svetske banke, ili Evropske banke?**

Mi smo predvideli da oni upišu 25 miliona dolara iz SAL kredita koji se odo-

bre Jugoslaviji. Za taj iznos izdali bismo im akcije. Ali predviđeno je da, ako se posle izvesnog broja godina – tri, pet – žele da izađu iz Fonda, mi njima vratimo glavninu, uz 4 odsto interesa.

■ **Znači sa njima bi bio kreditni odnos, za njih ne bi bilo rizika?**

Imate pravo. To je kreditni odnos koji nam je apsolutno potreban u ovom momentu. Ima i tu rizika, jer bi taj novac mogao da uloži po 8 odsto negde u svetu. Ako mi dobro radimo, može mu doneti i 10 do 20 odsto, jer ćemo ulagati u male firme koje se brzo razvijaju.

■ **Kakva bi bila uloga „Barclays“ banke?**

Kao reprezent „Barclays“ banke učestvovao bih, sa timom te banke, sa savecima u odabiranju kompanija koje bi ušle u sastav Fonda, za koje bi Fond izdvajao 10 do 20 odsto vrednosti njihove investicije. „Barclays“ bi upravljao Fondom, možda bi kasnije sa svojom mrežom prodavao te akcije, kad bi se dokazalo da Fond može da radi.

■ **Kakva bi bila vrsta ulaganja Fonda u te kompanije, tih 10 do 20 odsto?**

To bi bilo akcionarsko ulaganje.

■ **Šta bi dobila „Barclays“ banka? Vi ste predvideli proviziju od 4 odsto godišnje. Zar to nije previsoka provizija u odnosu na važeće zapadne standarde?**

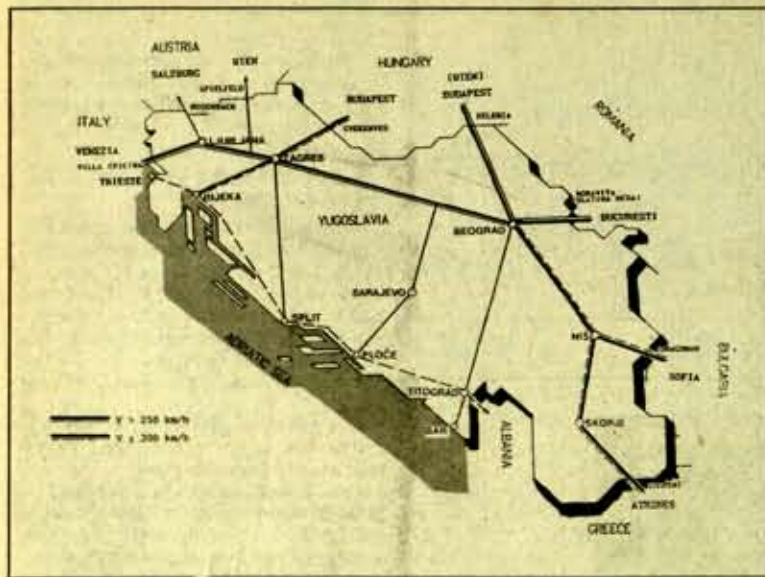
To se može reći gubicom. Možda jeste previsoko, ali, znate, ima i onih koji upisuju 5 odsto. Kad treba da odaberete kompanije za ulaganje koje nisu kotirane na berzi, tu ima mnogo više posla, više istraživačkog rada. Ja treba, recimo, da idem u Šabac da tamo vidim neku mesaru i da ocenim da li je to dobra investicija. Predvideli smo da angažujemo „Beobanku“, „Jugobanku“, ili neku drugu banku odavde da prodaju te akcije. One to za nas neće raditi džabe. Ja moram neki prihod da donesem i mojoj banci, ona neće džabe da me plaća. Tačno je da se ta provizija na zapadu kreće oko 1 odsto, ali ovde ima više troškova. Ne može biti manja od 3 odsto. Nisam tu preterao.

■ **Vaša ideja o Fondu podseća na Zajam za preporod Srbije. Zašto mislite da će se građani odazvati na nju više nego kad je reč o Zajmu?**

Građani će sami odlučivati, ali verovatno će želeti da raspodele svoj novac na različita ulaganja, da se zaštite od rizika. Tako mogu da odluče da deo kapitala ulože u Fond, a deo u Zajam.

„Vreme“ je na kraju želelo da čuje od Nisića čime objašnjava sve češće posete biznismena iz Francuske Srbiji, ali naš sagovornik je bio izričit u tome da ne želi da govori ni o čemu „što je političko“.

VESNA KOSTIĆ

MREŽA ZA VELIKE BRZINE: Mapa prikazuje pravce za koje je zainteresovana Evropa

Stručnjaci o brzjoj pruzi

Da li je obećana olaka brzina?

Povod za sumnju već je i okolnost da nema međunarodne licitacije, nego se Francuzi određuju kao bogomdani partneri

Srbija planira da u Evropu uđe železnicom, brzinom od 200 kilometara na sat, najkasnije do 1998. godine. Do tada je planiran završetak pruge koja bi povezala jug sa severom republike i preko Mađarske dalje sa Evropom. Ova veza sa svetom srpsku državu će koštati 2,9 milijardi dolara, ne računajući već utrošenih 700 miliona dolara za izgradnju beogradskog železničkog čvora.

Istina, put od Dimitrovgrada, preko Beograda i Subotice do Evrope biće kraći za 200 kilometara, a stizalo bi se duplo brže: od Beograda do francuske prestolnice, na primer, za 12,5 umesto za 22 sata, do Beča samo za 2,5, a do Milana za osam sati. Ovo su, između ostalih podaci saopšteni prilikom potpisivanja protokola o namerama za izgradnju ove magistralne pruge između Srbije, odnosno „ZTP Beograda“ i CIP sa pet vodećih francuskih firmi u oblasti železnice („Sofrerail“, „Montcocol“, „Genest Entreprise“, „Sae“ i „Spie batignolles“).

IMA LI PARA: Ne osporavajući potrebu da se jugoslovenska, a posebno srpska železnica modernizuje i uključi u evropsku mrežu brzih pruga, ostaje nekoliko otvorenih, krupnih pitanja. Ako se zna da nijedna železnica na svetu ne može sama, bez pomoći svojih vlada, da osigura sopstvenu egzistenciju, mora se očekivati da će i srpska vlada umesto dosadašnjih 20 odsto morati da poveća dotaciju za najmanje još toliko. Francuska vlada svoju železnicu finansira sa 40 odsto, a Italija čak sa 70. Pitanje je da li će srpska privreda moći da podnese još jedan novi namet, jer se pored dotacije mora računati i na vraćanje pomenute sume novca francuskim ili drugim kreditorima.

Postojećom železnicom u Jugoslaviji prevozi se samo 9 odsto putnika u javnom prevozu i 30 odsto robe. Od ovog prevoza srpska železnica ostvaruje 50 miliona dolara godišnje, pa je zaključak mnogih ekonomista da je to još jedna vreća bez dna, poput famoznog MKS.

Dakle, privreda neće dobiti novi izvor prihoda, već nove troškove.

Srbija se opredelila na brzu prugu, po kojoj bi vozovi išli nešto brže od 200 kilometara na sat. U svetu, posebno u Japanu, te brzine su duplo veće, a i u Francuskoj, našem budućem partneru vozovi jure 250 i 300 kilometara na čas. U Nemačkoj i Ujedinjenom kraljevstvu planira se takođe da se brzine putničkih vozova povećaju do 300 kilometara na sat. To može da znači da će, i pored ove velike investicije već početkom narednog veka, ova pruga opet biti usko grlo evroželezničke mreže.

Zna se da se svaka krupna investicija u svetu licitira. Najveća republička investicija, međutim, poverena je samo francuskim firmama bez javne ponude drugih firmi i drugih zemalja. Poznato je i to da strani partneri neće dati keš, gotove pare, već će prodati svoju opremu i mašine. Jugoslavija, a posebno Srbija, ima razvijenu mašinsku i drugu industriju koja uspešno obavlja poslove za železnicu, počev od lokomotiva i vagona do signalizacije i automatike, ali samo za brzine do 100, eventualno 120 kilometara na sat. Hoće li i kako ona moći da se uključi u poduhvat stoleća?

Ovo su samo neka od pitanja koja se nameću i traže opreznost kod donošenja odluka o ovako velikim investicionim poduhvatima. Prema mišljenju Milutina Milovanovića, generalnog direktora železničkog Instituta „Kirilo Savić“ u Beogradu, republička nauka nije bila dovoljno uključena u ovaj francuski predlog projekta brzih pruga kroz Srbiju. Da li je to tačno?

POSLEDNJI VOZ ZA EVROPU:

„Ne treba biti a priori protiv izgradnje pruge, ali se slažem da treba biti oprezan“, ističe jedan od poznatih jugoslovenskih i evropskih eksperata za železnicu inženjer Mihajlo Živadinović iz Zajednice jugoslovenskih železnica. Opređenje da se Jugoslavija, odnosno Srbija, prugom od Subotice do Niša i Dimitrovgrada poveže sa evropskom železničkom mrežom brzih pruga proizašla je iz objektivnih okolnosti. Evropa i svet, odnosno Zajednica evropskih železnica i UIC – međunarodna železnička unija, imaju interes da preko Jugoslavije, odnosno Srbije, Evropa poveže svoj sever i jug. I dalje, da uhvati vezu sa Bliskim istokom i Indijom. Zbog svog povoljnog geografskog položaja ne možemo biti zaobidjeni iz šeme evroželezničke mreže. Evropska studija o mreži pruga, pored pruge Beč-Budimpešta-Beograd, obuhvata i pitanje veze između Venecije i Ljubljane, Ljubljane i Niša, Niša, Soluna i Atine, Niša, Sofije, Istanbula i Teherana... Svi su, dakle, zainteresovani za brze pruge i zato imamo šansu i da dobijemo kre-

MUZEJSKA VREDNOST: Brzina transporta, na žalost, ostala je ista

dit, čak i besplatne studije za brze pruge kroz našu zemlju.

Pruga od Subotice do Dimitrovgrada vezuje se za istu takvu prugu u Mađarskoj, gde je već u toku izgradnja, odnosno rekonstrukcija pravca od Beča do Budimpešte. Mađarsko ministarstvo saobraćaja donelo je odluku i o rekonstrukciji pravca ka Jugoslaviji (Subotici) i do 1998. godine Mađari očekuju da će brzi voz stići do Kelebija. Interesovanje pokazuju i Bugari, a Turci već grade slične pruge i tunel ispod mora, koji bi, kao onaj ispod Lamansa, povezao Evropu sa Malom Azijom.

Ovakve velike investicije i ranije su izazivale skepsu, a izgradnja prve pruge kroz Srbiju još od osamdesetih i burne komentare kao i poslednje rekonstrukcije i elektrifikacija železnice. Treba reći da se ne pravi nova dvo-kolosečna pruga u dužini od 507 kilometara, već se rekonstruiše postojeća za veće brzine i veće osovinsko opterećenje, da će služiti mešovito saobraćaju, putničkom danju, a prevozu robe noću, naglašava Živadinović. Projektom je predviđeno da se svaka rekonstruisana ili nova deonica odmah pušta u eksploataciju, naglašava inženjer Petar Gašić, direktor za vozna sredstva, takođe iz ZJŽ. Prioritet izgradnje dobile bi one deonice koje rešavaju sada najaktuelnija uska grla na postojećoj pruzi.

To što jugoslovenske železnice pre-

voze smešno malo putnika i roba samo je posledica dugogodišnjeg nemara i sirotinje – nema kapaciteta, a komercijalna brzina kod prevoza roba je neverovatna za ovo vreme: jedva 40 kilometara na sat. Ako se stvore uslovi, i putnici i robe vратиće se ponovo na pruge, kao što je to u celom svetu. Železnica, kao ekološki najčistije prevozno sredstvo, trebalo bi dakle, da stupi na scenu početkom dvadeset-prvog veka.

POLITIČKA ATRAKCIJA: Izgradnja brze pruge kroz Srbiju treba da se posmatra isključivo kao privredni poduhvat, a ne kao politička atrakcija. I u razvijenom svetu može da prođe samo ono što stvara profit. Nijedna železnica ne može da ostvari prihod koji može da vrati ovakav jedan dug. Zato treba da se umesto železničke nauke, koja je, dakako, za gradnju ovog magistralnog železničkog pravca, pitaju i saslušaju privrednici Srbije, koji će dug i vraćati, a koji konačno znaju i kakve su njihove potrebe i mogućnosti, smatra inženjer Vladimir Vajhal iz ZJŽ.

Ako se, pak, govori o rentabilnosti na železnici, to ima smisla može samo sa aspekta teretnog saobraćaja. Zato treba naglasiti da se kroz ovu gradnju samo poboljšava teretni saobraćaj, koji u Evropi teži ka brzinama od 160 kilometara na sat. Vožnja robe četiri puta brže nego što je sada za privredu je izuzetno značajna. Za privredu, od-

nosno industriju koja prati železnicu, i te kako je važno pitanje kreditiranja stranog partnera, koji ulaže 80 odsto svog kapitala, ali ne u novcu, nego kroz tehnologiju i opremu. Ne možemo početi sa nekom atraktivnom reklamom da ćemo sve mi sami, odnosno naša mašinska i ostala industrija, napraviti, bez obzira na njenu sposobnost i uključivanje srpskih firmi od strane francuskog partnera. Iluzija o animaciji srpske industrije svakako nije dobar argument za ovu investiciju, naglašava Vajhal.

Bez obzira na to što je protokol o namerni izgradnje pruge potpisan, francuski partneri, naravno, još nisu odlučili da li će ući u ovaj aranžman sa srpskom vladom i privredom. Studija, odnosno bankarski dosije sa elementima rentabilnosti i metodologijom izgradnje, biće završena u maju. Studija treba da odgovori na pitanje o racionalnosti i tehnološkim mogućnostima izgradnje strateških objekata, kao što su most preko Dunava kod Novog Sada za brzine do 250 kilometara na sat i izgradnja tunela kroz Frušku goru. Samo ova dva objekta skuplja su od cele pruge. Ipak, treba reći i to da je gradnja, odnosno rekonstrukcija železničke pruge deset puta jeftinija od izgradnje autoputa.

ANDELKA BOGDANOV

**NIKOLA PETROVIĆ-NJE-
GOŠ**, praunuk kralja Nikole Petrovića koji se prihvatio pokroviteljstva nekih kulturnih priredbi u Crnoj Gori još jednom je javno skrenuo pažnju nekim političkim strankama u ovoj republici da želi da ostane izvan politike. Zamera im, vrlo otvoreno, što pokušavaju da zlorabljavaju veliki ugled porodice Petrović u crnogorskom narodu. Ovaj pariski arhitekta u izjavi za javnost ovih dana kaže da neke političke partije nastoje da se oslone i nadu potporu u istorijski značajnim ličnostima i zbivanjima, pa su nemi-

PROTEST: Nikola Petrović-Njegoš

novno i predstavnici Iozce Petrović-Njegoš uvučeni u aktuelne političke rasprave, takmičenja i sukobe. I zato on kao naslednik velike tradicije, upozorava na opasnost, nekorektnost, ponekad i neukus koji bi mogli biti rezultat političkih manipulacija istorijom. Arhitekta Petrović smatra da bi bilo poštenije i korisnije kada bi pojedinci i partije sticali ugled na osnovu onoga što sami urade za Crnu Goru, umesto da svoj prestiž temelje na velikim dostignućima prošlosti. Za Crnu Goru je, po mišljenju Nikole Petrovića, mnogo bolje da njena slavna istorija ostane izvan trenutnih političkih borbi i manipulacija, kako ne bi bila kompromitovana.

NIKOLA ŠOLIC

ROTARIJANAC: Hido Bišević

DR RADOMAN BOŽOVIĆ

je nedavno imenovan za profesora na Ekonomskom fakultetu u Titogradu. Povremeno će dolaziti i držati predavanja iz „Političke ekonomije socijalizma“. Asistent mu je dr Momir Bulatović. Drži se da ta kombinacija nije problematična jer iako je mr Bulatović na većoj funkciji (šef države), a dr Božović na nešto nižoj (samo predsednik jedne lokalne vlade) pogledi ova četiri oka su gotovo identični. Poznavaoći kažu da dr Božović u prazničaru – Crnoj Gori – gde je poslednjih godina veoma prisutan, ima i nekih nedaća. U Baru, u takozvanom Makedonskom naselju, koje je izgradio od para solidarnosti, ili kako ih meštani zovu „zemljotresnih para“, pre nekoliko godina kupio je stan. Odmah je počeo da se bavi i rentijerstvom. Vlasniku ovdašnje picerije **Nazu Periću** izdao je taj stan za 2.500 maraka. Novac je uzeo godinu dana un-

NEVOLJE NOVOPEČENOG PROFESORA: Dr Radoman Božović

pred, ali kada je saznao da je Perić tamo uselio svog radnika koji je Albanac, dr Božović ga je najurio.

IZJAVA NEDELJE

Dr Jure Pelivan, predsednik vlade BiH:

– Situacija u Jugoslaviji je katastrofalna s tendencijom – pogoršanja!

JAKOV BLAŽEVIĆ, bivši političar i bivši lovac, pismom novinama daje do znanja da je „vratio rogove“, čitavu zbirku trofeja plemenite divljači, među kojima i trofej zlatnog beljskog jelena. Blažević poručuje onima koji ga optužuju da ovo blago drži u svojoj kući, da je još 1986. zvoju zbirku lovačkih trofeja dao Lovačkom muzeju Hrvatske u Zagrebu.

DR NOVAK KILIBARDA, predsednik Narodne stranke Crne Gore predlaže ujedinjenje svih pravoslavnih naroda: Rusa, Rumuna, Bugara, Srba u Srbiji i Crnoj Gori. Grka i to na ekumeniskim osnovama: „Ovih dana se ponovo govori o podunavskoj katoličkoj monarhiji, zašto onda i pravoslavni svet ne bi doživeo svoje ujedinjenje, jer za to postoje dubok i istorijski razlozi.“

Rotarijanci

Šta zajedničko imaju Ante Sorić, direktor Muzejsko-galerijskog centra, **Hido Bišević**, glavni i odgovorni urednik „Vjesnika“, slikar **Ivan Lacković Croatia**, **Đuro Miladin**, direktor „Esplanade“, **Jadranko Crnić**, predsednik Ustavnog suda Hrvatske i dr **Ivan Husić**, predsednik Zavoda za rehabilitaciju? Sva ova u javnosti poznata imena članovi su novoosnovanog zagrebačkog Rotary kluba. Tako je ekskluzivni Red predsjednikovih vitezo-va koje je osnovao dr **Franjo Tuđman** dobio svojevrsnu konkurenciju u zagrebačkom visokom društvu.

Rotary klubovi su ekskluzivna internacionalna vrlo zatvorena društva dobro-

stojećih ljudi koje neki smatraju vrstom slobodnih zidara ili čak okultnom sektom. Član kluba postaje se po pozivu, a pravila kažu da bi rotarijanci trebalo da budu „profesionalno vrlo uspešne osobe, visokih etičkih načela i vrlo obrazovane“. Rotary klubovi su čvrsta međunarodna organizacija, deo novca odlazi u centralu, gde se određuje koji će veliki projekat (zadužbina, bolnica, biblioteka) biti finansiran. Inače, naš prvi rotary klub osnovan je pre više od 60 godina u Beogradu, a ubrzo zatim i u Ljubljani. Nedavno je obnovljena Ljubljanska filijala Rotary kluba. Poznati domaći rotarijanci bili su Ivan Meštrović, Božidar Jakac, dr Božidar Lavrić...

ALEKSANDAR MANDIĆ

posle uspeha koji je doživeo s predstavom „Tako je govorio Broz“ planira novu pod naslovom „Tako je govorio ON“. Nije teško pogoditi o kome je reč i zašto ga ova ličnost inspiriše: „Na vrhu Srbije se nalazi jedan čovek koji se boji javnosti. Ja često u šali – ne baš sasvim u šali, doduše – kažem: „Svaka grupa manja od 500 ljudi je za njega opasna. Još ako ta grupa ne aplaudira – direktno ga ugrožava. Čak i kad je to Skupština.“ Pa, bili ste svedoci: on čak ne izađe pred Skupštinu da predstavi svog kandidata za mandataru Vlade. Ja ne znam da li se to ikad igde u svetu desilo – da predsednik Republike predloži mandataru poštom, papirom, da ne stane pred poslanike, predstavi svog kandidata i zamoli Skupštinu da usvoji njegov predlog za mandataru Vlade. On, izgleda, doživljava kao veliko poniženje činjenicu da mora da se pojavljuje tamo. Ne znam da li ste pratili njegovo polaganje zakletve; kada čovek ne bi znao jezik, činilo bi mu se da je on izašao da izgrdi Skupštinu. Da li ste primetili da nije rekao: „Gospodo i drugovi poslanici, hvala na izboru, čast mi je da položim zakletvu itd. On je došao, uzeo svoj aplauz i otišao. To je mogao da bude najsvečaniji, najbolji trenutak u Srbiji od rata do danas, kada Predsednik Republike, prvi put demokratski izabran polaže zakletvu. To je, međutim, prošlo kao parastos.“

DR JANEZ DRNOVŠEK

i dalje je najpopularniji političar u Sloveniji. Politički barometar popularnosti slovenačkih političara koji „Delo“ objavljuje svakog prvog ponedeljka u mesecu na osnovu ankete 676 telefonskih pretplatnika iz cele Slovenije pokazuje da se situacija na ovoj jedinstvenoj top-listi ne menja: slede – Milan Kučan, dr Ciril Zlobec i Lojze Peterle.

DAMA S KUĆENCETOM: Aleksandra-Saša Broz

ALEKSANDRA BROZ, mlada zagrebačka „redateljica“ postavila je na Maloj sceni „Ljubal“ u kojoj je svojevremeno trijumfovala zagrebačka trojka Sandra Langerhole, Relja Bašić i Ivo Serdar. Mlada dama sa kućencetom, pudlica će se nekim svakako učiniti poznata, od malih je nogu kaže vezana za umetnost: već u trećoj godini učila je klasičan balet, u srednjoj školi je otišla na školovanje u Moskvu, ali se posle povrede noge vratila kući, u rodni Zagreb. Međutim, kako joj ne priznaju rusko svedočanstvo, morala je da pauzira godinu dana, da polaže diferencijalne ispite. Izgleda da je to uradila temeljito: već u prvom pokušaju položila je prijemni na Pozorišnoj akademiji. Kao što se može pretpostaviti, Aleksandra Saša Broz potiče iz slavne porodice: čerka je Aleksandra Broza, mladeg Titovog sina i dr Mire Broz.

MILENA DRAVIĆ

se, za razliku od nekih svojih kolega, ne odriče svoje filmske prošlosti: „Ne pada mi na pamet, iskreno da vam kažem, da se stidim i jedne uloge koju sam odigrala u ratnim filmovima. Jer, onda bih morala da poništim i to što sam se rodila u vremenu u kojem sam se rodila, ljubav svojih roditelja koji su me stvorili. Kompletna moja generacija bi, u tom slučaju, trebalo da bude osuđena što je rođena. Mi smo živeli i radili u tom vremenu i imamo da ga podnesemo sa svim posledicama, kaže u „Nadi“.

Nečista krv

U posleratnom dobu više od milion i šest stotina hiljada ljudi ozvaničilo je nacionalno mešovite veze. S porastom nacionalizma kao da se vraćamo u vreme arijevskih zakona: ne rasipati rasni materijal.

Mladost-ludost hara još od doba Romea i Julije, pa i od ranije. Umjesto podmlatka dvije protivničke, zakrvljene porodice, u novija vremena, s više ili manje uspjeha, granice prelaze pripadnici „proširenih porodica“ – prvenstveno nacija i rasa – a vjerske zajednice u načelu nisu naklonjene vezama ljudi različitih vjera i vjeroispovjesti. Brak sa sinovima ili kćerima (iz) drugoga božanstva, naime, donosi opasnost sudionitva u tuđem kultu, odnosno, skrnavi se „savez svojih otaca“ sklopljen u krvi i u ostalom što je u zajednici najsvetije.

Tek polovinom 1985. u Južnoafričkoj Republici legalno je sklopljen prvi brak pripadnika različitih boja kože. Mlada, bjelkinja, nije bila domaća, već iz SAD... U međuvremenu nije ukinut samo zakon o zabrani mješovitih brakova i uopće spolnih veza među pripadnicima različitih pigmentacija, nego su nestale i druge regule koje su naprosto onemogućavale i one ranije, relativno tolerirane mješovite veze. Po zakonu o stanovanju i drugim aktima, partneri nisu smjeli zajedno živjeti, voziti se u istom autobusu, zajedno ići u restoran ili hotel, pa ni stati se na plaži.

SILOVANA I UŠKOPLJENI: Južnoafrička Republika, proslavljena policijskim odredom za praćenje „sumnjivih“ parova, ipak nije postigla razinu njemačkog Trećeg carstva (Reicha). Svestrano, pa i biološko izoliranje, te potom eliminiranje Židova (kao najveće, najjače manjine) od glavnine građana Njemačke monstruozno je logičan slijed Hitlerovog „Mein Kampf“. Osnivanje Glavnog rasnog i kolonizacijskog ureda SS (1931), Zakon o zaštiti njemačke krvi i časti (1935)... u skladu je sa Hitlerovim stavom kako je „mješanje krvi i time uvjetovan pad rase ravnj uzrok odumiranja starih kultura“, odnosno, da se „ne propada zbog izgubljenih ratova, već zbog gubljenja odbrambene moći koju ima samo čista krv“.

Prvi paragraf Zakonske odredbe o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda (1941) zabranjuje „brak Židova i onih osoba koje nisu arijskog podrijetla“. U drugom se paragrafu nabrajaju slučajevi kada je nužna posebna dozvola rasnog

povjereništva za sklapanje braka. Nezavisna Država Hrvatska samo se „čistila“ od židovske, srpske i romske krvi, ali nije, kao sjeverozapadni uzor dovoljno radila na „uzdizanju rasnog materijala“. Sam se Hitler bavio širenjem posebnih „domova“ za prokreativne radnje SS-vođa i djevojaka „dobre krvi“. Medicina je davala svoj obol, primjerice, nastojanjem da prodre u tajnu nastajanja blizanaca. Divota: jednim übermensch-udarcem proizvesti dva, tri četiri... natčovjeka!

Za vrijeme drugog svjetskog Tanatosa, svaki, a naročito mješoviti Eros, morao se sakriti, da bi ga nešto uopće ostalo za kasnija pokoljenja. Međutim, ni današnja „nečistom“ Erosu nije posebno sklon. Primjerice, „zagledaju“ li se u Belfastu dvoje, ne daj bože različite vjеровispovijesti, ostaje im jedino da se isele. Njegovi i/ili njezini mogu ih kazniti silovanjem i/ili škopljenjem. Za krvoproliće u Sabri i Satili poginulo je nekoliko Židovki. Živjele su sa Palestincima... Odluka ciparske Grkinje Aleksije da se uda za Jusufa iz „Turske Republike Sjeverni Cipar“ izazvala je poplavu plača, optuživanja, kletvi. Djevojka se nije osvrtala na riječi roditelja školskih kolega, ni crkvenih velikodostojnika, nego se drznula živjeti s druge, okupirane strane „zelene linije“. Bilo je to u jesen 1988. Kada smo prošlog ljeta boravili na Cipru, inače vrlo otvoreni grčki sugovornici potpuno bi se izmijenili ako bismo im spomenuli „otimačinu“ – kako rekoše – mlade Aleksije. Na uput da li je bilo još takvih preskakanja jazova, jedan obavješteni ugostitelj odgovorio je protupitanjem: „A kako je na vašem Kosovu?“

NITI POMISLITI: Pitamo Dritu da li je imala momka Srbina ili Crnogorca „Ne smem ni da pokušam“. A kad bi se to ipak desilo? – nastavlja pitač. „Ne smem na to ni da pomislim.“

Omladinska aktivistkinja, Crnogorka, koja je stalno pogledavala prema naočitom kolegi albanske nacionalnosti pitana je, nakon što je on otišao u drugu prostoriju, da li joj je „Jusufo“ možda momak. Sagnula je glavu i rekla: „Ne znam... Nije... Na žalost... Majka bi me ubila kad bi saznala da se bavljam sa Albancem. To je uvijek tako. Može da se priča o druženju i sve, ali... Otkud to? Od ra-

nije, od roditelja. Kad bi nas stariji pustili da radimo kako osjećamo, možda ne bi bilo više tako“. A službenica prištinske Fabrike amortizera reče: „Što da se udam za nekog Albanca, ako još ima Srba?“

Navedeni su odgovori iz 1985. Ima li danas na Kosovu uopće smisla više pitati o nacionalno mješovitim vezama? Na medama prema suprotnospolnicima drugih, posebno nekih nacionalnosti, ne strazare samo stariji, tj. roditelji, nego cjelokupna prošlost stopljena sa strogo usmjerenom budućnošću. Od brakova sklopljenih na Kosovu, na mješovite je 1987–1988, otpadalo 4,7, 1977–1978 – nešto manje od sedam, a 1957–1958 – 9,7 odsto. Prema podacima Saveznog zavoda za statistiku, u godini posljednjeg popisa stanovništva, od 1752 u južnoj pokrajini udate Srkinje, 1610 ili 92 odsto učinile su to s muškarcem iste nacionalnosti. Crnogorce je odabrala 61. Albanca – 57

Bračno-politička podobnost?

„Slobodna Dalmacija“ nedavno je komentarisala kao rasističku izjavu neidentifikovanog hrvatskog „specijalca“, željnog ženidbe zbog mnoštva zgodnog ženskinja – ali samo da je Hrvatica ili Slovenka. Srkinje ne dolaze u obzir. Franjo Tuđman, nešto ranije, nepoželjnim Srkinjama priključio je i Jevrejke. Sve je to, naravno, demantovano i – upamćeno.

Na raspadajućoj političkoj sceni Jugoslavije nalazi se – u više nego ubedljivoj većini – generacija političara koji u sopstvenoj kući komuniciraju jednonacionalno. U BiH to znači da su Radovan Karadžić, Alija Izetbegović i Fikret Abdić, na primer, oženjeni „u svom plemenu“. Ejub Ganić se od Jugoslavena prekalifikovao u Muslimana i odgovarajući brak: Stjepan Ključić je, pre no što se razveo od žene Srkinje, njeno ime dodavao svom prezimenu (Ključić-Branin). Većina hrvatskih političara živi u hrvatskom braku (Slavko Degoricija, Šime Đodan, Franjo Tuđman, Josip Manolić, na primer). Mika Tripalo i Ivica Račan, međutim, oženjeni su Srkinjama; Stipe Mesić je sam izjavio da živi u braku sa „srpsko-ukrajinskom kombinacijom“. Makedonci vole Makedonke – to važi za Vasilu Tu-

itd. Crnogorce su zaključile 159 veza: 76 srpskih, 66 crnogorskih, 14 albanskih... Od 8992 Albanke koje su se udale te 1981. na život sa Albancem odlučilo se 8827 (98 odsto), sa Srbinom – 60, Turčinom – 27, Muslimanom – 14 itd.

Na Kosovu je 1961. procenat nacionalno mješovitih brakova iznosio 9,8, prije dva desetljeća – 7,8, a 1981. – 6,1. Evo i jugoslavenskih procenata za te popisne godine: 11,5, potom 11,4 i na koncu – 13,0.

Partnera je među pripadnicima neke nacionalnosti našlo tri odsto svih Albanki koje su se 1981. udale u Jugoslaviji. Ovaj „procenat drugosti“ u primjeru Muslimanki iznosi sedam, kod Slovenki devet, Makedonki – deset, u slučaju svih Srпки-

nja Jugoslavije – jedanaest, Hrvatica – 15, Crnogorki – 24, mladih koje su se izjasnile kao Jugoslovenke – 32, koliko i kod Mađarica. Dok su se te godine Romkinje udale za pripadnike drugih nacija u sedam odsto slučajeva, kod Čehinja i Talijanki „postotak drugosti“ iznosi 84, odnosno 85. S muške strane, primjerice, Hrvati su u druge „tabore“ zalazili u 14, Srbi – 12, te Albanci u pet odsto svojih brakova.

POKAZATELJ NEPOSREDNOSTI:

Uvijek je među poratnim godinama mnogo vjenčanja, ali se ne raspolaže podacima o vjerojatno brojnim mješovitim brakovima. Statistička služba, naime, mješovite brakove prati od 1950, s tim da se narodnost pri sklapanju brakova nije

bilježila 1954–1955. i 1966–1969. Od 1950. do 1953. bilo je godišnje prosječno po 15.700 mješovitih brakova, 1960–1965. već ih je gotovo 20.400, a 1970–1975 godišnje se ulazi u blizu 21.800 „koktel-brakova“. U posljednjim godinama osmog desetljeća mješovitih je brakova preko 23.000, potom se održavaju na 22.000, da bi u današnje vrijeme klizili ka 19.000. I u posljednjem slučaju riječ je o svakom osmom ili devetom sklopljenom braku u određenoj godini.

Pretpostavimo li da je u godinama za koje nema podataka kretanje bilo linearno, možemo zaključiti kako je od 1950. do danas sklopljeno oko 800.000 mješovitih brakova! Od, dakle, 1.600.000 osoba koje čine konstitutivne elemente mješovitosti, gotovo trećina je srpska, na Hrvata (oba spola, naravno) otpada skoro četvrtina, a Crnogorci, Slovenci i Mađari čine po dvadesetinu. Srazmjerno brojnosti, najčešće se sa drugima žene i udaju pripadnici manjih narodnosti, a najmanje Makedonci, Slovenci, Romi, Muslimani i, naročito, Albanci.

Nacionalno mješoviti brakovi, smatra prof. Ruža Petrović, „veoma su pogodno sredstvo za prikazivanje neposrednih odnosa između dva naroda. Oni nisu jedini pokazatelj, jer se odnosi uspostavljaju u različitim vidovima i oblastima života (...) ali su pokazatelj sa najvećom težinom. Od klasične Bogardusove skale do savremenih istraživanja odnosa među različitim grupama, prihvatanje mešovitog braka stoji na vrhu skale, kao najjači stepen bliskosti i prihvatanje druge grupe, kao pokazatelj odsustva negativnih stereotipa. Utoliko su pre brakovi, stvarno a ne deklarativno ponašanje, od većeg značaja“. „Oni istovremeno“ – nastavlja dr Petrović – „pokazuju osobine društva u celini. Posmatrajući heterogamiju po grupama, možemo pretpostaviti njeno uklapanje u globalnu zajednicu ili izdvojenost iz nje, njen društveni ugled i položaj, njeno mesto u društvenoj hijerarhiji po neetničkim osobinama, njenu društvenu posebnost. Celina heterogamije je specifična slika celine društva.“

U monografiji „Etnički mešoviti brakovi u Jugoslaviji“ (Beograd, 1985), Ruža Petrović uvjete „mješanja krvi“ dijeli na teritorijalne, demografske, društvene, etno-kulturne i osobne, odnosno emotivne. Tako, prostorna bliskost, ili preklapanja „životnog prostora“ pogoduje „mješanju krvi“, ali ukoliko su etno-kulturne razlike veće i ukoliko su životni interesi (posebno „nacionalni programi“ i sl.) pojedinih grupa manje usklađeni ili čak u sukobu, mješoviti brakovi bit će rjeđi nego što bi se moglo očekivati. Kod pripadnika narodnosti, jezik nije prepreka mješovitosti, ali jeste kod naroda, pošto su oni uglavnom navikli govoriti samo svojim jezicima, pri čemu neki od njih još

LIČANKA I ZAGORAC: Bračni par Broz

purkovskog, Kiru Gligorova, Stojana Andova i Ljupčeta Georgljevsog; istonacionalna ljubav krasi Crnogorce svake političke fele: Crnogorkama su oženjeni Ljubiša Stanković, Nenad Bućin, Momir Bulatović, Milo Đukanović, Slobodan Vujačić, Veselin Vukotić, Slavko Perović i Milica Pejanović, udata za Crnogorca. Izuzetak je Novak Kilibarda, oženjen Srkinjom.

Bračnoj homogenizaciji ne odolevaju ni Slovenci: Milan Kučan, Janez Jansa, Igor Bavčar, Ljode Peterle, Sonja Lokar, France Bučar, Ciril Ribičič, Mile Šetine, Ciril Zlobec, Ivan Oman (itd.). Izuzetak su Jože Pučnik, oženjen Nemicom i – tvorac slovenačkog nacionalnog programa Tine Hriber, oženjen Spomenkom (devojačko) Diklić. Gotovo kompletna kosovska alternativa oženjena je Albancima, a isti monotono nacionalni pristup braku

pokazuju i „sustanari“, Srbi i Crnogorci. Izuzetak su, na primer, Ali Šukrija (oženjen Crnogorkom), Sinan Hasani (Srkinja) i Azem Vlasi (Muslimanka).

Što se Srbije tiče, stvar je malo zamršenija: mnoštvo je onih koji kroz tekuću politiku samo „cirkulišu“, pa je teško izvoditi pravila. Jurij Bajec jeste Slovenac oženjen Srkinjom, ali (izgleda) nije više političar. Počev od vođa koji je, valjda, Srbin (za razliku od rođenog mu brata koji je, izgleda, Crnogorac), Srkinjama su oženjeni Dragoljub Zelenović, Mihajlo Milojević, Momčilo Trajković, Radoman Božović, Aleksandar Bakočević – i Mihalj Kertes. Ne može se tvrditi da politička zvezda Stanka Radmilovića i Bogdana Trifunovića zalazi zato što su oženjeni – Hrvaticama.

A. C.

očekuju da ih cijeli svijet razumije. Muslimani, Albanci i Turci uočljivo češće stupaju u međusobne brakove, nego s pripadnicima drugih naroda i narodnosti. Nije riječ samo o prostornoj povezanosti, nego i o pripadanju istom vjersko-kulturnom krugu. I ono što bismo nazvali stilom života zasigurno je bitno utjecalo na to da međusobne veze srpske i hrvatske grupe čine više od četvrtine ukupne heterogamije. Brakovi srpske i ostalih grupa čine 19, a hrvatske i ostalih grupa gotovo deset procenata ukupne heterogamije u Jugoslaviji, usput, hrvatsko-srpska sparivanja više su u brakovima Hrvatica sa Srbima, nego Srpkinja sa Hrvatima.

ETNIČKA ESTETIKA: Do 1968. širenje mješovitih brakova bilo je općejugoslovensko, s izuzetkom Kosova. Od tada heterogamija opada i u Makedoniji i u Crnoj Gori. S obzirom na to da su uvjeti koji pogoduju heterogamiji (deagrarizacija, urbanizacija, edukacija i sl.) bili sve prisutniji, promjena ponašanja morala se vezati za posebne, etničke uvjete. Dvije južne republike od 1985. prate „uža“ Srbija, te Bosna i Hercegovina. U Vojvodini postotak „koktel-brakova“ stalno raste, tako da je već prešao 30.

U vrijeme kada se nacionalne mase udaljavaju politički, kulturno, privredno i na sve ostale moguće i nemoguće načine, kada raste etnička distanca do neslučenih razmjera... mogu li se najprostiji činovi razgoropadenih kolektiviteta, i dalje u izboru bračnog partnera ponašati tako slobodno da eventualne estetičke, etničke i slične individualističke osobine pretpostavljaju svetosti etničkog, tj. interesu nacionalne zajednice?

Većina mješovitih brakova sklupa se između pripadnika nacionalnih grupa na istim „koktelima“ društvene stratifikacije i kod kojih je etničko opterećenje najmanje. A neopterećeni su, barem tako izgleda, u nestajanju!

Sa stanovišta nacionalnih interesa, mješoviti su brakovi opasnost, jer tiho tope etnički materijal. Ako to vrijedi u izvjesnim slučajevima, recimo kod jugoslovenskih Talijana, zar „mješanje krvi“ može dovesti do nestajanja lokalnih veličina – Srba i Hrvata? No, ako ne bi dovelo do izumiranja, malo pomalo bi moglo dovesti do kopnenja predrasuda, isključivosti i sl., pa bi onda nacionalni mit (on nas održava, njemu hvala) bio sveden na, bože mi oprosti, folklor. A to sve poletnije nacije – države ne smiju dopustiti.

Ukratko, izgleda da će se tek iskazati bračni refleksi aktuelnih političkih, privrednih, migracionih itd. zatvaranja u nacionalno. Možemo samo pretpostavljati koliko će sjajnih veza propasti stoga što na pitanje „Draga/dragi, a koje si ti nacionalnosti?“, nije odgovarajuće odgovoreno.

MIRKO MLAKAR

Suton mešovitih brakova

Ljubav jača od ideologije

Nedavno je formirana Stranka mešovitih brakova

Nema statistike o razvođenju brakova zato što su supružnici različite nacionalnosti. Utoliko se može reći da jugoslovenske nacional-politike još nisu ušle u bračne krevete, bar ne u krevete tzv. heterogenih brakova. Demograf dr Ruža Petrović ocenjuje da je sadašnji nivo od 12 odsto učešća mešovitih brakova u Jugoslaviji viši nego u vremena obnove i izgradnje, ali manji nego u nekim nedavnim periodima. „Možda dolazi do pojave koju još ne možemo tačno sagledati, da se sve veći broj ljudi koji sklapaju etnički mešovite brakove izjašnjavaju kao Jugosloveni. A takvi brakovi se onda tretiraju kao homogeni“. Domaća statistička pikanterija.

U skladu sa Parkinsonovim zakonom – da reprezentativne poslovne zgrade mahom podižu firme na samrti – moglo bi se

Mešoviti brakovi

	1961-65	1987-88	Trend
Jugoslavija	12,3%	12,0%	(-)
Bosna i Hercegovina	10,7%	12,0%	(+)
Crna Gora	17,5%	15,2%	(-)
Hrvatska	15,1%	17,5%	(+)
Makedonija	13,6%	4,6%	(-)
Slovenija	7,5%	12,0	(+)
Srbija	11,2%	13,6%	(+)
uža Srbija	7,9%	9,3%	(+)
Kosovo	9,1%	4,7%	(-)
Vojvodina	22,5%	29,8%	(-)

kao upozorenje odumiranja „jugoslovenstva“ shvatiti nedavno formiranje Stranke mešovitih brakova. Jer, statistike kažu da najnovija oseka mešovitih brakova počinje od 1985. godine, primetno u BiH i „užoj“ Srbiji, više nego upadljivo u Makedoniji i na Kosovu.

Nema, međutim, nikakvih dokaza da razularene nacionalne strasti dotiču „mešovite“ supružnike u meri koja bi ih navela na razvod. U desetogodišnjoj praksi sudije Vladimira Vučkovića, predsednika prvostepenog građanskog odeljenja beogradskog Okružnog suda, „otežavajuća okolnost“ nacionalne pripadnosti „ne javlja se ni u jednom slučaju. Ni izričito, ni u kontekstu. Ispitivanje najčešće uopšteno navedenih razloga takođe ni u jednom slučaju nije ukazalo na takve uzroke razvoda“, kategoričan je Vučković. Uopšteno razlozi najčešće su „različito

MILINKO STEFANOVIĆ

STABILNI BRAK – MEŠOVIT BRAK

vaspitanje“, „različiti pogledi na svet“ i „neslaganje naravi, vaspitanja i karaktera“. Pravicima u ovom slučaju treba verovati. Ni do pre desetak godina, kada su u sudnicama utvrđivani razlozi za razvod – što je često dovelo do pravih cirkusa – nacionalna različitost nije pominjana. „Više se razvode „mešoviti“ brakovi jugoistočnih sa severozapadnim Srbima nego oni stvarno nacionalno mešani“, kaže advokat Snežana Đokić. Upadljivo najčešći razlog za razvod Beogradana su – roditelji. Svekrve i tašte naročito. Neverstvo je relativno retko kao povod, a kad se pojavi najčešće je maskirano optužbom za – homoseksualizam muža.

U Novom Beogradu, opština sa verovatno najvećim brojem mešovitih brakova, iskustvo potvrđuje stav pravnika. „Malo je mešovitih brakova u postupku razvoda“, kaže Slobodanka Krga, socijalni radnik sa desetogodišnjim iskustvom u mirenju zaraćenih supružnika. „I kad se pojave, različita nacionalnost nikada nije razlog. Uvek je reč o standar-

dnim problemima sa decom, stanom, alkoholizmom i bolešću“.

Lična iskustva su, naravno, raznovrsnija, ali sasvim u skladu sa činjenicom da ljudi u svaki, pa i „mešoviti“ brak ulaze iz razloga vrste primarnije od nacionalnih. U tom smislu i statistika je „objektivna“: i u heterogenim i u homogenim brakovima stabilnost ne zavisi od nacionalnih razloga. „Kad je beda na prozoru, ljubav leti kroz vrata“, podseća Snežana Đokić. Ideologija (još kao da) ne ugrožava ljude koji se vole, ma koje da su nacije. „Ne osećam se ugroženom, ali ima izvesnog nespokojsva“, tvrdi Srpkinja/Crnogorka sa 13 godina „staža“ u zagrebačkom mešovitom braku. „Nisam izgubila ni prijatelje, ni pacijente. Zapravo, primećujem da su prijatelji prema meni sad nežniji i pažljiviji nego ranije“. Naša zagrebačka sagovornica, međutim, ne osporava dejstvo strašnog medijskog presinga: „Prestala sam da čitam novine, ne gledam televiziju i hvatam sebe kako na ulici proučavam ljudska lica.

Nema ozarenih, pa ni nasmejanih. Plašim se te vidljive apatije prolaznika. Mediji jednako ugrožavaju i moju kolegincu, Hrvaticu“. Teška atmosfera ne dovodi u pitanje njen brak, ali primećuje izvesne promene na starijem detetu, dvanaestogodišnjem sinu – takođe u smislu povećane osjetljivosti na stvari do juče smatrane sitnicama. „Osećam povremenu potrebu da se isključim iz svega“, kaže. „Prošle nedelje bili smo u Gracu, šetali ulicama, slušali vergl na trgovima. Dan je

„Besplatan razvod“

U beskonačnoj seriji međunacionalnih novinarskih patki – „svadalice“ počasno mesto zauzima vest da je poznati osiječki advokat Petar Kljajić (jedan od funkcionera HDZ za Slavoniju i Baranju) objavio da će „besplatno rastaviti svaki mješoviti brak“. Na pitanje novinara „Vremena“ advokat Kljajić je odgovorio: „Ja sam zaprepašten takvom glupošću! Pravnik sam dvadeset godina, bio sam tužilac i sudac, ali ovakvu glupost nisam mogao niti zamisliti. Dakako da nisam tako nešto izjavio nikada, niti mi na pamet pada. To je monstruozna izmišljotina.“

Sama činjenica da je ovakva vest uopšte bila shvaćena kao verovatna, svedoči o atmosferi javnog mnjenja; po toj logici ništa ubedljivije od razvoda na nacionalnoj osnovi: ko bi još živio sa „genocidnim“ ili „hegemonističkim“ supružnikom? To je normalan rezultat medijske kampanje prema kojoj je „samo mrtav Srbin/Hrvat/Musliman (nepotrebno precrtati) dobar.“

M. V.

bio sunčan, vedar. Shvatila sam da sam u Grac i došla upravo zbog tog spokojstva“.

U Jugoslaviji trenutno živi oko 1,6 miliona građana u mešovitim brakovima: neizvesno je gde oni traže i nalaze spokojstvo. Još je neizvesnije ono što čeka njihovu decu tj. oko milion malih ljudi. Neki sagovornici „Vremena“ pominju da u Hrvatskoj roditelji decu upisuju kao Hrvate bez obzira na to kojoj naciji pripadaju otac i majka, jednostavno da bi ih oslobodili problema sa najraznovrsnijim „propisima“. Za razliku od pomenutog nagoveštaja, statistika je izričita: više od polovine „mešane“ dece upisuje se u očevu naciju, jedna četvrtina u naciju majke a relativno mali deo (12,7 odsto) za sada su Jugosloveni.

ALEKSANDAR ČIRIĆ

SAMO U JEDNOM IZDANJU:
Miloš Cvetković

Govor fotografije

Jedan kadar, dve nagrade

Najcenjenija svetska nagrada za fotografiju (The World Press Photo of the Year Prize) pripala je nedavno 33-godišnjem Francuzu Zoržu Merijonu, fotoreporteru agencije „Gamma“. Žiri u Amsterdamu imao je pred sobom 11.500 fotografija snimljenih u 1990. godini na svim svetskim meridijanima, ali je prvu nagradu dobila ona snimljena na našim prostorima, i to s naslovom „Oplakivanje na Kosovu“. Nastala je krajem januara prošle godine u selu Nagavci na Kosovu, u kući Nasija Elšanija, 27-godišnjeg mladića koji je poginuo u tadašnjim nemirima u ovoj pokrajini. Ne ulazeći u bilo kakve političke konotacije ove novinske fotografije koju su prošle godine prenele gotovo sve svetske agencije, žiri se opredelio za „Oplakivanje na Kosovu“, naglašavajući njen „bi-blijski kvalitet“ i uzbudljivost.

Prošle nedelje, gotovo identična fotografija s naslovom „Opelo na Kosovu“ dobila je specijalnu godišnju nagradu Tanjuga, a njen autor je Miloš Cvetković, fotoreporter „Večernjih novosti“ i saradnik „Vremena“. Kako se uopšte dogodilo da Cvetković i Merijon snime identičan kadar?

34 **Vreme** • 11. MART 1991.

OPLAKIVANJE: Dve fotografije istog motiva

ZORŽ MERIJON

– Sasvim slučajno, objašnjava Cvetković. – Nas dvojica smo se upoznali u novembru 1989. godine u Berlinu, slikajući rušenje zida. Razmenili smo adrese, povremeno se čuli telefonom i posle dva meseca opet, sasvim slučajno, sreli u prištinskom „Grandu“. Zajedno smo se, posle okršaja specijalaca i demonstranata i vesti o većem broju poginulih, uputili u selo Nagavce. Albanci iz tog sela su nas nekoliko puta legitimisali i posle silnih provera pustili u kuću poginulog mladića. Mislili su verovatno da sam i ja stranac, inače ne verujem da bi mi dozvolili da slikam. Kolegi iz „Gamma“ čestitao

sam nagradu za fotografiju godine. Nadam se da ćemo se uskoro ponovo sresti na nekom zadatku, možda već krajem ovog meseca u Tirani, u vreme izbora u Albaniji.

Interesantno je, svakako, da je Cvetkovićeva fotografija, koja je preko pojedinih agencija takođe obišla svet, prošla gotovo nezapaženo u našim novinama. Pojavila se samo u jednom izdanju novina, a zatim na intervenciju nekog od urednika bila brže-bolje povučena. ■

N. S.

Dileme

Koliko su naučnici „nekulturni“?

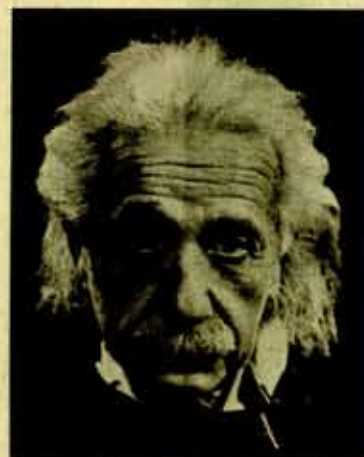
Da li je u pravu poznati američki naučnik Robert Hazen koji tvrdi da se kod većine naučnika sve više zapaža „naučna nepismenost i nekultura“

Intenzivan viševjekovni razvoj nauke nužno je kao posledica imao grananje nauke ka sve većem broju raznovrsnih disciplina i specijalnosti. Nova naučna znanja obično su nastajala ili na vršcima „specijalizovanih pipaka“ – pojedinačnih uskih disciplina kojima je nauka prodirala u široko polje nepoznatog, ili, pak, na sve više isprepletenoj mreži gde se ovi „pipci“ dodiruju – na kontaktima dveju ili više disciplina gde se „sadejstvom u napadu“ i „ukrštanjem metoda“ formiralo novo, kvalitetnije i moćnije znanje. Za razvoj nauke je od suštinskog značaja da ravnomerno razvija specijalizaciju kao i višedisciplinarnost. Kada god bi došlo do zapostavljanja jednog od dva bitna pristupa u korist drugoga, nauka je usporavala svoj tempo razvoja.

Zbog toga je začuđujuće, ali ne i neočekivano, zvučalo upozorenje uglednog američkog geofizičara ROBERTA HAZENA (Robert Hassen) da se „naučna nepismenost i nekultura“ sve više zapaža i među najuglednijim naučnicima. Pod ovim Hazen podrazumeva činjenicu da većina naučnih radnika vrlo malo pozna-

Obrazovan čovek se smatra „kulturnim“ ukoliko ima makar elementarna znanja o umetnosti, politici, geografiji, nauci.

je čak i fundamentalne činjenice i principe iz naučnih oblasti kojima se neposredno ne bavi. Hazen je prošle godine napravio vrlo rečit eksperiment. Grupu od dvadeset i pet svojih kolega – uglednih geofizičara – zamolio je da objasne razliku između DNK i RNK – dveju osnovnih nukleinskih kiselina koje formiraju genetski kod, na kome se zasniva čitav život na Zemlji, i o kojima se mnogo uči u svakoj srednjoj školi. Od anketiranih naučnika samo su dvojica uspele da objasne razliku, a i ta dvojica su se bavili fosi-

UNIVERZALAN: AJNŠTAJN

lima biomolekula. Hazen pominje da je odmah nakon toga u razgovoru sa jednim čuvenim hemičarem – nobelovcem, otkrio da poznati naučnik nikada nije čuo za teoriju o tektonici ploča, koja čini suštinu svih savremenih teorija u geologiji i geofizici, a takođe je obavezni deo svakog srednjoškolskog gradiva. Hazen

upozorava da ovi slučajevi nipošto nisu usamljeni, već su, štaviše, pravilo.

Obrazovani čovek se smatra „kulturnim“ ukoliko ima makar elementarna znanja o umetnosti, politici, geografiji, nauci. Većina naučnika, po Hazenu, nema ni elementarne predstave o suštinskim principima, znanjima i teorijama na koje se oslanjaju discipline kojima se oni neposredno ne bave. To onemogućava komunikaciju između naučnika različitih struka, otežava organizovanje kompleksnih višedisciplinarnih istraživanja, ali i u velikoj meri usporava razvoj pojedinih oblasti nauke koje ostaju gotovo bez kompletnog uvida u dostignuća svojih kolega a u drugim oblastima, pa i novih metoda i tehnike koje su oni razvili a koji bi se mogli primeniti u njihovim matičnim oblastima.

Uključujući se u veoma bučne rasprave koje se u SAD vode u vezi sa razvojem naučnog obrazovanja, Hazen i njegov kolega fizičar Džejs Trefil (James Trefil), tvrdi da je reč o „procesu sa pozitivnom povratnom spregom“, koji se reprodukuje upravo kroz proces obrazovanja. Usko orijentisani naučnici obrazuju (ili utiču na obrazovanje) mlade generacije takođe usko. Tako obrazovani stručnjaci u svom daljem, pretežno specijalističkom obrazovanju još više sužavaju svoje vidike i naučnu kulturu i proces se nastavlja... To je jedno od objašnjenja činjenice da je u SAD (da li samo ta?) sve više odraslih, obrazovanih ljudi koji veruju u astrologiju, ne veruju u evoluciju ili im nije jasno da li se Zemlja okreće oko Sunca ili obrnuto, itd.

Dvadeset najvažnijih ideja

U skorašnjem broju časopisa „Science“, Hazen i Trefil predlažu 20 najvažnijih ideja koje leže u osnovi savremene nauke i čije bi poznavanje, po njima, predstavljalo fundament „naučne pismenosti i kulture“. List počinje sa „aksiomom“ koji određuje svršishodnost naučnog metoda:

KOLIKO ZNAJU O UMETNOSTI, POLITICI, DRUGIM NAUKAMA

POGLED IZ LABORATORIJE: Optuženi specijalisti

1. Univerzum je ureden i predvidljiv. Zatim, autori iznose osnovne principe klasične fizike:

2. Sva kretanja se mogu opisati jedinstvenim pravilima.

Nakon toga, prvi i drugi zakon termodinamike, koji određuju ponašanje toplote i energije:

3. Energija se ne može uništiti niti stvoriti.

4. Energija uvek prelazi iz oblika veće ka oblicima manje mogućnosti iskoriscenja.

Sveukupnost znanja o elektricitetu, magnetizmu, elektromagnetnom zračenju, dakle, o svetlosti, mikrotalasima, radiotalasima itd. zasniva se na principu:

5. Elektricitet i magnetizam su dva vida iste sile.

Osnovna priroda materije i energije svedena je u sledeće dve krupne naučne ideje:

6. Sve je sačinjeno od atoma.

7. Sve – čestice, energija i spin elektrona – pojavljuje se u diskretnim jedinicama i ništa se ne može meriti bez uticaja na objekt merenja.

Sledi nekoliko stavova značajnih za hemiju:

8. Elektroni omogućavaju vezu između atoma.

9. Izgled i osobine materije određeni su atomima koji ih čine – njihovom vrstom i međusobnim vezama.

Fizika takođe zahteva još neke važne principe:

10. Nuklearna energija nastaje iz dela mase čestica.

11. Sve je u stvarnosti sačinjeno od kvarkova i leptona.

12. Zvezde se rađaju i umiru kao i sve ostalo.

13. Svemir je nastao u određenom istorijskom trenutku u prošlosti i od tada se širi.

14. Svaki posmatrač vidi iste zakone prirode.

Savremene nauke o zemlji zahtevaju nekoliko važnih ideja:

15. Zemljina površina se stalno menja i ne postoje stabilni oblici na njoj.

16. Svi procesi na Zemlji se odvijaju u ciklusima.

I biologija se može vezati za nekoliko principa:

17. Sva živa bića sačinjena su od ćelija.

18. Celokupni život je zasnovan na genetskom kodu istog tipa.

19. Svi oblici života razvijaju se prirodnom selekcijom.

20. Svi živi oblici su međusobno povezani.

Premda se na neke od ovih dvadeset teza mogu staviti više ili manje opravdane primedbe u vezi sa preciznošću pa i tačnošću njihove formulacije, valja imati na umu da je njihova osnovna namena da reprezentuju ideje tj. pojmove koje bi svaki iole obrazovan čovek trebalo da poznaje, pa se podrazumeva da bi naučnici-specijalisti morali da odgovarajuće ideje iz svojih oblasti poznavaju neuporedivo kvalitetnije i detaljnije. Autor ovog teksta odoleo je želji da neke formulacije ispravi, jer je shvatio da one ne predstavljaju naučno znanje, već upravo predstave o naučnom znanju.

Neophodna zajednička jezgra

Hazen i Trefil dalje predlažu da se u studiju naučnih predmeta obavezno ugrade zajednički elementi (da ne kažemo „zajednička jezgra“), koji bi dali jedinstven pregled najznačajnijih opštih naučnih principa i teorija. Ali, upozoravaju ova dva naučnika, treba biti spreman na strahovit otpor koji će se pokušajima uvođenja opštenaunog obrazovanja pružiti upravo iz redova naučnika-specijalista, koji su, uglavnom, na rukovodećim i vrlo uticajnim mestima po univerzitetima ili naučnim i obrazovnim ministarstvima.

Bez obzira na to koliko je inicijativa Hazena i Trefila odraz aktuelnog momenta razvoja nauke i obrazovanja u Sjedinjenim Američkim Državama, jasno je da je reč o pitanjima koja u značajnoj meri opisuju i stanje u jugoslovenskoj nauci i naučnom obrazovanju. Aktuelna politička „razduživanja“ i, paralelno sa njima, već ranije uočena organizaciona „razduživanja“ dovela su do usitnjenosti jugoslovenske nauke često ispod nivoa „produktivne i konkurentne kritične mase“. Ove podele skrivale su se iza teza o „potrebi za specijalizacijom“, što nije uvek bio i stvaran razlog, ali je usko disciplinarno „razduživanje“ bila najčešće neminovna posledica. Potreba za međudisciplinarnim interakcijama kod nas još je izraženija ako uzmemo u obzir da, u odnosu na razvijenije zemlje, raspoložemo znatno skromnijim kadrovskim potencijalom. Ovakve interakcije jednako su potrebne za realizaciju kvalitetnih projekata kao i za evaluaciju progama i rezultata istraživanja i za izgrađivanje kvalitetnog mehanizma kompetentne naučne kritike.

Hazen i Trefil su, izloživši svoje teze, pošteno pozvali naučnu javnost da svojim kritikama i komentarima pomogne da se bolje formulišu i što razumljivije objasne ti „kameni temeljci naučne misli XX veka“, kako bi mlade generacije spremno dočekale sve izvesnije „naučne eksplozije“ koja je suviše blizu da bismo pred njom zatvarali oči.

VIGOR MAJIC

Didacta 91.

Govorite li kompjuterski?

Da li će nas zaobići globalni talas obrazovno-tehnološke revolucije?

Pesnik je hteo da kaže da taj tip nije imao love za pristojnu pucu, pa uzeo da gaji imidž super-strelca. ovako je jedan naš osnovac prokomentarisao čuveni stih o puški u rukama Mandušića Vuka. Za ljude koji rade u školi, a upravo su se vratili sa najvećeg svetskog sajma učila DIDACTA 91. u Dizeldorfu, zanimljiv povod za razmišljanje: ritam kompjutera ni najmanje ne asocira na ritam deseterca, koji preovladuje u našim školama.

Već na samom ulazu u sajamski prostor postaje jasno o čemu je reč: posetioc dočekuje KATI, koja veoma iscrpno recituje sve što vas interesuje, od toga na kojim ćete štandovima naći ono što tražite, do toga gde možete popiti kafu ili ručati. Sva obavешtenja možete dobiti na nemačkom i engleskom i, najzad, odštampana na papiru, samo ako pritisnete odgovarajuće tastere. KATI je, nazovimo kompjuter, jedan od stotinak koje ste mogli videti na ovom sajmu.

Stiče se, zaista, utisak da se DIDACTA ove godine pretežno bavi različitim vidovima elektronskih medija: kompjuterima, audio i video tehnologijom i, sve značajnije, multimedijalnim sistemima. Ni klasična didaktička sredstva (knjige, priručnici, modeli, mape, didaktičke igračke) i sadržaji vezani za obrazovanje u najširem smislu (nameštaj, oprema i pribor za škole i vrtiće) nisu zanemareni: u nadmetanju za pažnju posetilaca oni ne zaostaju pre svega zahvaljujući maštovitosti dizajnera.

Atraktivni dizajn, međutim, nije puka „sminka“, već stvarni integralni deo ovih proizvoda koji, čineći celinu sa pažljivo osmišljenom funkcijom, legitimise njihove tvorce kao dobre i zainteresovane poznavaoce potreba, mogućnosti i interesovanja dece različitih uzrasta. Dok su proizvodi ove vrste namenjeni gotovo isključivo deci, sa elektronskom tehnologijom stvari stoje upravo obrnuto. Ovogodišnja DIDACTA, podstaknuta pre svega promenama u istočnoj Evropi, u velikoj meri je okrenuta stručnom osposobljavanju i obrazovanju odraslih. U Nemačkoj, gde država u ovom smislu ima određene obaveze prema stanovništvu iz

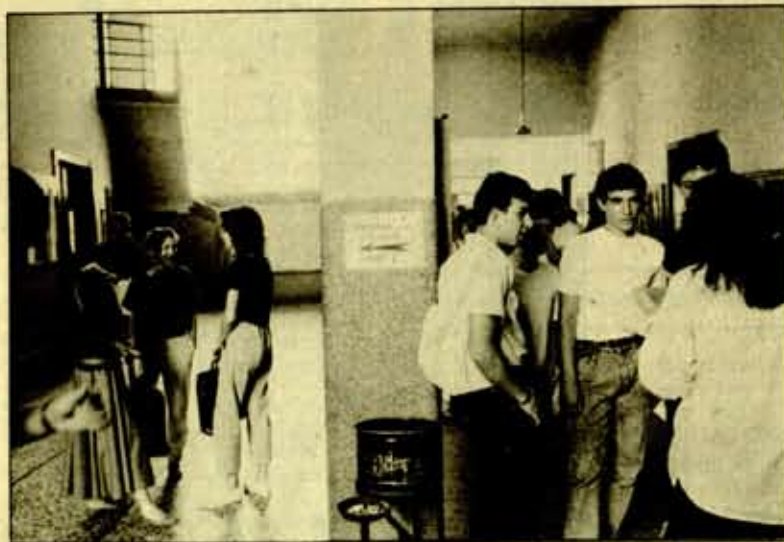
istočnih delova zemlje, audiovizuelna tehnologija, kompjuteri i, tamo gde je to moguće, multimedijalni sistemi, predstavljaju dragocenu pomoć.

Multimedijalni sistem, nesumnjiva zvezda ovog sajma, karakteriše se, pre

MIKROINFORMATIKA ZA OSNOVCE: Francusko iskustvo

svega, interaktivnošću, koja ruši granice između stvaralaca i korisnika ove tehnologije. On omogućuje korisniku da preko kompjutera komunicira sa svim delovima sistema (video jedinica, audio jedinica, baza podataka) i sam sebi konstruiše „multimedijalni“ put kroz određenu oblast, na osnovu sopstvenih želja, interesovanja i sposobnosti. Ovi sistemi su rezultat razvoja optičke tehnologije, koja je omogućila skladištenje slike i zvuka u vrlo malo memorijskog prostora, kao i pojave hipertekstova. Multimedijalni sistemi koncipirani su, dakle, pre svega za samostalno istraživanje i učenje. U kombinaciji sa mogućnostima projektovanja svih vrsta podataka na ekranu znatno većem od kompjuterskog monitora, ovakvi sistemi se mogu koristiti i u učionici, i to ne samo za prezentaciju gradiva, što je već samo po sebi zanimljiva novina, nego i za komunikaciju sa učenicima preko njihovih personalnih kompjutera, prven-

DA LI POZNAJU KOMPJUTERSKU ABECEDU: Usmerena generacija

stveno u svrhu kratkih provera znanja u toku časa, pri čemu se podaci obrađuju i razmenjuju veoma brzo i efikasno.

S obzirom da su multimedijalni sistemi namenjeni prvenstveno samostalnom radu i, još uvek, veoma skupi, programi za njihovo korišćenje prave se uglavnom po meri odraslih. Ipak, tu i tamo se može naći i softver namenjen deci, kao što je IBM-ova „Multimedia Encyclopedia“, u produkciji National Geographic Society. Ovaj program omogućuje deci mladih školskih uzrasta da se preko različitih vrsta podataka (audiotivnih, vizuelnih i tekstualnih), upoznaju sa pojavama u prirodi. Na jednom kompaktnom disku nalaze se, tako, podaci o različitim vrstama sisara. Kada se u „meniju“ izabere određena vrsta, pojavljuju se „podmeni“, u okviru kojeg dete bira šta hoće da sazna: kako na primer, izgleda sabljarka, gde živi, čime se hrani, ko su joj „rodaci“, kakve glasove proizvodi, itd. Svi ovi podaci pojavljuju se u obliku videa ili teksta na monitoru, praćeni naracijom ili odgovarajućim zvucima, i mogu se po želji ubrzavati, usporavati, ponavljati, preskakati. Rukovanje ovom aparaturom je sasvim jednostavno i primereno deci pomenutih uzrasta, a činjenica da su podaci zabeleženi na kompaktnom disku umesto na video disku višestruko pojeftinjuje ovu varijantu.

Poduhvat zvani DIDACTA posvećen je, dakle, otkrivanju načina na koje bi prenošenje, odnosno sticanje različitih znanja i veština postalo lakše, zabavnije i efikasnije. Kako domaći prosvetari gledaju na nastojanja ove vrste?

Najupadljivija su, kako to već biva, dva ekstremna tipa: onaj koji je čvrsto

uveden da ono što on ima u glavi prevazilazi sve što kompletna ta obrazovnotehnološka skalamerija ima da ponudi mladim umovima u razvoju, i drugi, pun vere u mogućnosti iste skalamerije da nadoknadi sve ono što on nema u glavi. Prvi tip je, naravno, sasvim siguran u to da je upravo on neka vrsta savremenog obrazovnog Vuka Mandušića koji sa (ubojo)tkredom u ruci prkosi svim tim hardverovsko-sofverskim kerefekama.

Entuzijazam drugog počiva na veri u sveopšti napredak zahvaljujući kojem će, pritiskom na neko kompjutersko dugme, u trenutku biti izbrisane sve individualne razlike u inteligenciji i obrazovanju – kako među nastavnicima, tako i među učenicima.

Verovatno je izlišno napominjati da su oba tipa proizvod istih duhovnih i materijalnih (ne)prilika. Razlika je samo u tome što prvi svoje neznanje i inferiornost krije iza naduvene fasade, a drugi ih uopšte nije svestan. Između ovih ekstrema, najmanje se primećuju oni koji se odlikuju običnom, zdravom razdoznanošću. Da li zbog toga što ih je stvarno najmanje, ili zato što su rezignirani pred činjenicom da za zadovoljavanje te radoznalosti jednostavno nema para? Kada je prvi talas informatičke pismenosti dotakao naše obale oprema koja je stigla u naše škole, malobrojni kompjuteri, već je bila zastarela. Neki će se pomalo gorko zapitati: čemu radoznalost kad ionako sve unapred znamo, s obzirom da, je li, nema neizvesnosti... U takvoj situaciji je, okreni-obrni, ipak najprobitačnije gajiti imidž dostojanstvenog epskog super-strelca. ■

NADA KORAC

Nasilje u porodici

Sos telefon

Svakih 15 minuta u Beogradu je pretučena jedna žena

Nakon jednogodišnjeg rada beogradskog SOS telefona za žene i decu – žrtve nasilja, može se dokumentovano govoriti. Bez onih doista dramatičnih i potresnih priča.

Svakih 15 minuta u Beogradu jedna žena je pretučena. Više od 1200 poziva registrovale su od 8. marta 1990. do 8. marta 1991. volonterke beogradskog SOS telefona. Reč je o muškom nasilju u porodici, jer u preko 90 odsto poziva žrtve nasilja su žene, a 4 odsto deca, a ostalo su pozivi iz radoznalosti, zbog informacija i tek poneki poziv muškarca čija su prava ugrožena. Nijedanput nije bio ugrožen njegov fizički integritet.

Dom je za ženu najmanje bezbedno mesto. Nasilnik je najčešće muškarac s kojim živi pod istim krovom (85 odsto). To je muž u 53,69 odsto, bivši muž u 13,13 odsto, vanbračni muž ili mladić u 4,37 odsto, sin u 8,30 odsto, otac ili otac u 3,90 odsto, brat u 1,62 odsto. Samo u 2,07 odsto poziv napasnik je nepoznata osoba.

Napasnici nisu psihopate i alkoholičari, kako je uobičajeno da se kaže. Manje od 2 odsto napasnika ima neku psihijatrijsku dijagnozu. Trećina napasnika pije – stalno ili povremeno, ali tuku i pijani i trezni. To su muškarci iz različitih socio-profesionalnih slojeva i različite životne dobi. Na dobro plaćenim poslovima radi čak 23 odsto napasnika, 14 odsto su intelektualci, 23 odsto radnici ili zemljoradnici, 7 odsto vojna lica i milicioneri... Zajednička crta im je agresivnost, pretnje, ucene, optuživanje, žrtve da izaziva, možda i ponavljanje očevo ponašanja.

SOS telefonu obraćaju se žene različitih profesija i životne dobi, od učenica i studentkinja – 18 odsto, preko intelektualki – 19 odsto, službenica 28 odsto, do radnica i zemljoradnica – 30 odsto. Njih 58 odsto su zaposlene, 25 odsto nezaposlene, a čak je 16 odsto penzioneri. Ipak, žene iz socijalnih grupa sa dna socijalne lestvice ne javljaju se. Nema poziva Romkinja, žena iz divljih prigradskih naselja, prostitutki... Domaćice se javljaju retko (tek 5 odsto poziva).

Zabrinjava da tri četvrtine žena koje su se javile trpi nasilje više godine. Neke čak više decenija (oko 40 odsto žena su starije od 50 godina i životni vek su provele sa napasnikom). Polovina žena je izložena nasilju svakodnevno. U trećini poziva nasilje je usledilo bez ikakvog povoda, a i tamo gde se pominje razlog ili događaj koji je prethodio nasilju, sasvim je neadekvatan posledicama. Trećini žena napasnik preti ubistvom.

Osamdeset odsto žena je i dalje sa napasnikom u braku ili vanbračnoj zajednici. Sudbinu majki dele i deca. 86 odsto dece redovno prisustvuje nasilju, 15 odsto povremeno.

SOS telefoni za žene i decu – žrtve nasilja svuda su u svetu, pa i kod nas, samonikle ženske organizacije. Stoga SOS telefoni i nisu institucije, ili bar nisu institu-

cije na kakve smo naviknute: koje ne veruju ženskoj priči, koje na krik i vapaj ponavljaju fraze o utvrđivanju objektivne istine, koje prebijenoj ženi pričaju o spašavanju porodice...

Rad SOS telefona počiva na poverenju i ženskoj solidarnosti. Volonterka veruje ženi s druge strane žice, svaku žensku priču sasluša kao jednako vredno žensko svedočenje, sa punom ozbiljnošću, nikada ne zamera ženi što je i dalje s napasnikom, uvažava njene razloge, govori joj o različitim mogućnostima. Volonterke ne deluju kao stručnjaci. Stručni saveti na SOS telefonu samo su oni pravne prirode. Sve ostalo je ženska solidarnost. Na SOS telefonu rade samo žene.

Iskustva SOS telefona su osnova za niz zahteva za promenu zakona. Silovanje u braku mora se inkriminisati. Period mirenja supružnika uz asistenciju centru za

socijalni rad samo je besmisleno maltretiranje žena i deca, koje je, uostalom bez ikakvih rezultata, jer se tek dva promila brakova pomiri na taj način, a većina žena koje se javljaju SOS telefonu taj period u svom životu opisuje kao mračan i mučan. Iako bi po zakonu trebalo da traje najduže tri meseca, u pravilu se protegne na godinu dana. U toku razvoda napasnik je najzastičenija stranka – žena koja je pobegla iz stana može se u stan vratiti tek po okončanju maratonskog sudskog spora. Za svako povećanje alimentacije, žene moraju ponovo da se obraćaju sudu. Teret izdržavanje dece je na leđima žena. Zakonodavac je skinuo svaku brigu sa sebe. Žrtve silovanja nemaju branioca po službenoj dužnosti, a silovatelj ima.

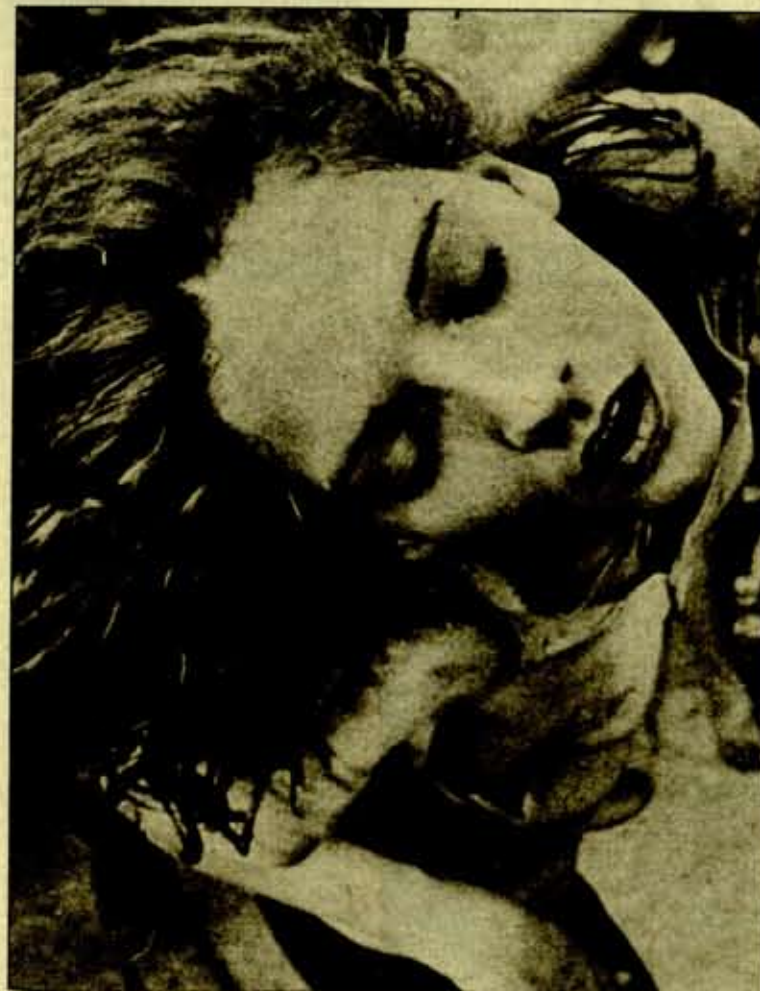
Da bi dokazale da su izložene maltretiranju, žene moraju proći još kroz seriju dodatnih maltretiranja. Zato, a i zbog toga što su čitale njihove majke, babe, prababe, žene čute i trpe. Kad se jednom odluče da progovore, da okrenu broj SOS telefona, najčešće je to početak izlaska iz uloge žrtve, paćenice. Cena je najčešće visoka.

Šezdesetak žena, koliko ih je do sada radilo na SOS telefonu, ne može bez materijalne društvene potpore da razreši probleme sa kojima se nosi. Ipak, za godinu dana rad volonterke su učinile više no sve plaćene institucije ovoga grada od rata naovamo. Više niko ne može pausalno da tvrdi kako nasilja nema, ili, ako ga i ima, da su to neki patološki slučajevi. Svakodnevno živimo sa nasiljem. Ali, sa nasiljem se ne mora živeti. Njemu se žene mogu suprotstaviti. U policijskim stanicama u svetu postoje ženske grupe koji pružaju pomoć ženama – žrtvama nasilja. U zdravstvenim centrima postoje odeljenja koja prihvataju zlostavljane žene i decu. Postoje ženski zdravstveni centri, ali to je, iako ista, nešto duža priča. Postoje skloništa za žene i decu žrtve nasilja, koja izdržava država (ona kapitalistička kojom su nas grozili), u kojima rade žene koje su i same prošle kroz nasilje, u kojima žena stiče samopouzdanje i snagu da promeni svoj način života. Postoje novine, radio i televizijski programi koji obelodanjuju nasilje u porodici, koji imenuju napasnike svih vrsta – od muževa koji tuku, šefova koji seksualno ucenjuju, do počinioaca incesta – i utiču na žene da poveruju da život sa nasiljem nije njihov usud, već stanje koje se može promeniti.

Na strani žene su same žene.

Godina dana rada SOS telefona vraća smisao 8. marta. Žene slave pobjedu još jedne ženske inicijative. Prošlog 8. marta volonterke su imale neobičajeno veliki broj poziva. Nisu to bili čestitanja. Javljale su se žene čiji muževi su slavili 8. mart i onda maltretirali njih i decu. Ali, bar su imale 322-226 da ga okrenu. ■

NADEŽDA ČETKOVIC

ŽIVOT S NAPASNIKOM: 90 odsto žrtava porodičnog nasilja su žene

Vojska i crkva

Dopušteno do daljeg

Ma već dve godine otkako je umro divni čovek i arhitekta Aleksandar Deroko. Na sahrani je bilo raznog sveta, među njima i tadašnji ministar prosvete, jer pokojnik je bio i profesor beogradskog univerziteta. Bili su tu i sveštenici, jer pokojnik je verovao u Boga i svete srpske manastire, te vojna muzika i počasna četa, jer pokojnik je bio i ratni pilot u I svetskom ratu, kao i rezervni major sadašnje vojske.

Sve je bilo na svom mestu i normalno dok sveštenici nisu ušli u kapelu da održe opelo. Tog momenta neko je komandovao vojno vojnoj muzici i oni su se bez

službe). Zato nije umesno zamerati ovim vojnim muzičarima, još manje vojnicima i onome što neposredno nareduje, već tamo nekome ko tamo negde odlučuje. Jer taj tamo koji o tome odlučuje očigledno je loše procenio da su vojni i pravoslavni rituali u suprotnosti i zbog toga nespojivi.

A nisu! Nikako nisu.

Jer, svi pogrebni rituali, ma kako i ma gde da se obavljaju, imaju zajednički koren u ritualu nekog našeg zajedničkog prapretka i predstavljaju zaštitu od svih mogućih i nemogućih zlih sila koje na razne načine mogu da naude pokojnikovoj duši, kao i traženje od moćnih bogova milostivo da prime umrlog pod svoje okrilje.

Prošle su ove dve godine, i oni koji tamo negde odlučuju, odlučili su u međuvremenu, da nam dopuste da proslavljamo našeg najvećeg svetitelja – Savu, pa kad su videli da se ništa strašno nije dogodilo, dopustili su da se slavi i Božić, pa kad je sve to ispalo zabavno i bezazleno, ajde može i Srpska nova godina.

Bili su tu i sveštenici, jer pokojnik je verovao u Boga i svete srpske manastire, te vojna muzika i počasna četa, jer pokojnik je bio i ratni pilot u I svetskom ratu, kao i rezervni major sadašnje vojske.

ZASTO U CRKVI SAMO U CIVILU: Gračanica

jednog odsviranog takta okrenuli i otišli. Ostao je lafet, na koji je spušten sanduk i vojnici počasne čete koji su ispratili po propisu velikog arhitekta. Iznad otvorene rake, onaj ministar je održao svoj govor a potom je govorio još neko i onda su sveštenici ponovo pristupili kovčegu. Tada je neko izdao komandu i vojnici su se bez ispaljenih počasnih plotuna povukli.

Mnogi su se zapitali – zašto, premda su znali odgovor: sve je po PE-ESU (pravila

Etnopsihologija

Mađije i ljubav

Buđenje etnopsihologije, dugo ignorisane i osporavane naučne discipline

Paralelno sa „buđenjem naroda“, oživelo je interesovanje za običaje, praznike i za sve ostalo što je nekad postojalo ili se održalo kao specifično za narod. Probudila se i etnopsihologija, dugo osporavana i ignorisana naučna disciplina (dorskora, pridev „nacionalno“ mogao se videti samo u jelovnicima), te mi tako danas možemo mnogo više da saznamo o karakteru sopstvenog naroda. To se odnosi kako na „velike“ etnopsihološke probleme (kao što je, na primer, pitanje postoji li naučno opravdanje za „opštejugoslovenski karakter“, tj. jedinstvena jugo-psiha), tako i na one sasvim lične, iz najintimnijeg bića našeg naroda.

Takva jedna lična i večita tema jeste ljubav i „magija“ zaljublivanja.

O tim drevnim srpskim narodnim običajima, koji još žive u nekim krajevima, za „Vreme“ govori etnopsiholog dr Žarko Trebješanin.

GATKE I ČARANJA; PETLOVI I PAUCI: Nama danas ljubavna magija, naročito na prvi pogled, deluje kao krajnje raznorodni skup proizvoljnih, bizarnih postupaka, naivnih praznoverica i glupog sujeverja. Kada se, međutim, bolje i dublje prouče i brižljivo analiziraju ovi drevni magijski činovi, vidi se da je ljubavna magija zaista dobro uređen sistem simboličkih akcija, sistem u kojem svaki element ima svoje, precizno utvrđeno mesto i određenu funkciju. Đurdevdan, Uskrs i Božić praznici su tokom kojih se najviše „čara“ i „gata“.

Ljubavna magija je, zapravo, prastari čovekov pokušaj da na iracionalan, magijski način, ovlada onim što je po svojoj prirodi iracionalno, neuhvatljivo, što izmiče predviđanju i kontroli, uprkos našoj ogromnoj želji da ovim pojavama zagospodarimo, ili da ih, makar, predviđamo.

Ljubavna magija podrazumeva čini, odnosno vraćanje, čaranje, s jedne strane, ali i gatanje, divinaciju, proricanje, predskazivanje budućeg ishoda u ljubavnoj sferi, objašnjava dr Trebješanin.

Gatanjem devojke, a one to najčešće čine, nastoje da tumačenjem izvesnih

MIODRAG ZUPANČIĆ

SISTEM SIMBOLIČKIH AKCIJA: Dr Žarko Trebješanin

znakova razotkriju pre svega kada će tako željeni sudenik doći. Tako, na primer, udavača ispod Fruške gore uoči Nove godine tri puta zakuca na vrata kokošinjca, pa ako petao odgovori, onda zna da će se udati te godine, a ako se kokoška prva javi, onda neće. Devojkicu nadalje zanima odakle je njen sudenik, da li je iz daleka ili ne, je li star ili mlad, siromah ili bogat, udovac ili momak. Tako, na primer, da bi doznala da li će se udati za bogatog ili za siromašnog momka, devojka gata tako što ispod jastuka stavi tri pruta: neoljušten, šaren (delimično oljušten), i oljušten, a onda, izjutra, slučajno izvuče jedan. Ako izvuče neoljušten, mladoženja će biti bogat, ako izvuče šaren, biće srednjeg imovnog stanja, a ako, pak, izvuče ogoljen, takav će biti i mladoženja, „golja“.

Jedna od najlepših basni prati gatanje devojaka iz Gacka. Kada je mlad mesec, devojka iz ovih krajeva uhvati pauka pa ga zatvori u šuplju tršcanu cev. Pre spavanja, ona se pomoli Bogu a potom izrekne: „O, ti, mali pauče, ti što pleteš mrežu po celom svetu, upleti noćas moga dragoga, te mi ga bar na san dovedi!“. Onaj koga te noći usni, veruje, biće joj sudenik.

Ljubavne čini su mnogo direktniji način da se na sudenika deluje a ne samo da se on „osmotri“.

Dok gatanjima devojka želi da predvidi ko će joj sudenik biti, ljubavnim činima, magijskim formulama i postupcima, teži se da se osigura momak za brak. Ovim se služe i devojke i mladići, da steknu željenog momka, odnosno devojku za brak.

Tako, na primer, uoči Đurdevdana devojke naberu travu oman i ovako gataju:

Omane, rođeni brate! Pomami (toga i toga) za mnom!

Ima vradžbina u kojima narodna mašta prosto neverovatno dolazi do izražaja, kaže dr Trebješanin. U Visočkoj nahiji, na primer, da bi momak „pobudalio“ za devojkicom, potrebno je da se pomeša mleko od majke i kćeri koje istovremeno doje decu, da se tim mlekom zakuva kolač, te da se šapom mačeta koje još nije progledalo sve to zamesi... a potom da momku da pojede i, veruje se, uspeh je osiguran.

PROSO ZA PROŠNJU, BOSILJAK UZ NOŠNJU: U ljubavnoj magiji nijedno

LEUCANTHEMUM VULGARE: Ivančica za ljubavni napitak

sredstvo ne uzima se slučajno, već svoje uporište ima u mitskom i magijskom mišljenju, odnosno ima svoje simboličko značenje, kazuje naš sagovornik. Neke biljke se koriste prevashodno zbog svog imena i to je takozvana etimološka magija. Tako, recimo, devojka sa Korduna uoči Vidovdana pod jastuk metne cvet vidič, ne bi li, u snu, videla onoga za koga će se udati. Ili, uoči Đurdevdana, običaj je da tri devojke ponesu proso i gragovu grančicu na vodu, pa onda ona što nosi proso kaže: „Nosim proso da prose mene i tebe i tu što gleda pro tebe!“. U ovoj vrsti magije javlja se i ljubica. Žena daje mužu a devojka momku ljubicu da bi je ovaj uvek ljubio.

Dr Trebješanin kazuje da biljke služe i u imitativnoj magiji koja se zasniva na načelu da isto proizvodi isto. Kada devojka hoće da privuče svog nevernog dragana, ona mu iseče tri traga, zatim jedan baci u neven, da bi venuo za njom, drugi u vatru, da bi za njom izgorco, a treći u tatulu, da bi za njom pukao kao što plod tatule puca. Da bi se ljubavna strast što više rasplamsala i „zapalila“, koriste se biljke koje imaju „žareća svojstva“ kao što su paprika, kopriiva, pelen.

Izabranik se katkad želi „zarobiti mirisom“ i u tu svrhu najpoznatije biljke su mandragora i bosiljak.

Neki od obreda i objektivno su opasni, sam čin, nezavisno od mađijskog ili psihološkog uticaja, lako može da dovede do nesreće. Kod drugih opet, sama atmosfera tako je jezovita da lako može da se nepovoljno odrazi po duševno stanje onoga ko, da se tako izrazim, drugoga zamadijava. Kada, na primer, devojka u pola noći, u gluho doba, skupi smetlište nasred kuće, okolo upali četiri voštane sveće, te netremice gleda u ogledalo očekujući da u njemu vidi sudenika ili – svoj grob; sigurno da se može očekivati da ovakva situacija u njoj lako može da izazove, na primer, veliki strah.

Ali, želja da se udaju i strah da ne ostanu neudate izgleda da mnoge može da osnaži i za ovakva ljubavna činodestvija. U osnovi ove želje ipak je druga želja, želja za porodom, koja u okrilju patrijarhalne zajednice ne može da se aktualizuje nikako drugačije do brakom, kaže dr Trebješanin, i dodaje da u tom smislu, i ljubavna magija i korišćenje demona iz htonskog sveta za cilj imaju nešto drugo, plodnost i život. Stoga su i ovi obredi, takođe, vezani za početak godine, vegetacije i klijanja bilja. Ovu vezu pokazuje i biljka koja je u magijskim obredima veoma značajna: mandragora. Još iz antičkih vremena se zna da mandragora ima dva, da se tako izrazim, čarobna svojstva. Jedan deo njene magije sastoji se u tome što može da izazove ljubav, a drugi, ništa manji, u tome što nerotkinji pomaže da zatrudni.

SPOMENKA MILAČIĆ

„Sloboda fukari“

Ustoličenje straha, primitivizma i konzervativizma

Na zidu u jednoj od najprometnijih sarajevskih ulica, upravo preko puta kasarne s imenom nekoć „najvećeg sina naših naroda“, prljavoštinom slovom piše: sloboda fukari! Samo nesputani duh ovdašnjeg naroda mogao je učiniti složenim dva nespojiva pojma „slobodu“ kao najsvetliji postulat revolucije i prosvetiteljstva, te „fukaru“ kao antonim umnosti i vlasništva, odnosno Kantovim vrijednostima političke filozofije.

Ipak, činjenica da je tajnom ispisivanju grafitu obezbeđena nekažnjivost što čina, što pouke, dokazuje u biti koliko razumijemo ili prihvatamo, a koliko pasivno robujemo tiraniji demokratije. Ili, još bolje, koliko su idealizovana sloboda i volja naroda daleko od stvarnog siromaštva i bijede ove zemlje. To kada se umjesto dugo željenog predmeta dobije slaba imitacija nalik kiču, umnogome liči na vrijeme sadašnje nacio-demokratije. Dakle, kič demokratije nalik bleđunjavoj imitaciji uvoznih parfema. Nacionalno, koje se kao magnetizam, hipnoza ili neka tajnovita zaraza pojavljuje kao sveopšti sinonim za „doba lakih parfema“, u kolektivnom društvenom životu ustoličuje tri kategorije pogubne za volju naroda a plodonosne za impulsivnu kič demokraciju: strah, primitivizam i konzervativizam.

Donedavni osnovni generator straha – inflacija – koji se očituje u neizvjesnosti za porodicu zamijenjena je nacionalnom mržnjom i strahom za goli život. Tako strah, kao subkultura sadašnjosti (strah od Srba, strah od Muslimana, Hrvata ili drugih), predstavlja najzločestiju posljedicu kič demokratije. Isti takav strah, kombinovan na pojedinačnom i institucionalnom nivou utišava i parališe opoziciju. Eliminiranjem opozicije, a s njom njenih konkretnih akcija, dolazi do očekivane opasnosti – fragmentiranja društva. Naime, uz eskalaciju straha osamoštaljuje se njegov pokretač, odnosno onaj segment javnosti što dominira preko parlamentarnog sistema. Izdvaja se jedna grupa koja, postavši svijetom za sebe, manipuliše legitimnošću svoje vladavine da za sve što čini ima ovlaštenja svog naroda. No, mandat na tvrdnju da svi Srbi, Hrvati i Muslimani misle kao rukovodeći štabovi nacionalnih partija nije dobila ni ti jedna stranka, pa čak ni ako se ne

ospori da je izabrana demokratskim putem.

Međutim, svjesni kako je izjednačavanje volje pojedinca s takozvanom voljom nacije lako oboriva činjenica, lideri nacionalnih stranaka pribjegavaju manipulaciji građanima druge nacije a u neke svoje svrhe. Tako je i moguće da lider SDÁ i be-ha predsjednik, Alija Izetbegović, izričito tvrdi da srpski narod u ovoj republici ne želi da ih predstavlja prvi čovjek Srbije, Slobodan Milošević, i da su kategorički za Deklaraciju o suverenoj Bosni i Hercegovini. To argumentuje sa, navodno, hiljadama telegrama i pisama koje dobija od be-ha Srba. S druge strane Radovan Karadžić odgovara da mu se obraćaju mnogi Muslimani s izjavama kako podržavaju njegov način borbe za Jugoslaviju. Autorizam i netolerantnost nacionalnih lidera, odnosno njihova ubjeđenost da im je vlast osigurana stopostotnom voljom svih Muslimana, Srba ili Hrvata, potpuno uništavaju pojedinačnu nezavisnost, a nezavisnost nacije svode na nezavisnost sekte.

Nemogućnost da se otrgnemo od strahom uslovljene fragmentacije društva potiče iz druga dva postulata kič demokratije – primitivizma i konzervativizma – koji u svakodnevi potvrđuju maksimu o praksi kao kriterijumu istine. Recimo, kako očekivati iskazivanje određene pozitivističke volje naroda u zemlji u kojoj je lična higijena, odnosno sredstva za nju, okvalifikovana kao luksuz. Ako još uvijek odvajamo higijenu od zdravlja, poimajući je u najboljem slučaju kao pitanje estetike i bontona, nije čudo što se, po statističkim podacima u Bosni i Hercegovini, godišnje troši dvije do tri tube kalodonta po stanovniku. O potrošačkom mentalitetu koji eskalira na uličnim tezgama švercovanih banana, „barbika“ i austrijskih čokolada, kao novom masovnom uživanju, izlišno je govoriti. Isto kao i o neourbanizmu koji ne oblikuje prostor već čini životne ćelije ukrašene prepunim kontejnerima, ili o imitaciji i pseudokonkretnosti zapadnog morala.

Jasno da sekvence konzervativnog vala najjače osjećaju marginalizirane društvene grupe čiji su interesi, gotovo po pravilu, uvijek u drugom planu. Primjerice, interesi žena i žensko pitanje u maskuliziranoj nacionalnoj stvarnosti mogu iskočiti

u žižu interesovanja dnevne politike jedino u slučaju kad mogu poslužiti kao argument više za dalju fragmentaciju društva. Tada se, zapravo, i dešava isprovocirana podjela na „žene u bundama“ ispred Skupštine, ili žene koje perpetuiraju određenu nacionalnu politiku, s obzirom na to da je ženama kao ni jednoj drugoj marginalnoj grupi najudaljenije i najneprihvatljivije nacionalno podvajanje. Zauzvrat statiranju u stranačkim redovima ženama se obećava konzervativni model življenja, naravno uz ognjište sa jakim vjerskim obilježjima. Tako bi se, vjerovatno, najlakše riješio problem dvostrukog radnog vremena žena, na poslu i u kući, i to ukidanjem i zabranjivanjem ovog prvog djelovanja. Konzervativna pokretljivost svodila bi se samo na golo preživljavanje i puku površinu stvari,

STRAHOM USLOVLJENA SADAŠNJOST: Otpad potčinjenost tradicijama bila bi apsolutna, a zaziranje od svih novotarija koje bi mogle promijeniti realnost, vrlo duboka. Sva sreća, po razvoj civilizacije, da kič demokratija sa strahom, primitivizmom i konzervativizmom kao vijernim slugama nije imala vlast u doba nekih za čovječanstvo epohalnih pronalazaka. Bilo parnog stroja ili četkice za zube. U protivnom, morali bi živjeti bez njih.

DRAŽENA PERANIĆ

Čorava kutija

Mokri i ponosni

Prve desetine žrtava „golorukog naroda“ već pale

Vekovni centar srpske duhovnosti (šifra: Pakrac), markantni reporter MITEL-a, Jovan Marković, slučajno je navratio baš u času kad su „ustaško-fašistički redarstvenici“ (šifra: TV Beograd) počeli da masakriraju „udarni četnički štab“ (šifra: HTV). Ponosno objavljujući da smo, konačno, fala Bogu, dočekali građanski rat, Jovan je – poželjevi gledaocima ugodno veče i prijatnu zabavu – obznanio da su prve desetine žrtava „golorukog naroda“ već pale, i da će on, koliko juče, izvršavajući naređenje, porazgovarati s ubijenima, kako bismo dobili verodostojnu, istinitu informaciju koja je, poznato je, uslov da MITEL uopšte postoji.

Naslonjen na leđa Jovana Markovića, hrvatski reporter je u suprotnom smeru plastično objasnio da je Pakra, kao bit tisućugodišnje kulturne baštine, oaza mira i tišine, ne računajući urlik tenkova i oklopnih insekata koji u tom kraju, uobičajeno, imaju redovnu vežbu upadanja u Skupštinu općine i prepada na 87. policijsku stanicu, u velegradskoj pakračkoj džungli na asfaltu. Poželjevi gledateljima ugodno veče i prijatnu zabavu, hrvatski reporter s osjetljivim hrvatskim mikrofonom energično je demantirao glasine o pucnjavi, metežu, neredima, zbegovima i vanrednom stanju, jer HTV, kao udarna igla HINE, istinu i verodostojnost smatra uslovima bez kojih uopće ne smije ni postojati.

Zajedno sa svojim izveštajima, oba portera su se, zagrljeni bacili u mutni Dunav i tako propustili jedinstvenu priliku da prisustvuju „veličanstvenom mitingu“ (šifra: TV Beograd), odnosno, „antihrvatskoj histeriji“ (šifra: HTV) na Ušću. Pod genocidnim udarima kiše, ostatak zaklanog naroda u obliku Mihajla Milojevića poručio je bivšoj braći da „više neće praštati“; kad je pretila opasnost da se predsednik Privredne komore Srbije pretvori u treće agregatno stanje, reč je, u italijanskim cipelama („vero cuoto“) dobio Dušan Matković, srpski mini-

star obuče i industrije, koji je u zapaženom izlaganju, s vodom do grla, objavio da su „zločinački događaji“ u Pakracu direktan atak na društvenu svojinu i inte-

PORUKA: Milan Babić

graciju republičke privrede, pred naletnim pokvarenih malih, buržoaskih privrednika koji bi, kad bi ih se pustilo, suradivali i s Hrvatima, a čak, daleko bilo, i sa Slovincima!

U svemu se, prošlog ponedeljka pred kamera nezavisne TV „Politike“, slozio dr Radoman Božović koji je, posle mnogo lutanja konačno naišao na dostojnog, razumnog voditelja kakav je Radovan Brankov. Impresioniran malignomskom analitičnošću lelujavog novinara, ljubazni doktor priznao je da je još 1981. „branio doktorsku tezu o društvenoj svojini“, ali je to bila „oštra kritika sistema vlasničke strukture“, nakon čega je, kao što je poznato, dr Božović imao silnih

problema u karijeri, te je jedva, teškom mukom, postao ono što jeste: living legend! Osišan po najnovijoj krajinjskoj modi koja, precizno, u dlaku, prati etničke granice lobanje, pokrajinski premijer nije odoleo da Krajine, dr Milan Babić, koji je, u očigledno dobrom raspoloženju poručio pučanstvu da „Hrvati svoje nacionalne osećaje izlivaју kroz „kalašničkove“, a Srbi kroz – pesmu i igru“. Diplomirani zubar zatim je objavio da će se, u prvoj instanci, Krajina razdružiti od Hrvatske; očekuje se da se Knin razdruži od Krajine, zatim dr Milan od Knina i, na kraju, Babić od Milana, čime bi, definitivno i neopozivo, svaka srpska ćelija imala dovoljno autonomnosti za ples i pojanje u ritmu dr Jovana Raškovića.

Pomenutog su, inače, u svojim pubertetkim mislima jedino pominjali borci Beograda, ogorčeni što se Jugoslavija ne vraća „socijalističkim vrednostima iz narodnooslobodilačke borbe“ predlažući da se Srbima podeli oružje, te da se isti plešaći pridruže jedinicama JNA kako bi zajedno oduzeli oružje Hrvatima, borci su, još jednom – javio je drugi beogradski „Dnevnik“ – pokazali koliko im je stalo do jedine – „zajedničke domovine“ za koju su „četiri godine proivali krv“. Igrom slučaja nenamerno iz izveštaja MITEL-a, ispalo je izlaganje Stevana Roglića koji je zamorio drugu Predsedniku Srbije da se „zabunkerisao“ i „sakrio“, baš u trenutku dok hrvatski lideri „svaki dan idu pred novinare“ i obmanjuju ih svojim lažnim priopćenjima. Drug Roglić se u razmeri 1:200 pojavio u programu NTV Studija B, ali kako je nelegitimno umanjen, nikako nije bilo prilike da se provuče ispod širokih leđa Jovana Markovića koji je telepatski podržavao ovaj veseli skup.

Isti nije pred ekranom razgovarao sa Snežanom Aleksić i Bubom Morinom (Pokret krzna za očuvanje zime), ali kao da jeste, jer je u neakvom utarnjem TV programu, Bratislava, s upadljivim južnomoravskim akcentom, poručila narodu da su „rumunske, ruske, poljske i bugarske bunde mnogo jeftinije od Antinih (Markovićevih) bundi“, što je, po njoj, zakonitost tržišta u svakoj pravnoj državi koja drži do nomadske privrede.

Sve se ovo, logično, nije ticalo Dušana Čukića: kao da mu se nije dogodio Pakrac, kao da je Mila Štula dopisnik HINE, pred gledaocima se, iz neobjašnjivih razloga, pojavio u bundi i javno obećao da će je skinuti u subotu, 9. marta. Šta je stvarno htelo da kaže – ne zna se, ali su ga u Pakracu odlično razumeli!

PETAR LUKOVIC

Šta posle rata u zalivu

Ni beduini više nisu...

Rat u Zalivu doneće novi raspored snaga, ali je i posejao ubicu socijalnih revolucija

Rat u Zalivu ostavio je, čak, ponešto pozitivnog. Iako to može da se uoči tek pod jakom lupom, bitno je da ima i tih strana. Ako ništa drugo a ono zbog utehe ljudima koji ratove doživljavaju kao izopačenost ljudske svesti i posledicu nečije bolesne pohlepe.

Pokazao je, u prvom redu, da arapske zemlje, izuzimajući do sada Irak, više ne nameravaju da ratuju sa Izraelom. Može se to zaključiti na osnovu ponašanja svih njih, a posebno na osnovu smirenosti libijskog lidera Moamera al Gadafija, koji je ovoga puta mudro savladao svoju ratobornost. S druge strane, jevrejska država je, ne odgovarajući na desetine iračkih raketnih napada, pokazala da zakopava ratnu sekiru u pustinjski pesak, ali dajući do znanja da vetar sličan „pustinjskoj

olujni“ lako može, ako zatreba, da oduva taj pesak.

Neki smatraju da Izrael nije hteo da uzvraća jer je Iraku već zadao težak udarac 1981. godine, kada je bombardovao i uništio atomski reaktor blizu Bagdada, pa su ovo sada samo izravnani računi. Ta teza nema temeljitiju podlogu, jer ako je Irak želeo da se sveti zbog tog bombardovanja, mogao je da uradi i pre, u mnogo povoljnijim okolnostima.

Ovo su samo detalji koji govore da je irački predsednik hteo da po svaku cenu uvuče ostale Arape u rat sa Izraelom, pa su u političkim i vojnim krugovima u Bagdadu veoma raširena mišljenja da je rat izgubljen zbog arapske izdaje. Bilo kako bilo, rat je u toj meri iscrpeo ovu nekada moćnu zemlju, a to je stvorilo pro-

stor da se, umesto kao vodeća zemlja u regionu, sve uspešnije ubacuje Sirija.

Takvu priliku Damask ne propušta i čini sve kako bi dokazao svom velikim ideološkom i svekolikom protivniku da su se vremena i uslovi bitno promenili i da je došlo njegovih pet minuta. Ujedno užurbano radi na pravljenju novog odnosa i rasporeda snaga. U zaleđini ima značajne poene (vrednost im je petrodolar-ska), dobijene od bogatih zemalja sa Arapskog poluostrva za učešće u ratu u sastavu multinacionalnih snaga.

STARI I NOVI SAVEZI: Za Siriju je veoma bitno da je dobro očuvala stari savez sa Iranom, značajnom silom u Zalivu, koja se već razmahala mrseći račune SAD i dokazujući im da neće tek tako moći da diktiraju isključivo svoja pravila ponašanja u regionu. Govore to veoma oštre izjave iračkih čelnika, koje često izlaze iz okvira diplomatskog bontona. Se se glasnije govori, iako još ne u Damasku, o mogućim izraelsko-sirijskim direktnim mirovnim pregovorima što bi išlo naruku jevrejskoj državi koja prihvata pregovore sa arapskim susedima ali isključivo pojedinačno.

Za sve to vezan je palestinski problem, koji je sada mnogo zamršeniji i teži nego pre rata, zbog priklanja PLO – mada uz neznatne ograde – Iraku. Treba imati u vidu da široke arapske mase još veruju da je irački predsednik, osvajanjem Kuvajta i ratovanjem protiv multinacional-

nih snaga, hteo u prvom redu da iznudi oslobađanje okupiranih arapskih teritorija i rešavanje palestinskog pitanja. Pri takvom ubedjenju mase će i ostati sve dok palestinski problem ne počne i da rešava.

To bi bio i jedini lek za izrazito antiameričko raspoloženje među tim masama, bez obzira na zvanični stav pojedinih vlada prema ratu u Zalivu. Takva raspoloženja obično se izrode u terorističke akcije, protiv kojih, pokazalo se to u bezbroj slučajeva, ne mogu da se bore ni najjače armije. Valja se nadati da će SAD, pošto kazne Irak zbog posezanja za tuđim teritorijama, bar malo lakše i zbog svog prestiža uspeti da ubede Izrael da se povuče sa Zapadne obale i pojasa Gaze. Ako to ne učine u najskorije vreme, teško da će im to poći za rukom kasnije.

Izrael za sada stoji na starim pozicijama odbijajući i svaku pomisao na povlačenje sa arapskih okupiranih teritorija, ali to ne znači da u dogledno vreme neće popustiti pod pritiskom Vašingtona i članice Evropske zajednice koje se odlučno zalažu za održavanje međunarodne mirovne konferencije o Bliskom istoku. Ako do toga dođe, može se reći da je zalivski rat na neki način ubrzao bliskoistočni mirovni proces. U sadašnjoj situaciji Izrael bi bio u velikoj prednosti u odnosu na ostale aktere bliskoistočne krize zbog velike arapske podeljenosti i činjenice da svet veoma ceni to što nije odgovarao na iračka bombardovanja, jer bi to neminovno proširilo sukob do neslućenih razmera.

ISLAMSKO-ARAPSKI FAKTOR: Jedan od, uslovno rečeno, pozitivnih strana zalivskog rata jeste i činjenica da irački predsednik Sadam Husein nije uspeo da ubedi većinu svoje arapske sabraće da se u Zalivu, kako je često tvrdio, vodio rat između islama i hrišćanstva. U to je uverio manji postotak pripadnika islamske vere, i to uglavnom pripadnika nekih islamskih organizacija koje se, inače, isključivo rukovode verskim osećanjima, a skoro nimalo pravim uzrocima događanja.

Tako je rat ostavio jedino vidne ožiljke u samom islamskom svetu, zbog podela koje je izazvao. Još na početku zalivske krize nastupilo je oštro razilaženje između pojedinih islamskih organizacija, koje su podržavale Irak, i Svetske islamske lige, koja je blagoslovlila multinacionalne snage. Jedan od konkretnih posledica tih podela jeste to što su neke islamske zemlje najavile bojkot hodočašća u Meki. Podela je, takođe, izazvala različito tumačenje termina džihad – sveti rat, pa se može reći da je on najčešće zloupotrebljavan i tumačen shodno trenutnim političkim i vojnim interesima jedne ili druge strane.

KAKAV ĆE BITI KUVAJT: Kada je oktobra prošle godine na konferenciji za štampu, posle Svernarodnog kuvajtskog

kongresa u Džedi, predsednik kuvajtske vlade Sa'd Abdulah al Sabah rekao „Dokazivanje u Kuvajtu“, malo je ko od okupljenih novinara verovao da će se u bližjoj budućnosti i sresti u ovom emiratu, sigurno i zbog iskustva da sve krize na Srednjem i Bliskom istoku uglavnom dugo traju. Događaji su se odvijali znatno brže nego što se tada očekivalo.

Kakav će biti Kuvajt posle oslobođenja – pitanje je koje je često i tada postavljeno, jer je na pomenutom skupu bila okupljena i kuvajtska opozicija. Svi su isticali da mnogo toga mora da se menja, te da će ova zemlja morati da traga za novim modelom društvenog uređenja. Vreme je u mnogo čemu prevazišlo monarhi-

je kuvajtskog i saudijskog tipa, pa bi ignorisanje demokratskih i socijalnih promena moglo da ima opasne posledice po kuvajtsku državu, u kojoj će morati da bude više prostora za delovanje opozicije i njene zahteve.

Kriza i rat u Zalivu Poređali su seme socijalnih revolucija na Srednjem i Bliskom istoku, što još više potencira potrebu da se učine krupnije društvene promene. Bez pravednije raspodele ogromnih materijalnih dobara koja drži vladajuća dinastija Al Sabah ne može se očekivati trajniji socijalni mir. Jer, ni beduini, u širem području Zaliva, nisu ono što su bili.

EJUB ŠITTKOVAC

Otvorena pijaca oružja

Trgovci oružjem iz celog sveta mogu da računaju na ogromne profite

Pobednik rata u Persijskom zalivu je poznat, ali još ostaje otvoreno pitanje da li će gubitnik na kraju biti samo Sadam Husein, ili, uz njega, i Republika Irak. Džordž Buš toliko je odlučan i rešen da u Bagdadu uspostavi drugi režim, da je sigurno da će Sadam morati da ode, kad-tad, milom ili silom, politički svakako, a možda i fizički. Pitanje je samo kako će nakon svega toga izgledati Irak i ceo bliskoistočni region.

Od vremena stvarnog uspostavljanja sadašnjih država u regionu, supersile su uvek vodile politiku osiguravanja svojih interesa uspostavljanjem regionalnih sila. Svrstavanjem Amerike na stranu Izraela još od samog stvaranja jevrejske države,

Arapi su našli prirodnog saveznika u Sovjetskom Savezu. Kako je Izrael i pored nesumnjive vojne moći ipak mala zemlja, Zapad je drugu uzdanicu našao u Pahlavijevom Iranu kome je bila namenjena uloga regionalnog policajca. U celoj toj jasno polarizovanoj globalnoj preraspodeli unutar regiona jedino Kuvajt i Saudijska Arabija usled složene kombinacije ideoloških faktora (nespojivost tradicionalnog Islama i komunizma) i tradicionalne vezanosti za Britaniju i američke naftne interese, nisu bezrezervno prišli sovjetskoj strani.

NAFTA ZA ORUŽJE: Irak je godina-ma prihode od nafte usmeravao gotovo isključivo u ambiciozni program naoružanja.

VELIKI POBEDNIK: General Švarckopt

VELIKI GUBICI: Kamionski krš u Kuvajtu

vanja i obimne javne radove. Za četrdesetak dana efikasnog bombardovanja najveći deo tog dugogodišnjeg truda pretvoren je u ništa. Ono što je preostalo od vojske možda neće biti dovoljno ni da zaštitu režim u Bagdadu od unutrašnjih nemira i pokušaja da se ovaj trenutak iskoristi za okončanje dugogodišnje vladavine Sadama Huseina. O Iraku kao vojnoj sili koja bi mogla da ugrozi susede u doledno vreme ne može biti ni govora.

Ipak, ni sadašnji pobednici ne žele da izlože Irak teritorijalnim pretenzijama njegovih suseda Turske, Sirije i Irana, jer bi promene granica dovele do dugogodišnje nestabilnosti. Sve to ukazuje da trgovci oružjem iz celog sveta mogu već sada da računaju na ogromne profite. Sve zemlje regiona sigurno će provesti hitne programe prenaoružavanja i dodatne kupovine vojne opreme na osnovu vojnih iskustava rata u Zalivu.

Rat savezničke koalicije protiv Iraka bio je velika tehnološka izložba u kojoj su učestvovali ne samo one zemlje koje su imale vojnike na bojištu, već, preko mnogobrojnih stručnih delegacija stacioniranih u Saudijskoj Arabiji, i gotovo ceo svet. Pouke su očigledne i jasne: vreme kada je zaostatak od jedne tehnološke generacije u naoružanju mogao da se nadoknadi velikim brojevima, a možda i hrabrošću vojnika, zauvek je prošlo. Buduće ratove sve manje će voditi regruti, a sve više skupi tehničari.

Prva direktna posledica ove konstatacije biće promena strukture ljudstva u velikim armijama u regionu, prevashodno u oružanim snagama Egipta, Sirije i Irana. Dosadašnje oslanjanje na regrute, karakteristično za ove tri zemlje, a u nešto manjoj meri i za Tursku, pokazalo se nezadovoljavajućim za vođenje savremenog

rata, pa je realno očekivati da će morati da dode do povećanog udela profesionalnih vojnika u oružanim snagama. Manjim, savremenijim i specijalizovanim armijama Kuvajta, Saudijske Arabije i Ujedinjenih Arapskih Emirata, koje su se i do sada daleko više oslanjale na oružje novijih generacija, ova promena biće jednostavna i relativno brza.

Nakon detaljnih analiza zalivskog rata koje će tek uslediti, do sličnih zaključaka možda će doći i mnoge oružane snage na svim kontinentima. To znači da bi rat u Zalivu mogao da označi početak novog globalnog ciklusa naoružavanja.

Velika svestka pijaca ratne tehnike spektakularno je otvorena i sada počinje trka za zauzimanje što boljeg mesta. Najbolju startnu poziciju zauzimaju SAD, koje su pokazale ne samo da imaju pravu koncepciju, već i konkretna pobednička oružja. U novom procesu naoružavanja jedini dobitnik biće Amerika, svi ostali će izgubiti deo svojih dosadašnjih položaja.

JAGMA ZA ORUŽJEM: Oružja za kojima će u sledećoj deceniji vladati jagma na svetskom tržištu su gotovo svi američki avioni, posebno lovac-bombarder F/A 18 *hornet* i F-16. Iako se već testiraju dva prototipa lovca naredne generacije, ove letelice će većini zemalja koje ih budu naručile predstavljati značajan tehnološki skok, a cena im ipak nije toliko velika i neće biti ograničavajući faktor.

Uz avion ći će i razne bombe, pogotovu „pametne“, koje su se tako dobro pokazale, zatim protivtenkovske, protivavionske i ostale rakete i neverovatna količina elektronske opreme. Odličnu prodaju imaju i helikopteri, protivtenkovski AH-64 *apaš*, univerzalni „tegleći konj“

američkih snaga UH-60 *blekhok*, transportni CH-47 *činuk* i drugi.

Sovjetski tenkovi T-72 nisu čak ni u najmanjoj meri ispunili očekivanja, iako razlozi leže više u domenu nedostatka vojnog umeća nego njihove realne vrednosti. Moskvi će biti neophodno mnogo trgovačke i diplomatske veštine da čak i svoje tradicionalne kupce odvratiti od kupovine američkog *abramsa* ili, eventualno, njegovog nemačkog polubrata *leoparda*. Nakon neuspeha zastarelih protivavionskih sistema da zaustave američke avione, Sovjetski Savez teško da će ikoga ubediti da kupi oružje projektovano pre gotovo trideset godina, tako da verovatno otpada mogućnost prodaje oružja koje se nakon povlačenja iz Istočne Evrope javilo kao višak.

VELIKA ZARADA: Uz sve proizvode visoke tehnologije koji su spektakularno vidljivi i laicima, Amerika će zaraditi ogroman novac i na prodaji prateće i pomoćne opreme – od tehnologije vojnih kuhinja do uniformi, zaštitne opreme i mnogo elektronike. Realno je pretpostaviti da će stratezi Vašingtona „prijateljskim“ zemljama manji deo opreme korišćene u Kuvajtu i Iraku prepustiti u vidu pomoći ili pod izuzetno povoljnim uslovima.

Evropski proizvođači naoružanja i vojne opreme uzeće samo manji deo slatkog kolača, ali čak i tako će se njihovo učešće u naoružavanju sveta procentualno smanjiti. Najbolje bi mogla da prođe Velika Britanija čija su inženjerija i artiljerija, a pogotovu avioni *tornado* odigrali zaista zapaženu ulogu. Najviše će izgubiti Francuska: ulogom jednog od najvećih snabdevača Iraka oružjem stekla je pomalo sumnjivu reputaciju, a njena oružja se na bojištu nisu naročito proslavila – neka gotovo da nisu ni upotrebljena.

Bez obzira na iznose sa kojima se sada licitira, Amerika će na ovom ratu dobro zaraditi. Od Nemačke, Japana i još nekih zemalja svoju ulogu će naplatiti, a sredna zarada biće ogromna. Američka preduzeća mogu već sada računati sa gotovo potpunim monopolom u izgradnji razrušenog Kuvajta, a prodaja oružja će više nego nadoknaditi velika ulaganja u istraživanje i razvoj i obezbediti sredstva za ubrzanu proizvodnju nove generacije.

Jugoslovenska industrija naoružanja i vojne opreme takođe će imati koristi od zalivskog rata. Popriličan broj sistema razvijenih i izgrađenih u našim fabrikama prvi put je operativno upotrebljen, pa će stečena iskustva biti zlata vredna pri poboljšanju postojećih i proizvodnji budućih oružja. Neke taktičke koncepcije biće osavremenjene na osnovu tuđih iskustava, čime će borbena moć ojačati uz relativno mala ulaganja. Prodajni rezultati sada zavise samo od mogućnosti brze primene svežih iskustava i pametnog diplomatskog i tržišnog nastupa.

ZORAN KUSOVAC

Stav

Pukla tikva – kako dalje?

Cvijeto Job

Odnosno, prsnuo Sadamov balon naduvan nesuvislim mitovima, romantičnim priželjkivanjima, uzaludnim tješnjima. No, za jasniji pogled naprijed neophodan je bilans protoklog. Evo šta se sve nije desilo:

– Sadam nije „zapalio čitav Zaliv i svijet“, njegov ekološki zločin ipak nije Černobil, teroristi nisu bacili svijet u vazduh, u SAD se nije dogodio Vijetnam, a džihad je, izgleda, jedino u Basri.

– Avijacija „naivne“ koalicije nije se izduvala na „lukavim“ maketama, Sadamova najavljuvana grozna iznenađenja bila su čorak, baš kao i „strašna“ Republikanska garda; od 500 skrivenih aviona ništa, a kopnena „majka svih bitaka“ – kojom su prvo strahili da bi je, zatim, pokušali kako bilo otkloniti – raspala se za sto sati, dok se gotovo svih 20.000 crnih kesa vratilo prazno u SAD.

– Izrael nije ušao u „cionistički“ rat, koalicija se nije raspala, Iran nije bio blesav da se veže za gubitaka, Turska nije zauzela Mosul i Kirkuk, a „neokolonijalističke“ SAD nisu zauzele Bagdad (a mogle su!), niti, još, proglasile Irak svojom pedesetprvom državom.

– Pokret nesvrstanih zemalja, pod energičnim predsjedništvom Jugoslavije, nije nasao novopečenim „pacifistima“, nije spasavao obraz Sadamu, niti pokušao da toplo preporučivanim pregovorima sa agresorom ugrožava bitku za mir koalicije.

A šta se desilo:
– Agresija je – i to treba još sto puta ponoviti – eliminisana i kažnjena, mir u Zalivu vraćen, a potencijalni agresori dobili uvijek potrebnu lekciju.

– Kuvajt, članica UN i Pokreta nesvrstanih zemalja, je vaspostavljen.

– SAD, na čelu koalicije, bez greške su obavile nevideno kompleksnu diplomatsku, političku i vojnu kampanju. I to u okviru mandata Savjeta bezbjednosti, zastupajući ne samo svoje, jasne interese i interese svojih partnera, nego i prave interese čitave međunarodne zajednice, uključivo nesvrstane.

– Rat jeste bio prvi pravi supermikročip rat. Ali, sami kompjuteri ne bi vrijedili bez pravedne stvari, superiornog morala i politike. Vide, obratno, Vijetnam.

– Svakako, kao što smo već pisali, svaki rat je, pa i onaj najpravedniji, tragedija. Tek treba da saznamo vjerodostojne podatke o ljudskim žrtvama (vojnim i civilnim), i razaranjima u Kuvajtu i Iraku. (Svi se nadamo da su Sadamovi nuklearni, hemijski i biološki potencijali slišćeni, i da će irački narod smočiti hrabro-

Svaki rat je, pre svega – tragedija.

sti i snage da što pre oduva Sadama, vinovnika svih nesreća).

Pa kad je to sve tako, odakle tolike pogrešne procjene, toliki pozivi da slavimo poraz SAD i koalicije i pobjedu Iraka, odnosno, u istoj funkciji, tolike tužbalice što smo, eto, „svi izgubili“, a SAD će, sad na, zgrabiti Zaliv, svijet i Jugoslaviju. Evo nekih mogućih objašnjenja:

– Inercija zastarjelog vojnog i političkog mišljenja.
– Ideološka zatucanost, koja u porazu „progressivnog“ basističkog režima (dijalektički nije važno što je krvavo teroristički) i sovjetskog naoružanja u nespasobnim i nevoljnim rukama vidi poraz „socijalizma“ i pobjedu „imperijalizma“.

– Dogmatizam po kome velike sile ne mogu da čine ništa dobro, a manje ili male ništa zlo.

– Petrificirani antiimperijalizam, koji je intelektualno ograničen i sterilan, kulturno nekulturan, psihološki iskompleksiran, politički kontraproduktivan, društveno reaktiviran – baš kao i svojevremeni antisovjetizam.

– Potcjenjivanje Arapa, islamskih vodećih struktura, njihove pameti i sposobnosti da se, kad treba, razaberu i preračunaju.

Kako dalje? Kako vidimo cjelishodno postavljanje ključnih i pridruženih faktora:

Snage SAD i koalicije ne bi nikako trebalo da se preneglo povlače, ostavljajući opasni vakuum. Svaka antiimperijalizma, antizapadna zaslijepljenost, bila bi nedopustivi luksuz, koji bi skupo platila upravo zemlje Zaliva;

SAD bi trebalo da se još više i još konkretnije osloni na UN (mirovne snage, nadležnost Savjeta bezbjednosti, uloga generalnog sekretara), racionalne dijelove Arapske lige, kao svoj daljnji doprinos novom poretku – u kome ni one više neće ći na samovoljne intervencije;

SSSR ne bi trebalo da napušta novo mišljenje o partnerstvu, a ne rivalitetu sa SAD; da se ne vraća na prevaziđeno staro, po kome je svaki uspjeh SAD *ipso facto* njegov neuspjeh – i obratno;

Arapski faktori (kao Arafat, itd.) trebalo bi već jednom da napuste amoralnu i kratkovidnu doktrinu da je „neprijatelj mog neprijatelja obavezno prijatelj“, po kojoj je, sa poznatim rezultatima, jerusalimski muftija saradivao sa Hitlerom;

Pokret nesvrstanih zemalja sa ponosom se može osloniti na činjenicu da je imao moralno-političke snage da (za razliku od NATO u slučajevima Salazara ili grčkih pukovnika) podrži pravednu opštu akciju protiv svog člana-agresora; i to što je Kuvajt, javno i zvanično, zahvalio Pokretu za dosljednu podršku, kao „prijatelju koga neće zaboraviti“;

Jugoslavija kod svih odgovarajućih partnera politički i ekonomski može da valorizuje svoju vanrednu ulogu i zaslugu za principijelnu politiku i akciju Pokreta. U tome posebnu ulogu mogu da imaju sadržajne lične veze, koje Lončar, uprkos svem našem jadu, iskovao ili dalje unaprijedio sa svojim kolegama–liderima koalicije, u Zalivu, u Evropi.

Naftna i dolarska pumpa

Zašto se nisu ostvarile prognoze o ceni nafte

Brojni pretskazivači budućih kretanja naftnih cena bez sumnje se mogu svrstati u uzgredne žrtve upravo okončanog ratnog sukoba u persijsko-arabijskom zalivu.

Nagadalo ih je mnogo, ali je pogadalo malo. Dok se od prošlog leta do ove zime čekalo hoće li progovoriti i oružje, većinska prognoza (među njima i takvi autoriteti kao što su Svetska banka ili Ahmed Zaki Jamani, legendarni saudijski ministar za naftu) za takav slučaj glasila je da će cena otići u nebo, od 60 dolara za barel na više. Nakon što je oružje sredinom januara progovorilo, međutim, cena nafte se stropostala.

Sledeća većinska prognoza glasila je da će se cena nafte dalje survivati kad izbije mir, do 12 dolara za barel ili niže. Na se-

VELIKI GUBITNIK: Saddam Husein

dam ili osam uzastopnih berzanskih dana nakon obustave vatre, međutim, cene su otišle u suprotnom pravcu, ka oko 21 dolar za barel i više.

SAUDIJC DRŽE KLJUČ: Pljušte, naravno, najrazličitija manje ili više uverljiva naknadna objašnjenja ali, pojedinačno uzev, izgleda da razvoj događaja potvrđuje davni nalaz nemačkog ekonomskog teoretičara koji je još u prošlom veku ustanovio da snaga nekog kartela počiva na snazi njegovog najjačeg člana. Najjačeg utoliko što može, ako prilike to traže, podneti da dugo vreme živi i sa veoma smanjenom proizvodnjom, baš kao što je

u stanju, ako prilike to traže, da u kratkom roku snažno poveća proizvodnju. Ako i nije baš jasno može li se organizacija zemalja izvoznica nafte (OPEC) opisati kao kartel, jasno je da se jedino Saudijska Arabija može ovako opisati kao taj ključni član ovog kluba.

Baš kao što su Saudijski dugo pre sukoba bili u stanju da „žive“ proizvođači nešto iznad trećine onog što su u stanju, tako su i u toku krize bez ikakvih teškoća povećali proizvodnju koliko je bilo potrebno da se najvećim delom nadoknadi gubitak iračke i kuvajtske nafte. Doda li se tome i pretnja da će iz ogromnih rezervi, naročito američkih, poteći ka tržištu nova reka nafte (od 1-1,5 miliona barela dnevno) dobija se koliko-toliko logično objašnjenje zašto je – i dok se pucalo – došlo do „izvrnutog naftnog šoka“, zašto su se trgovci masovno uplašili da će nafta kupljena po današnjoj ceni sutra morati da se preprodaje po nižoj, a ne po višoj ceni.

Istorijska je ironija da je jedan drugi rat (1939-1945) otvorio put Saudijskoj Arabiji do opisanog statusa utoliko što je prekid reke muslimanskih hodočasnika u Meku lišio dvor u Rijadu jedinog prihoda te pustinske kraljevine pa je nevoljni Ibn Saud zaključio da je prazna kasa ipak veće zlo od prisustva nešto stranaca u državi. Negde 1943. Franklin Delano Ruzvelt je britanskom ambasadoru u Vašingtonu rekao otprilike ovo: „Persijska nafta je vaša, iračku i kuvajtsku delimo, a saudijska je naša.“ A njegov naslednik Hari Truman je dvoru u Rijadu poslao pismo koje, kao što se vidi, važi i u 1991. kao što je važilo 1948. kad je napisano: „Vaša kraljevina ne može biti izložena nikakvoj pretnji, a da to ujedno ne bude i neposredna pretnja Sjedinjenim Američkim Državama“.

ISTINA ILI MIT: S ove nesporne tačke, međutim, isuviše se veliki skokovi čine kad se u smišljanju raznih teorija zavera Vašingtonu pripisuje moć da kontroliše svetske cene nafte. Kakve bi to cene trebalo da budu? Da li je istina ili je mit da su te cene za petrolejske zemlje bile preniske ili „eksploatatorske“ sve dok se nisu povezale i uspešno pobunile 1973. godine, u doba prvog naftnog šoka? Ako lider potrošačkih zemalja nastoji da postigne tako nešto, šta je onda Džordž Buš, u ono vreme potpredsednik, tražio u Rijadu 1986. kad je odjurio da sa Saudijskim vidi šta mogu i treba da učine da se naftne cene ne survivaju ispod onih

tričavih 6-8 dolara za barel dokle su u jednom trenutku te godine pale?

Možda nekakvom snalaženju u ovom haosu može nešto doprineti nedavni skup svetskih monetarnih eksperata u Rimu posvećen naizgled sasvim drugoj temi. Poznati monetarist Robert Triffin s univerziteta u belgijskom Luvanu, jedan od uvodnih govornika na konferenciji, izneo je valjda ključne podatke za razumevanje onog što se sa svetskom privredom zbivalo u posleratnim decenijama. Dolarske rezerve, podseća belgijski profesor, u razdoblju 1949-1969, u doba frenetičnog posleratnog prosperiteta dakle, povećale su se za 75 odsto, otprilike koliko i proizvodnja u globalnim razmerama. U sledeće dve decenije, međutim, između 1969 i 1989. godine, te su dolarske rezerve povećane za doista fantastičnih (tačno) 13,329 odsto.

Tek će istorija, možda, umeti da odgovori na teško pitanje da li je ova neverovatna dolarska poplava u poslednje dve decenije, očiti krivac za jedan tip proble-

Iračka opozicija

Različite ideje – isti cilj

Najnovija zbivanja u Iraku govore o tome da će vladajuća garnitura platiti mnogo veću cenu zbog poraza od multinacionalnih snaga nego što je očekivala. Postojeći režim teško će se održati, bez obzira na to što ima snage da guši pobune u pojedinim delovima zemlje. Bitno oslabljena armija teško će odolovati nezadovoljnim masama, koje očigledno imaju svesrdnu podršku iz nekih drugih zemalja.

Reč je, u prvom redu, o podršci Irana (mada se to u Teheranu zvanično demantuje) opozicionoj iračkoj organizaciji „Vrhovna skupština iračke islamske revolucije“, koju predvodi ratoborni Mohamed Baker Hakim, kome je od progona iz Iraka 1983. godine glavni cilj rušenje režima Sadama Huseina. Sada mu se ukazala prava prilika.

ma iz ovog razdoblja (inflacija i bujanje inflacionih očekivanja), ujedno zaslužna što ova kriza nije razrešavana kroz deflacione slomove u stilu velike depresije tridesetih. Za temu naftnih cena, međutim, ovo su podaci od kojih se mora poći: ne može se valjano raspraviti koliko nafta treba da vredi, a da se zanemari koliko vredi novac kojim se nafta plaća.

IPAK JEFTINA: Zapaljen izvor nafte

Ništa manje nije glasan i odlučan i bivši član iračke vojne komande i potpredsednik vlade Ibrahim Daud, koji živi u Rijadu već dvadeset i dve godine. On je u nekoliko navrata pozivao Irance da sruše režim u Bagdadu, stavljajući mu na raspolaganje svoje vojničko i političko znanje. General Daud je, inače, jedna od ličnosti iz iračke opozicije koju zapadne zemlje vide kao mogućeg budućeg šefa države. Saudijska Arabija je postala centar okupljanja iračke opozicije, izuzimajući, naravno, onu koja je vezana za Teheran, odakle duvaju i najjači vetrovi za formiranje teokratske islamske države u Iraku, po uzoru na iransku. Toga se izuzetno plaše SAD, jer, kad bi se to dogodilo, ova supersila bi uveliko izgubila kontrolu u regionu. Potpuno bi se poremetili odnosi u ovom delu sveta. U sadašnjem vremenu sve varijante su moguće.

RAZJEDINJENOST OPOZICIJE: Za rušenje iračkog režima ima nekoliko scenarija, a najviše je zagovornika varijante da to učine „snage iznutra“. Time bi se jednostavno izbegle kvalifikacije o „me-

„APSURD“: Gledajući tako, prvi naftni šok (iz 1973) mora se shvatiti kao „pobuna planetarnih resursa“ protiv obezvređivanja svetskog novca kroz opisanu dolarsku poplavu. Ironija je ali je istina da su cene nafte bile osetno više u vreme kad je retorika o eksploataciji petrolejskih i drugih sirovinskih zemalja bila na vrhuncu. Sredinom šezdesetih godina, na primer, za 12,8 barela nafte po ceni od 2,75 dolara za barel mogle su se kupiti robe koje predstavlja unca zlata s ondašnjom cenom od 35 dolara. U jeku ovog rata za iste robne vrednosti valjalo je razmeniti 20 i više barela nafte.

Takvi nalazi možda ne donose nikakvu praktičnu korist utoliko što bi se na ovoj osnovi moglo pouzdanije gatati o budućim kretanjima naftnih cena. Govore, međutim, veoma mnogo o recesionim i deflacionim pretnjama svetskoj privredi, pretnjama što potiču od malaksavanja privrednog rasta ili recesija u nizu „vodećih“ zemalja.

šanju u unutrašnje stvari Iraka“. Uz sve to, međutim, velika je zagonetka kakvu faktičku snagu predstavlja iračka opozicija.

Reč je o ideološki heterogenim i do sada relativno slabo organizovanim političkim grupacijama u kojima ima priličan broj onih koji rade za sadašnju vlast. Iračka opozicija može se podeliti u četiri veće grupe.

U prvu spadaju organizacije komunističke orijentacije, čije jezgro čini KP Iraka, nekada najjača takva partija u arapskom svetu. Međutim, nijedna komunistička partija nije uhvatila korena među Arapima zbog sopstvenih grešaka i loših procena u određenim istorijskim trenucima. Najrečitiji je primer KP Alžira, koja je bila, na primer, protiv oružane revolucije za oslobođenje zemlje od francuske kolonijalne uprave.

To je, stvorilo opšte nepoverenje prema ideji komunizma, koja i zbog svog ateističkog obeležja nije nikada jače mogla da se nakalemi na arapsku dušu. Mnogo puta su videnije ličnosti iz ovog bloka iračke opozicije predviđale kraj sadašnje vlasti u Bagdadu, ali su se njihove želje izjalovile.

U drugu grupaciju opozicionih snaga spadaju umerene frakcije iz vladajuće Partije arapskog socijalističkog preporoda (BAAS), koje naginju sirijskom krilu pomenute partije. Značajan broj iračkih opozicionara živi u Damasku, gde su prošle godine održali skup na kome je dogovoreno da se ideološke razlike odgurnu u drugi plan, te da se svi ujedine u rušenju režima u Bagdadu. Tada je govoreno i o

Te sile što u svetskoj privredi vuku ka „usklađivanju na dole“, čini se, nadjačale su u ovom ratnom sukobu sve ostale činioce ponude, geologije, geografije itd. Nema drugog objašnjenja za „apsurd“ da ratovanje, umesto skokova, proizvede istovremene padove dolara, nafte i zlata.

Istorijski niska cena nafte, dakle, nije samo dobra vest, bar dobra za potrošače. Osim nagadanja hoće li i kad proraditi koja od naftnih pumpi što ih je rat onespobio, valja s jednakom ako ne i većom pažnjom motriti kako radi ona pumpa koja proizvodi dolare. Ta već mesecima opet radi punom parom. Siguran znak da je strah od recesije i deflacije veći od straha pošto će biti nafta. Ili bilo šta drugo.

DRAGIŠA BOŠKOVIĆ

formiranju izbegličke vlade, o čemu se kasnije ništa nije čulo.

POSEBNOST KURDA: U treću grupu spadaju kurdske nacionalne partije, koje se, isto tako, dele na nekoliko podgrupa, ali većini je osnovni cilj rušenje postojećeg režima i stvaranje nezavisne kurdske države na delovima teritorija Iraka, Irana i Turske. Postoji osam većih kurdskih partija koje deluju u ove tri zemlje i Siriji. Najpoznatija je Kurdska demokratska partija osnovana 1946. godine, čiji je cilj puna autonomija Kurda. Neke od tih partija bore se za uvođenje višepartijskog sistema u Iraku. To su, u stvari, umerene liberalne demokratske struje, čiji su članovi, pretežno bogatiji ljudi, bivši činovnici, prognani političari, pisci, novinari i umetnici.

Četvrtu grupaciju čine iračke muslimanske opozicione partije koje su se naročito aktivirale posle dolaska pokojnog imama Homeinija na vlast u Iranu. Bile su protiv iračko-iranskog rata, smatrajući da ga je irački predsednik vodio kako bi se održao na vlasti. U okviru ovih partija deluje veoma jaka „Da'va“.

Najveća slabost iračke opozicije jeste njena razjedinjenost bez obzira na povremena „bratska pomirenja“ zbog trenutnih aktuelnih događaja. Malo je koja opoziciona partija od sada imala sluha za programe drugih. Dijametralne razlike postoje između komunističkih i muslimanskih partija i organizacija, a većina njih ima, takođe, izrazito odbojan odnos prema zapadnoevropskim zemljama i, posebno, prema SAD.

E. S.

Četiri nesvrstana koraka

Posle niza neuspešnih pokušaja, Pokretu nesvrstanih ostaje šansa da se, pored sila pobednica, „uđene“ u rešavanje problema koje donosi posleratno vreme

Uključujući se u akciju za pronalaznje mirnog rešenja krize u Zalivu, Pokret nesvrstanih je od samog početka te krize, koja je nastala iračkom okupacijom Kuvajta 2. avgusta prošle godine, razradio taktiku „četiri koraka“. Prvi je trebalo da znači obnovu nezavisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta Kuvajta. Drugi – obustavu neprijateljstva. Treći – rešavanje sukoba političkim sredstvima i četvrti – otvaranje mirovnog procesa u celom regionu Bliskog istoka, uključujući, naravno, i palestinsko pitanje.

Objektivno, učinjeni su veliki napori da se iskažu sve mogućnosti i dometi diplomatije, čak i pre izbijanja krize, ali je sve to palo u vodu u trenutku kada je započela operacija saveznika protiv Iraka. Možda svi ti napori nesvrstanih, i ne samo njih, i nisu bili uzaludni. Zahvaljujući njima pojačano je uverenje da je svetu potreban istinski mir, sveobuhvatni i efikasan sistem kolektivne bezbednosti za očuvanje mira, međunarodne pravde i osiguranje socijalnog napretka svih zemalja i naroda.

Ostaje, međutim, nepobitna činjenica da prva tri koraka nisu dali rezultata. Ostaje, dakle, četvrti, koji je najavljivao još prvih dana rata u Zalivu.

Na pitanje zašto Pokret nesvrstanih nije uspeo najsazetije odgovoriti je šef jugoslovenske diplomatije Budimir Lončar po okončanju konsultativnog sastanka ministara inostranih poslova grupe nesvrstanih zemalja prošlog meseca u Beogradu. Lončar je rekao da nesvrstani nemaju čarobnu formulu za rešenja i krize i rata, niti su se zanosili idejom da je pronadu. Čarobna formula jednostavno ne postoji. Već tada Lončar će reći da Pokret nesvrstanih mora da razmišlja o postratnom periodu, što je upećivalo na zaključak da se priznaje nemoć u rešavanju krize uoči rata i u toku.

NOVE IDEJE. Kada se sa ove vremenske distance analiziraju sve akcije nesvrstanih oko zalivske krize, sasvim je lako zaključiti da oni i nisu imali bilo kakvu šansu da spreče ono najgore – rat. Glavni krivac za to je, dakako, Irak, koji nije imao mnogo sluha za dobronamerne sugestije nesvrstanih zemalja. Istina, Bagdad će krajem decembra prošle godine ugostiti Budimira Lončara, Sadam Husein će razgovarati sa njim duže od tri sata, ali i taj pokušaj Jugoslavije, kao predsedavajućeg Pokreta, ostaće samo – pokušaj.

Rat u Zalivu je završen više kapitulacijom Sadama Huseina nego samog Iraka. U zalivu i čitavom bliskoistočnom regionu započela je posve nova igra – za primat i dominaciju. Naravno, glavnu reč vode sile pobednice, pre svih SAD i Velika Britanija. U takvim okolnostima logično je zapitati se imaju li nesvrstani mogućnost da naprave taj famozni četvrti korak, zapravo prvi uspešan u zalivskoj krizi.

Izvesno je da će se u tome bar pokušati. Nezvanično saznajemo da se već proučava nekoliko ideja, koje bi trebalo da dobiju institucionalizovanu formu u novom okupljanju nesvrstanih zemalja. Za sada je nepoznanica da li će to okupljanje biti u Koordinacionom birou, u Njujorku, koji okuplja 76 nesvrstanih zemalja, ili će se ići na manji, ali efikasniji skup. Postoji i ideja o sastanku dvadesetak zemalja „prijatelja predsedavajućeg“, koji bi se održao u Teheranu.

U ovom slučaju forma nije nevažna, ali je, ipak, mnogo važnija suština – šta bi se odlučilo na jednom od tih skupova. Zapravo, u kom prostoru bi nesvrstani delovali u postratnom periodu i – kako.

Ne prejudicirajući bilo kakav ishod takvog delovanja, čini se da osnovni principi nesvrstanih, ma koliko oni bili sjajni, ipak nisu dovoljni. To se, uostalom poka-

PAX AMERICANA: Oslobođeni Kuvajćanin ljubi američku zastavu

zalo u vreme izbijanja krize u Zalivu i kasnije tokom rata. Pokret nesvrstanih još nema precizan plan akcije u postratnom periodu, što bi moglo da znači da, kao i ranije, ostaje aktivan u pasivnoj ulozi na međunarodnoj sceni.

POZICIJA JUGOSLAVIJE. U traganju za prostorom, ali i načinima delovanja, nesvrstanim bi i drugi mogli da olakšaju posao. Ideja o stvaranju mediteranskog KEBS-a, u koji bi se lako mogao uključiti i Bliski istok, jedna je od opipljivih šansi nesvrstanih. Neke ideje imaju i Arapi, pa bi se i to moglo iskoristiti za ulazak na Bliski istok i to kroz otvorena vrata.

Okolnosti su takve da se i Jugoslavija nalazi u delikatnom položaju kao predsedavajući Pokreta. Ono što je Jugoslaviji u ovom trenutku najmanje potrebno jeste – neuspeh, makar on bio i neuspeh Pokreta, koji bi zasigurno mnogi pripisali upravo predsedavajućem.

Moglo bi se reći da je od 2. avgusta do danas Jugoslavija, i pored svega što se dešavalo u Zalivu, ostvarila pozitivan saldo. Pre svega, zahvaljujući svojoj diplomatiji Jugoslavija se proteklih meseci veoma često, odnosno mnogo češće nego ranije, nalazila u samom vrhu svetskih diplomatskih aktivnosti. Savezni sekretar za inostrane poslove Budimir Lončar je gotovo svakodnevno bio u kontaktu sa kolegama iz SAD, SSSR, Zapadne Evrope i, naravno, iz nesvrstanih sveta. Sve se to dešavalo u vremenu kada se na svetskoj rejting listi Jugoslavija, zbog unutrašnjih nevolja, nalazi verovatno na najnižem mestu za poslednjih četrdesetak godina.

STEVAN ČORDAŠ

Flora Luis

O sredstvima bez iluzija

Treći svet bi trebalo da preformuliše sopstveno osećanje odgovornosti za sprečavanje sukoba

Ulogom koju su imale u ratu u Zalivu Ujedinjene nacije su širom sveta podstakle nade da one, ipak, mogu da učine nešto više o ostvarivanju svog osnovnog zadatka – utemeljivanje sveta sa više reda.

U stvari, UN su imale jednu jedinu ulogu. Ona se sastojala od odobravanja upotrebe sile u primoravanju Iraka da se povuče iz Kuvajta i uništavanja njegovih kapaciteta koji su pretili susednim zemljama. One nisu poslužile čak ni kao pregovarački forum, već samo kao scenografija pregovorima koje su inostrani ministri vodili telefonima i po avionima.

Ipak, i to je označilo dve krupne promene u međunarodnim odnosima. Prvo, postalo je jasno da državna suverenost i nezavisnost moraju imati legitimitet. Drugo, ukazala se nova mogućnost za ostvarivanje tog legitimiteta – kroz saglasnost svih velikih sila i većine drugih zemalja.

To su granice i mogućnost koje treba imati na umu kada se razmišlja o delovanju Ujedinjenih nacija u postratnom vremenu. Neki Amerikanci, zavedni brzinom i stepenom vojnog uspeha, zaključili su, kako je to jedan TV-komentator rekao, da se „pokazalo da Amerika može i mora biti svetski policajac“. Drugi, a njih nema mnogo, tvrdili su da sada UN mogu da preuzmu brigu o svetu.

Previše toga je stavljeno na kocku da bi se, bilo ciniizmu, bilo utopijskim idejama dozvolilo da blokiranju realne šanse za jačanje uloge ove organizacije koju bi ona mogla imati u osiguravanju opšte bezbednosti. UN će, naravno, i dalje, kao što je to bilo od samog osnivanja, zavisiti od dogovora velikih sila.

Ipak, sada bi trebalo da je jasnije da svi ostali – svojim zahtevima i učestvovanjem – mogu mnogo više da dobiju tim dogovorima, da utiču na njih, a ne da izbegavaju velike sile, što su uglavnom radili tokom hladnog rata. Treći svet, koji je sebi nadenuo to ime da bi izrazio svoje gnusanje i prema Istoku i prema Zapadu, trebalo bi da preformuliše sopstveno osećanje odgovornosti za sprečavanje sukoba.

To, u najmanju ruku, znači i odreći se korišćenja Ujedinjenih nacija za rezolucije kojima sami sebe zadovoljavaju, a kojima se ništa ne rešava. Naravno, uvek će važiti princip „ruka ruku mije“ – ti glasaš za moju stvar, a ja ću glasati za tvoju – kao što je to u svakoj demokratskoj skupštini. Ali, to mora biti primereno širim društvenim interesima i opšteprihvaćenim principima.

Irak je bio poseban slučaj zato što je kršenje takvih principa bilo izuzetno flagrantno. Pa ipak, ne bi trebalo žaliti što je koalicija bila organizovana van UN. Ekonomski embargo, pod zaštitom UN,

morao je da se osloni na neko pojačanje sa strane, a to nije držalo vodu. Koliko će tek da bude teže organizovati otpor u nekim manje jasnim izazovima.

Postavlja se pitanje kako onda doprineti efikasnosti UN? Mirovne operacije do sada su gotovo uvek usmeravane na kontrolu obustavljanja vatre posle rata i podsticanje pregovora za okončanje neprijateljstva kada su suprotstavljene strane već maltene bile spremne da se pomire.

Povelja iz San Franciska predviđa obrazovanje stalnog vojnog komiteta za sprečavanje rata, ili za intervenciju u slučaju da rat negde izbije. Ali, to nikada nije primenilo, jer je sukob Istoka i Zapada već tinjao, a sada, posle dekolonizacije, pitanje je da li bi ostale članice UN prihvatile policijsku silu velike moći, koju, u stvari, ne mogu da kontrolišu. Na to bi se gledalo kao na kondominium.

UN mogu postati i nešto više od prostog zbira svojih delova. Pitanje je kokoške i jajeta da li će prevazići birokratske paralize i intriga doprineti efikasnijoj odgovornosti, ili će preuzimanje veće odgovornosti omogućiti ovoj organizaciji da radi bolje. Kada postoji volja da se ona pokrene i kada ima sredstava na raspolaganju – ona to može.

Prvi korak od suštinske važnosti bio bi obezbediti nezavisne izvore prihoda. UN se oslanjaju na prihode i posebne doprinose, koji se neredovno isplaćuju. Izjalovljeni Ugovor o moru mogao je – sa istraživanjem morskog dna – Ujedinjenim nacijama da pruži skroman sopstveni dodatni prihod. Sramota je što to nije ni pokušano. Nešto slično moguće je i sada, doduše, samo u ograničenom delu sveta, na mestima koja nisu proglašena nacionalnim posedima.

Idealisti imaju grandioznije planove u kojima bi Ujedinjenim nacijama dali profitabilniju ulogu u međunarodnoj trgovini naftom, pa čak i mogućnost da eksploatišu sve neobnovljive izvore koji se nalaze u slojevima zemlje neposredno pod površinom – da bi mogle da izdržavaju sopstvene oružane snage. Kada bi to u ovom svadljivom svetu bilo moguće, jedva da bi to i bilo potrebno.

Ali, da bi preduzimale i ograničene operacije, kada se smatra da su one neophodne Savetu bezbednosti i većem delu Generalne skupštine, a da ne bi svaki put morali da se prikupljaju prilozima, Ujedinjene nacije moraju imati na raspolaganju pouzdan sopstveni fond. One nikada ne bi finansirale „Pustinjsku oluju“, ali cilj rata u Zalivu je bio da se preglasni agresori nateraju da dva puta razmisle. Manji sukobi mogli bi se sprečiti i sa manje sredstava.

Da bi se potkrepilo stanovništvo o važnosti međunarodnog legitimiteta, nije dovoljna samo želja. Došlo je vreme da postane navika da se Ujedinjenim nacijama da ono što im je potrebno, ali ne više od onoga čime mogu da rukuju.

Copyright 1991, Flora Luis
The New Times/Syndicate

Vreme • 11. MART 1991. • 51

Panorama

Naš Zaliv

U Jugoslaviji je bilo dovoljno nekoliko stotina hiljada glasačkih listića – listića građana iz Slovenije i Hrvatske – pa da se raspadne na paramparčad federalna država koju je stvorio Tito. U Albaniji je, međutim, trebalo upotrebiti čvrstu čeličnu užad, koju su povlačile hiljade demonstranata, da bi se srušila bronzana statua Envera Hodže – najomraženiji simbol diktature – i da bi se zadao smrti udarac staljinističkom režimu.

Jugoslaviju i Albaniju, poslednje bastione komunizma u Evropi, uzdrmao je proteklih dana politički zemljotres koji će po svoj prilici biti katastrofalan. U Jugoslaviji je proglašavanje nezavisnosti dveju republika na severu zemlje (20. i 21. februara) potvrdilo kraj jedinstvenog državnog entiteta. U Albaniji, posle pobune tokom koje je srušena Hodžina statua (20. februara), stanovništvo traži radikalne demokratske reforme i otvoreno preči režimu predsednika Ramize Alije. U obema zemljama vlada atmosfera latentnog građanskog rata.

Naglo, istovremeno produblivanje jugoslovenske i albanske krize izazvalo je zabrinutost za stabilnost Balkanskog poluostrva, regiona koji predstavlja most između Istočne i Zapadne Evrope i koji je u prošlosti često bio u središtu krvavih sukoba. Vanredna situacija koja trenutno postoji u tim dvema državama koje zapljuskuje Jadransko more izaziva veliko interesovanje u Italiji, koja oduvek održava dobre odnose s vladama u Beogradu i Tirani, ali i u Grčkoj i Austriji.

Te tri zemlje su u više navrata na značajnom nivou izrazile bojazan u vezi sa posledicama krize; mogućnost da talas izbeglica zapljusne susede, opasnosti koje proističu iz upotrebe oružja, buđenje na-

cionalizma u čitavoj zoni. Upravo zato da bi se držala pod kontrolom situacija, diplomatske delegacije, u prvom redu te tri evropske zemlje, već mesecima obilaze prestonice ovih zemalja zahvaćenih krizom...

Čini se da je najteži bolesnik Jugoslavija, koja se već podelila na tri tabora. Na jednoj strani su Slovenija i Hrvatska, koje predvode Milan Kučan i Franjo Tuđman, najbogatije i najrazvijenije republike, na čijem su čelu koalicije umerenih pristalica nezavisnosti i desnog centra. Na drugoj su Srbija i Crna Gora komunistički Slobodana Miloševića i Momira Bulatovića, republike koje su ekonomski zaostale, ali odlučne da se, čak vojnom silom, suprotstave raspadu federacije. U sredini su savezni premijer Ante Marković, koji je sada nemoćan, i dve višenacionalne republike – Bosna i Hercegovina i Makedonija...

Preteča su kretanja oružanih snaga. Trupe ne dobijaju više sredstva od centralne vlade, kako proteklih dana piše zvanični dnevnik „Borba“ u članku sa rečitim naslovom: „Jugoslovenska je vojska gladna.“ Vojsku, koju predvodi jastreb Veljko Kadžević i koja je jedno vreme bila čuvar komunističke ortodoksnosti i jedinstvenog nacionalnog duha, sada karakterišu previranja.

Autonome milicije koje su stvorile republike dovele su zemlju u januaru na ivicu državnog udara, ali je ta opasnost otklonjena posle oštrog ultimatum koji su generali postavili Sloveniji i Hrvatskoj. Još se traga za hrvatskim ministrom odbrane, bivšim generalom Martinom Špegeljom, optuženim za „izdaju“, a savezne tajne službe stalno organizuju provokacije uperene protiv republičkih rukovodilaca.

BBC

Protiv primene sile

Jugoslavija već stanovito vrijeme ne silazi sa stranica britanske štampe, a i ovdašnji političari pokazuju trajno zanimanje za zbivanja u toj zemlji. Nakon posjeta Jugoslaviji, ministar britanskog Forin ofisa gospodin Daglas Hog dao je intervju našem novinaru.

S obzirom na najnovije događaje, koji ukazuju na to da se situacija u Jugoslaviji ponovo zaoštrava, molim Vas da nam iznesete svoju ocenu situacije u zemlji.

Mislom da je stanje veoma ozbiljno. Svim je jasno da je ustavni aranžman, čiji je tvorac bio Tito, sada istrošen. Postoji očiti kontrast između, recimo, stavova Srbije, na jednoj strani, te hrvatskog i slovenskog naroda na drugoj. Prisutan je

i sukob dviju koncepcija – federalne i konfederalne, a sve je to pogoršano tradicionalnim neprijateljstvom Hrvata i Srba.

Najgovorniji zagovornici centralizirane jugoslovenske federacije su, nedvojbeno, komunisti staroga kova, doduše s novim imenom, te vojni generali. Kako bi Britanija reagirala u slučaju vojnoga udara u Jugoslaviji?

Mi bismo osudili upotrebu sile jer bi to bilo sasvim pogrešno. Štoviše, mi bismo uvijek razmotrili opravdanost razloga zbog kojih se posegnulo za silom. Ako se, na primjer, upotrijebi sila kako bi se navodno suzbilo etničko nasilje ili nezakonite djelatnosti, mi bismo pomno razmotrili je li to bio stvaran razlog za upotrebu sile, ili se u stvari koristi u političke svrhe. Mi smo, naime, uvjereni da je upotreba sile u političke svrhe potpuno pogrešna.

Neki promatrači jugoslovenske scene smatraju da je već stvoreno toliko animoziteta da se jazovi, poglavito u odnosima Srba i Hrvata, te Srba i Albanaca, neće moći premostiti. Kako bi Britanija reagirala u slučaju da se jedna ili više republika odluče odvojiti od Jugoslavije kakva je ona danas?

Osobno se nadam da ti jazovi nisu nepromostivi. Očito je da bi bilo nepristojno da ja izražavam svoje stavove o unutrašnjim dogovorima drugih naroda, osim onih sasvim općenitih. A naš opći stav, do kojega nam je veoma stalo, jest da se ni u kojem slučaju ne bi smjelo upotrebljavati silu u političke svrhe. Iz toga proizilazi naše uvjerenje da narodi svoje razlike u stavovima moraju rješavati pregovorima, a nikako silom...

Elefterotipija

Svi skrivaju adute

Pregovori republičkih rukovodstava u Jugoslaviji nisu dali rezultata, jer igrači blefiraju i niko ne pokazuje adute, a među njima vladaju nedostatak ozbiljnosti i shvatanje da treba predstavljati samo svete interese nacija, što preči tragičnim posledicama. To može da bude sprečeno samo povoljnom međunarodnom situacijom.

Niko u svetu u ovom trenutku ne želi rasparčavanje Jugoslavije. Međutim, međunarodna scena se vrlo brzo menja, tako da ne možemo da predvidimo kakvi će uslovi važiti u budućnosti.

Zbog klime sumnjičavosti i mržnje u Jugoslaviji ne mogu da funkcionišu ni konfederacija ni federacija. Jedino bi demokracija mogla da spase Jugoslaviju, ali nje nema ni na horizontu...

Ovih dana u Ženevi

Tajmaut za prava čoveka

I na ovogodišnjem zasjedanju Komisija za ljudska prava saslušala je najrazličitije primedbe – od Tibeta do Kosova i Knina

Ženevski diplomata ne mora da konsultuje kalendar međunarodnih konferencija da bi znao kada počinje i kada se završava zasjedanje Komisije za ljudska prava. Uoči početka zasjedanja, čelavi travnjak pred Palatom nacija pretvara se u mravinjak ljudi svih boja, uzrasta i nošnji.

Samo, za razliku od prošlih godina, glavni protagonisti nisu bili u formi. Gotovo do kraja debate pratio ih je zalivski ratni orkestar i nikome nije bilo u interesu da započne kavgu sa saveznicom.

Harmonija velike četvorice isto tako nije mogla da poremeti baltičkim svitama. Sve u svoje vreme. Sve je, dakle proteklo u znaku „majke svih bitaka“ bez lokalnog uzbuđenja, a delegacija čiji su članovi odavno stekli solidna poznanstva produbile su uzajamna prijateljstva na tradicionalnim „gudbaj“ koktelima.

BEZBOLNE KRITIKE: Tu i tamo, ipak, pominjala su se i imena zemalja i

nacionalnosti, mada ni to, kako tvrde dobri poznavaoци diplomatskog folklor, nije bilo tako strašno. Tako je bilo i sa Jugoslavijom.

Kao i svake godine, predstavnik ovdajšnje albanske organizacije, uzimajući pod okriljem pariskog Društva za ljudska prava, održao je govor u kome je ukazao na kosovsku situaciju. U toku zasjedanja, nekoliko vladinih predstavnika osvrnulo se kratko na problem ljudskih prava na Kosovu, što bi možda i pod normalnim okolnostima uradili.

Ovoga puta, u tim intervencijama bilo je određene logike. Jugoslavija nije bila važan faktor u Zalivu i ništa se bitno u svetu nije moglo promeniti blagim kritikama na račun zemlje čiji sastavni delovi ne štete nijednu priliku da se pokažu pred svetom kao razjedinjena skupina koja ne zahteva ničije poštovanje.

Tako je Austrijanac izjavio da je veoma zabrinut razvojem događaja na Koso-

U SENCI RATA: Palata UN u Ženevi

„posle prošlogodišnjih mera Socijalističke Republike Srbije.“ Istorijski argumenti, rekao je Bečlija, ne mogu da služe kao opravdanje za nepoštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda. Sve grupe stanovništva, zaključio je on, bez obzira na njihovo etničko, kulturno ili versko poreklo, moraju da uživaju ta prava i slobode.

Predstavnik Evropske zajednice uputio je hitni apel svim zainteresovanim stranama „da nadu miroljubivo rešenje sadašnje krize.“

Amerikanac je tražio da demokratski izabrani lideri u raznim krajevima Jugoslavije krenu u „pažljive pregovore“, dok je Francuz savetovao da to miroljubivo rešenje spora bude u duhu Pariske deklaracije za novu Evropu.

ZBUNJENI DELEGATI: O Jugoslaviji je bilo ovoga puta reči u još jednom kontekstu. Pod okriljem Svetskog udruženja za Svetsku federaciju, pred komisijom se pojavio i Milan Babić, predsednik Srpskog nacionalnog veća iz Knina. On je govorio o gubitku prava Srba u Hrvatskoj i insistirao na autonomiji i pravu na samoopredeljenje Srba u toj jugoslovenskoj republici. Nekoliko dana kasnije, delegatima se obratio i Miša Milošević, generalni sekretar Svetske srpske zajednice, da bi u ime pakračkog vladike Lukišana govorio o ugrožavanju verskih prava pravoslavnog življa u Hrvatskoj.

Zbunjenim delegatima iz Azije, Afrike i Latinske Amerike, kojima unutrašnja previranja u Jugoslaviji nisu ni svakodneвно štivo ni jedan od životnih prioriteta, šef jugoslovenske delegacije na zasjedanju Komisije za ljudska prava Živojin Jazić objasnio je da savezni i republički rukovodioci u Jugoslaviji u ovom trenutku pokušavaju putem pregovora da nadu solucije za sva nerešena pitanja povežana s postojanjem nekolicina nacionalnosti i problemom ljudskih prava.

Zasjedanje je završeno krajem nedelje usvajanjem većeg broja rezolucija. Sledeći sastanak – kad ponovo ozeleni trava.

LEON DAVIČO

Gospođa visoki komesar

Mala rastom ali energična, s pedigreom profesora univerziteta, s iskustvom u nekoliko odbora i komisija u Njujorku i Ženevi, gospođa Sadako Oga prva je žena visoki komesar za izbeglice u istoriji Organizacije Ujedinjenih nacija. Ime joj otkriva nacionalnost: Japanka je. A to znači da će sve uraditi da napuni presahle kase svoje organizacije koja danas, kao i juče uostalom, vodi brigu o 15 miliona beskućnika, prvenstveno u trećem svetu. Hoće li, zahvaljujući njoj, Japan početi i da prihvata izbeglice?

Na to pitanje odgovorila je s puno smisla za diplomatiju:

„Da, Japan je jedan od najjačih oslonaca Komesarijata i sigurna sam da će ubuduće davati značajna materijalna sredstva organizaciji. Što se tiče prihvatanja izbeglica, Japan nikada neće moći da otvori širom svoja vrata. Za to je suviše mali.“

Prvi ispit pred stranim novinarima u ženevskoj Palati nacija položila je s vrlo dobrim uspehom. Ozbiljna i seda, pokazala je da ima i smisla za humor. Kako namerava da uskladi svoju profesiju univerzitetskog profesora s položajem visokog komesara, smatra li da je takva udaja uopšte moguće?

„Ne, nije reč o udaji jer sam upravo podnela ostavku na univerzitetu. Reč je o razvodu.“

Pošto je naglasila da ima tri prioriteta (pomoć izbeglicama, sakupljanje sredstava i uvođenje nepromočivog „menedžmenta“), priznala je da stvari ipak ne mogu da idu starim tokom. Kontekst izbeglištva postaje sve komplikovaniji i sve je teže izdvajati prave izbeglice od ekonomskih emigranata. „Neophodno je definisati pojam modernog izbeglice“, rekla je Sadako Oga.

„Jeftin antikomunizam“

Lider Češkog građanskog foruma, federalni ministar finansija Vaclav Klaus, bez obzira na republički karakter svog (do nedavno) pokreta preobraženog u partiju, sve se više nameće kao ličnost broj dva češkoslovačke, i dalje prilično rovitte političke scene.

Njegove ocene odnosa snaga i tumačenja stanovišta Foruma, koji je nepriko-snovni najjači politički faktor, daju ton ukupnoj klimi i znatno opredeljuju i javno mnjenje.

Deklarisan kao nepomirljivi komunist (uvek sam istupao protiv komunističke ideologije, ali nikada protiv pojedinačaca – izjavio je ovih dana), Klaus je sada suočen sa potrebom da očuva kakvu-takvu slogu u redovima svoje partije. Na pritiske da Forum treba očistiti „od levičara svih boja i, posebno, bivših komunističara“, on odgovara da je, takođe, uvek bio i protiv „jeftinog antikomunizma“.

Svako tera svoje

Političari novog talasa u Češkoslovačkoj ponekad veoma olako koriste velike reči. Izreknu i teške kvalifikacije ili izvuku krupne zaključke, samo na osnovu instinkta ili utiska.

Po pravilu, u takvim slučajevima, na meti su bivši komunistički režim i vodeće ličnosti sadašnje KP, veoma često je to SSSR (mrtav lav ne ujeđa), ili sam Gorbačov, ali se ponekad dogodi da pripadnici nove političke garniture, u zanosu pravoverništva, udare jedni na druge.

Zamenik federalnog ministra unutrašnjih poslova Jan Ruml, glavni bojničnik novog talasa čistke (tzv. provere podobnosti javnih funkcionera) izjavio je u intervjuu poljskom listu „Zeczpospolita“ da je veoma uznemiren i zabrinut zbog stanja u Češkoslovačkoj armiji.

U njoj se, kaže, „izuzev ministra odbrane, ništa nije promenilo“.

Ta izjava i nije nešto posebno, ali jeste činjenica da je Jan Ruml, odmah po povratku kući iz Varšave, priznao javno da

Dvanaest mudrosti

Kada je prašina oko „afere kalašnikov“ u Mađarskoj polako počela da se sleže i kada se već jasnije vidi šta je i ko radio ili nije radio a trebalo je, satirični

list „Hócipó“, objavio je spisak pravila ponašanja u vreme afere kao i „mudrosti“ koje treba upamtiti. Iz podužeg spiska, evo samo nekih, koje nemaju isključivo lokalno obeležje:

1. Cela stvar nije istina.
2. Nije istina da je oružje švercovano.
3. Nije istina da je isporuka oružja isto što i prodaja.
4. Istina je da je Hrvatska samo „administrativna greška“.
5. Zagrebačka firma „Astra“ pripada trećem svetu.
6. Za rutinski posao, kakav je bio prodaja oružja, potrebna je potvrda „samo“ pet državnih sekretara.
7. Ako su prodaju odobrila trojica, onda je to sa dvojicom odsutnih već pet, koliko je i potrebno.
8. Geza Jesenski – to je jedan suvereni Hrvat.
9. Jožef Antal je pola sata preko telefona smirivao „gospodina kalašnjikova“ (Antalov telefonski razgovor sa premijerom Markovićem).
10. Uz svakog ministra ide po 180 metaka.
11. U jednoj pravnoj državi ova rasprava ne zanima nikoga, pogotovu ne one u kožnim kaputima.
12. Pripadnici sovjetske radničke straže su za 150 dolara po komadu, uzeli vođanske Mađare kao taoce.

„Nekvalifikovane izjave“

Unutrašnje prilike u Češkoslovačkoj sve su češće povod za politička nadmetanja. Uprkos tome, svojevrsno iznenađenje predstavlja „bezbednosni spor“ češkog premijera Petra Pitharta i federalnog ministra odbrane Luboša Dobrovškog, inače dvojice veoma smirenih i tolerantnih (i istaknutih) pripadnika Građanskog foruma još od samog njegovog nastanka:

Pithart: „Niko ne zna šta nosi idući dan. Potrebno je obezbediti oko 440 preduzeća koja nemaju sopstvenu službu bezbednosti. Biće potrebna pomoć armije.“

(Povodom najavljenih terorističkih akcija, premijer Pithart je upozorio da „može nastati situacija u kojoj raspoložive snage neće biti dovoljne“, pa će „biti potrebno pozvati rezerviste“.)

Dobrovski: „Nekvalifikovane izjave – ma od koga dolazile, pa bio to i predsednik češke vlade – predstavljaju opasno uznemiravanje građana.“

Pithart (uz „žaljenje, ako je ušao u ovlašćenja ministra odbrane“ i „spremnost da polemise sa stavom da širi paniku“): „Vreme je da se shvati da građanima ne možemo da se obračamo kao daci na osnovnoj školi. U najskorije vreme, javnosti će morati da se saopšte i neke neprijatne istine i ona mora da nauči da ih prihvata.“

Brisel pre Pariza

Jedan od najpouzdanijih pokazatelja značaja određenog događaja je nesumnjivo broj novinara koji ga prate. Svetski rekord pripada Vašingtonu, a drugo mesto – Briselu. Što se više Komisija EZ, „lokomotiva Zajednice“, zahuktava ka ekonomsko-monetarnoj i političkoj uniji, to broj akreditovanih novinara naglo raste. Sada ih ima više od šest stotina i svi smatraju da je njihovo mesto značajnije od mesta dopisnika iz Londona ili Moskve.

Početak osamdesetih priče o Zajednici su se još svodile na izveštaje o beskrajinim ministarskim pregovorima o proizvodnim kvotama čelika ili o cenama poljoprivrednih proizvoda. Danas se lik Zajednice iz korena promenio.

Evropska zajednica je postala nezamjenjiv deo međunarodne diplomatske mašine. Ministri inostranih poslova dvanaestorice se svakog meseca sastaju baveći se svim značajnim pitanjima, od rata u Zalivu do „uruguajske runde“ GATT. I Jugoslavija se našla na dnevnom redu dva poslednja sastanka.

Mnogi novinari u svemu tome vide promenu u evropskoj diplomatiji. Brisel je Parizu oteo prestiž grada gde kolaju sve priče vredne pažnje.

Namet automobilistima

I holandske vlasti muku muče sa automobilima. Holandana ima 15 miliona, a svaki treći poseduje automobil. U 74 odsto slučajeva njime se voze po gradu i okolini, 15 odsto ih se na posao vozi biciklom, dok se samo 11 odsto služi javnim prevozom. Gradovi i život u njima zagađeni su i paralizirani.

Zato će svako morati da plaća ulazak u jedan od četiri velika grada kraljevine – Amsterdam, Rotterdam, Hag i Utrecht. Operacija je komplikovana i pripreme za nju će iziskivati pet godina.

Nije još određena cena, ali se stavlja do znanja da će to svakako biti uverljiv faktor odvraćanja. Razrađuje se sistem kontrole, priprema se izgradnja desetina gradskih „kapija“ kroz koje će se obavezno prolaziti. Ako neko ipak promakne? Razmišlja se i o tome, uz varijantu da se naplaćuje i – izlazak iz grada.

USKORO BEZ POSLA: pripadnici Bundesvera

Šta sa vojnicima?

Da li Evropska zajednica razmišlja o budućnosti svojih žitelja pod uniformom? Preciznije, o onima koji će, ni krivi ni dužni, ostati bez posla usled detanta.

Pitanje je na adresu Evropske komisije uputila članica evropskog poslaničkog doma gospođa Rejmon Dirij koja strahuje da će se na tržištu rada pojaviti nova snaga čiji pripadnici, često, nisu osposobljeni za druge poslove osim vojnih. Da li, dakle, Komisija ima svoje procene o opsegu demilitarizacije? I – da li priprema specijalne programe – prekvalifikacije i slične – kojima bi popravila tužnu sudbinu profesionalnih vojnika bez posla?

„Najnoviji razvoj situacije na međunarodnoj sceni ne omogućava da se pristupi preliminarim procenama o opsegu eventualne demilitarizacije“ – tako je, u celini, glasio odgovor evropske komesarke za socijalna pitanja gospođe Vaso Papatreou.

Ozbiljno „sitnicama“

Ministarski savet EZ za unutrašnje tržište po definiciji jedna je od najzaposlenijih instanci dvanaestorice. Do otvaranja jedinstvene i najveće pijace na planeti, ostala su još samo 23 kratka meseca, a potrebno je uskladiti na hiljade nacionalnih zakona, propisa i normi, ili se dogovoriti o direktivama koje se donose iz centra u Briselu.

Dnevni red je, po pravilu, opsežan, iziskuje visoku meru stručnosti, a izveštaji obično nije zanimljiv, ili im je nerazumljiv, iako je reč o „sitnim stvarima koje veliko tržište znače“. Na jednom od poslednjih zasjedanja, na primer, Savet je ocenio da, uprkos određenom progresu, još ostaju duboke razlike oko načina obeležavanja sastojaka na bazi jonizacije. Direktiva broj 76-769 doživljava nove modifikacije kako bi se ograničio pristup tržištu opasnih materija, posebno onih pod komercijalnim nazivima „ugilec 141“, „ugilec 121“ i „DBBT“.

U tom sklopu počela je i rasprava o uslovima pod kojima se mogu prodavati razne aromatizovane supstance, ali odlu-

ka nije mogla da bude donesena, jer predlog Evropske komisije nije dobio „kvalifikovanu većinu“. Ministri dvanaestorice će, međutim, morati da se pogođe prilikom sledećeg zasjedanja. Inače, predlog Komisije će automatski postati evropski zakon.

Upozorenje Nemcima

Da bi se više trošilo, moraju se prethodno osigurati i veći prihodi. Opomena je ovih dana upućena iz Brisela – Nemcima.

Sa prisajedinjavanjem Istočne Nemačke, i njima je, sa njihovim ambicijama, sve teže da se drže pravila do kojih su uvek toliko držali, i više nego drugi. Da bi došli do silnog novca koji im je potreban da bi ostvarili ubrzanu rekonstrukciju privrede i odgovarajuće socijalne programe, Bon je počeo da se zadužuje. Prošle godine uravnotežen, 1991. budžetski deficit dostići će gotovo pet odsto namenskog nacionalnog produkta.

Nemačka ima krupnu ulogu u očuvanju finansijske stabilnosti na svim prostorima dvanaestorice, a za njom, u njenom preteranom pribegavanju monetarnoj politici kao načinu pokrivanja državnih izdataka, mogli bi se povesti i drugi – stoji u upozorenju jedanaestorice upućenom na adresu Bona.

Na sastanku ministarskog saveta EZ za finansije Teo Vajgel, njihov nemački kolega, branio se tako što je tvrdio da je reč o „privremenoj pojavi“. Podsetio ih je ujedno da je Nemačka „lokomotiva“ koja vuče i ostalu jedanaestoricu, te da svi oni profitiraju od velikih radova i narasle potrošnje na nemačkom istoku.

Sporne funkcije

Koje će mere Evropska komisija preduzeti da bi se osigurala ravnomernija raspodela mesta višeg ranga u Komisiji? Pitanje je postavio Fransisko Lukas Pires, evropski poslanik, koji je ustanovio da je Portugal oštećen, budući da u Komisiji ima funkcionerskih položaja koliko Irska i Danska, iako one imaju upola manje stanovnika. Srazmerno stanovništvu, Portugalaca je tri puta manje nego Belgijanaca i jedva da je nešto više od podanika Velikog Vojvodstva Luksemburga, iako ono ima dvadeset puta manje stanovnika.

Odgovor iz Brisela je bio kratak i sa nešto drukčijom računicom: „Komisija strogo vodi računa o tome da položaji visokog nivoa budu raspodeljeni na najširoj geografskoj bazi. Zato je Portugal, u stavci visokih funkcionera, zastupljen koliko i Grčka, Irska i Danska.“

INTERVJU: Mirko Ilić

U vrhu svetskog dizajna

Ima li u Jugoslaviji mesta i posla za njene najbolje stvaraoce

U zemlji je poznat priznanja već u dvadeset petoj. Obilježio je grafički izgled omladinske štampe i većine vodećih hrvatskih listova, posebno „Poleta“ i „Starta“. Crtačka grupa „Novi kvadrat“, koju je osnovao, dala je originalan doprinos mladom jugoslovenskom stripu sredinom sedamdesetih.

Otišao je u tridesetj (prije bezmalo pet godina), nakon što je otpušten iz nedjeljnika „Danas“. Tako slavu kod kuće nije stekao, a među znalcima svoje profesije već je, izgleda, zaboravljen.

U međuvremenu, stekao je neospornu međunarodnu reputaciju. Objavljuje u najuglednijim i najtiražnijim listovima SAD, u Japanu, mnogim evropskim zemljama. Radovi su mu uvršteni u dvadesetak svjetskih knjiga i stručnih časopisa. Trenutno je u Njujorku. Od odlaska, svoja ekskluzivna prava vezivao je za vodeće političke listove u SAD: „Newsweek“, potom „U. S. News“ i „Time“. Otvorena su mu i vrata mnogih drugih poznatih i uglednih listova: „The New York Times“, „Los Angeles Times“, „The Wall Street Journal“, „The Washington Post“, „Boston Globe“, „Herald Tribune“. Na njegovu saradnju računaju i stručne revije i poslovni magazini poput „Graphis“, „Discover“, „Money“, „Manhattan I. N. C.“, japanski „Business Tokyo“ ili francuski „Lire“.

Iza Mirka Ilića već stoji opus dovoljan za životno djelo, krunisan krajem 1989. godine prvom nagradom Udruženja ilustratora Amerike – zlatnom medaljom za

plakat. Tako je ovaj munjeviti uspon u vrh svetskog dizajna potvrđen priznanjem koje u ilustraciji znači što i „Oskar“ za film. Nagradeni plakat bio je, u stvari, reklama za izložbu koju je Mirko Iliću organizovao naš kulturno-informativni Centar u Njujorku, a potukao je konkurentne – reklame čuvenih i moćnih kompanija ABM, „Marlboro“ i „Coca-Cola“.

Kada sam prelistala katalog za pomenutu Ilićevu izložbu, u njegovim ilustracijama „namirisala“ sam nešto blisko i prepoznatljivo slavenski duh, balkanski cinizam i perfekciju koju radaju prkos i silna želja da se uspije uprkos svemu ili baš zbog toga. U pogovoru kataloga umjetnički direktor magazina „Money“ Eric Seidman napisao je: „On ima talenat da izrazi svoje ideje jasno i precizno. Savršen je majstor. Kod njega je sve perfektno. Linija, ton, fotografija, crtež, poster. Ali ono najvažnije, u čemu je nadmoćan, jeste snaga ideje“. Ova ocjena najbolje objašnjava izjavu grafičkog direktora „Tajma“ Nigel Holmsa koji je ljetos, predstavljajući Ilića čitaocima ovog lista, napisao: „On je san svakog grafičkog urednika.“

VREME: Naše ljude fascinira fenomen munjevitog uspjeha na Zapadu, a znamo li što to zaista podrazumijeva?

MIRKO ILIĆ: Naš iščašen sistem vrijednosti i loša organizacija društva kazuju da

imamo pogrešnu predodžbu o uspjehu preko noći. To je zato što kod nas ne postoji normalan put do kvaliteta, ne postoje ljudi koji su plaćeni da brinu o tome i za to odgovaraju, sistem nije postavljen tako da svi moramo o tome voditi računa. Objasnio vam to na vlastitom primjeru. Stigao sam u Njujork s nešto ličnih stvari u koferu i oko 200 najboljih radova. Otišao sam pravo na vrata „Tajma“ i pokazao te radove. Deset dana kasnije list se pojavio s mojom naslovnicom, a ja sam dobio posao. Da sam stigao iz Zagreba u Beograd, ili obrnuto (o bilo kom našem mestu da je reč), da li bih tako brzo dobio posao?

Glavna razlika je što u Americi svako zna da se uspjeh može postići preko noći, ali da se kvalitet ne stvara preko noći. Razlika postoji ne samo u putu do uspjeha već i u uspjehu samom. U Jugoslaviji uspjeh ne znači praktično ništa. Mi smo zemlja u kojoj vodeći stvaraoci i stručnjaci nemaju dinara u džepu. Prema tome, šta onda ako si uspio?

U Americi svi znaju da rade za novac na sat, ali se znaju prava i obaveze. Niko neće dozvoliti da talentovan ilustrator troši energiju i vrijeme na poslove dokumentariste ili sekretarice. Ne može se desiti da sekretarica nije poslala honorar u banku kad plaćaju, ne tretiraju te u stilu: „Znaš ti da je ovo pola moje plate?“ Ovdje činovnik zna da ti praviš platu i za njega, a ne misli da mu je otimaš.

U Jugoslaviji svi misle da su ti nešto učinili kad radiš za njih. Ovdje mene umjetnički direktor vodi na ručak, a tamo ja njega.

Ukratko, u Americi, ako si uspio, daju ti novac – nema uspjeha bez novca. U SSSR ti daju daču, a u Jugoslaviji ti daju pasoš i kažu: „Daj, nosi se, nemoj nam praviti probleme.“

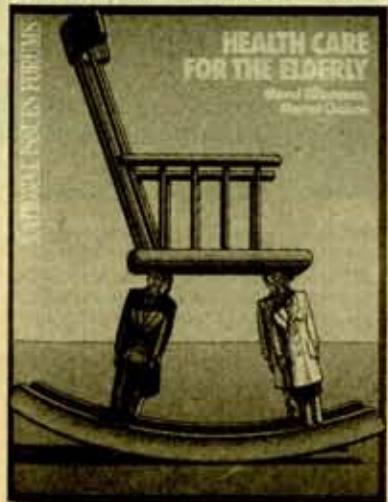
■ Šta ti je bilo najteže da savladaš u Americi, a šta ti je pomoglo na putu do uspjeha?

U profesionalnom smislu nisam imao mnogo problema. Trebalo je savladati neke nove materijale, tehniku, tehnologiju. Izvjestan napor bio je potreban da se savladaju birokratske prepreke, jer i ovdje je birokratija uzela maha. Ali, SAD su efikasno i dobro organizovano društvo, pa kvalitet garantuje uspjeh.

Meni je vjerovatno pomoglo što sam u autorskom smislu posjedovao izvornost i svežinu, te svestranost u izražavanju. Radim sve – od omota za ploče i knjige, preko plakata i stripa, do ilustracije i dizajna. Za Ameriku, zemlju specijalista koja nema vremena za rizik i eksperimente, to je pravo malo čudo. Uz to, radim mnogo i brzo. U stanju sam ponekad da dam ideju i napravim skicu na licu mesta, a to je, recimo, veoma važno za dnevnu štampu.

■ Postoji li jugoslovenska škola ilustracije i kakvi su izgledi da uspešno razvijamo dizajn?

Naš sistem obrazovanja ne njeguje ilustraciju i dizajn. Ima nekoliko srednjih

škola za dizajn, a od fakulteta samo na Akademiji za primjenjenu umjetnost postoji odsjek dizajna. To nije slučajno. U ekonomskom, tehničkom i tehnološkom razvoju odavno smo stali, marketing je u začetku. Ako se ne razvija industrija, nema ni dizajna, odnosno ambalaže za proizvod. S druge strane, šta će ti sjajna ilustracija, koja će zbog loše štampe postati tamna mrlja na papiru.

Što se tiče naših prodora u svijet dizajna, Jugoslaviju pogađa što je mala i nerazvijena zemlja, ali ne i nedostatak talentovanih. Vodeći jugoslovenski ilustratori Boris Bučan, Duško Petričić, Jugoslav Vlahović, Goran Delić spadaju u sam vrh svetskog dizajna. Problem je međutim, što dizajn kod nas razvijaju pojedinci, a

ne škole, ne kolektivna svijest, kolektivne potrebe.

Naše opšte siromaštvo prati pomanjkanje ilustratorske kulture. To lijepo pokazujemo na našim demonstracijama. Na našim transparentima pišemo koliko smo veliki Srbi ili veliki Hrvati, a to ispisujemo – ružno! Transparenti su često nepismeni, a redovno su naškrabani kao da ih još pišemo u ilegali.

Ispričaću jednu tužnu priču. Ljetos sam boravio na Oksfordu, na skupu oko 600 svjetskih ilustratora i dizajnera. Oksford je centar duhovnosti, gdje čovjek

skoro može „opipati“ mudrost. Izašao sam jednog dana u šetnju i zastao šokiran. Na sred jedne bijele kuće u glavnoj ulici Oksforda, ogromnim slovima, ćirilicom, pisalo je Srbija, a ispod toga četiri C! Mi smo ta četiri C dovukli čak do Oksforda! Umjesto da je taj pisac grafito otišao u knjižnicu čitati, on je došao da na predivnoj, stotinama godina staroj kući, napiše „Srbija“. Ne shvata šta je Srbiji učinio. Zašto umjesto toga nije otišao u „Christ Collegue“, crkvu u kojoj visi velika zastava sa srpskim kraljevskim grbom? Jer, kad je srpski kralj umro, onda mu je koledž, iako nije bio iste vjere, istakao zastavu u crkvi da time podseti kako je još jedan od kraljeva završio tu školu u Oksfordu. Zašto se taj veliki Srbin nije trudio da i njemu istaknu zastavu u toj crkvi, a ne da mu piše (i opet ružni) grafit na zidu?

Mi se još bavimo ovacma, odnosno time ko je kome ukrado ovca prije 50, 100, 500, 1000 godina. Za to vrijeme naši klinici ne mogu da dodu do kompjutera. Našoj zaostalosti i bivšem sistemu ceh je platilo više generacija, a sadašnjem političkom i nacionalnom ludilu, ceh će tek platiti nove generacije ilustratora, naučnika, stručnjaka.

■ Da li su te zvali iz zemlje da držiš predavanja, izlažeš, saraduješ?

Ne. Upravo predajem u školi vizuelnih umjetnosti, najvećoj i vjerovatno najboljoj školi za ilustraciju i dizajn u Americi. Zovu me da držim predavanja i pokazujem radove studentima na postdiplomskom studiju. Bilo je poziva i izvan Amerike. Iz Jugoslavije me niko nije zvao. Trebalo je, navodno, da prošle godine imam izložbu u Zagrebu, da mi izade monografija...

■ Šta se dogodilo?

Mislim da je neko otkrio da sam Srbin. Ali, ako je tako, zašto nisam dobio monografiju od Srba? Ne mislim, zapravo, da je reč o šovinizmu. To je samo neko me u jednom trenutku bila dobra ispričnica da ne dovede sebe i pitanje. Da nisam Srbin, već Hrvat, možda bi ustanovili da imam plave oči, a oni su dosad baš takve forsirali, pa sad moraju malo one sa crnim, ili šućmurastim.

Kao što vidite, naš mrak koji je nepoznati pisac grafito dovukao do Oksforda, i ja na neki način vučem po svetu. Prvi put sada, ovdje izvan zemlje, zapravo ne znam ko sam. Porijeklom Srbin iz Bosne, odgajan na hrvatskoj kulturi. Do juče sam bio Jugosloven. Danas to više ne važi. Vjerovatno ću uskoro postati Amerikanac, pa će me onda svi svojatati, ovako me više niko neće.

A ja nisam išao u školu i nespavao mnoge noći da bih bio najbolji hrvatski, srpski, pa ni najbolji jugoslovenski dizajner. Ja sam išao na to da budem dobar generalno. Ako može.

Nisam otišao u Ameriku iz nezadovoljstva, već da vidim gdje sam u odnosu na najveće svjetske autoritete u poslu kojim se bavim i da se spasim od nepodnošljive količine ljudske gluposti. Iz prvog razloga čovjek odlazi u svakom slučaju, iz drugog ne želi da se vrati.

BRANKA STANIŠIĆ

Daske koje muku znače

Nakon više od 100 godina rada profesionalnog pozorišta u Crnoj Gori, ova republika ostala je bez jedine svoje pozorišne scene

Tvrđnja da izvesna kulturna institucija proživljava najtežobnije dane otkako je nastala, danas gotovo da i nije nikakva vest. No, ako je reč o ustanovi od nacionalnog značaja, uz to jedinoj te vrste u republici, kakvo je Crnogorsko narodno pozorište, svako ko iole drži do kulturnog renomea ovih naših, na sve moguće načine uniženih prostora, morao bi pomenutu tvrdnju doživeti kao vest, i to alarmantnu.

U zgradi koja je svojevremeno bila sagrađena kao rejonski dom kulture, više od tri decenije ovo pozorište je bilo jedini hram boginje Talije na tlu Crne Gore. Ostalih pet profesionalnih pozorišta koja su pred rat delovala u Crnoj Gori, dekretom nove vlade su od 1956. do 1965. pozatvarana, a velika i odgovorna misija pozorišnog prosvetavanja crnogorskog naroda, pala je na pleća malobrojnih entuzijasta okupljenih oko nacionalnog teatra u Titogradu. Poverenu ulogu ono je izvršavalo savsesno i, sudeći po priznanjima koja su stizala sa svih strana, veoma uspešno, sve do novembra prethodne godine, kada se još jednom obistinila ona narodna da nedaća nikad ne dolazi sama. Prva koja je zadesila ovaj mali kolektiv je naš zajednički tudes koji običavamo zvati ekonomskom krizom, u kojoj, kao što je poznato, najdeblji od svih debelih krajeva, izvlače upravo kultura i njeni poslenici. Kako su prošli u ovim krajevima, svedoči podatak da je deo nacionalnog dohotka koji se u Crnoj Gori izdvaja za kulturu, pao poslednjih godina na neverovatnih 0,20 odsto (prosek za celu zemlju je 0,50 posto). Dotrajala i nenamenska zgrada zahtevala je neodložnu rekonstrukciju, a u ispražnjenim republičkim kasama bivalo je sve manje novca i za zagantovane lične dohotke. Onda se jednoga dana desilo ono što se, zapravo, i nije moglo izbeći – požar na neispravnim električnim instalacijama onesposobio je zgradu za dalji pozorišni život.

Sumorna istorija crnogorskih pozorištarija biva nastavljena u titogradskom Domu omladine, gde je nacionalni teatar

privremeno premešten. Ponovo nenaamenska zgrada, ponovo entuzijazam na ispitu i – 148 predstava, od toga 84 u Crnoj Gori, a ostale na scenama Jugoslavije, Evrope i sveta. Premijerno su izvedene „Zvezda na čelu naroda“ Milice Novković, „Ponovno rađanje Siziifa“ Slobodana Tomovića, najstarija crnogorska komedija „Gospodska krv“ Marka Kava-je, „Obešenjak“ Borislava Pekića, kojom će se CNP predstaviti na ovogodišnjem Sterijinom pozorju, i Kočićev „Jazvac pred sudom“, kojim je obeležena 170-godišnjica rođenja velikog pisca.

Uprkos vanrednim okolnostima u kojima rade, crnogorski pozorišni pregaoci ne miruju. U pripremi su još tri velika projekta: Kovačevićev „Profesionalac“, „Dogadaji u magarčevoj sjenci“ Veljka Radovića i Euripidova „Hekuba“ sa proslavljenom Dragicom Tomas u glavnoj ulozi. Ukoliko sve bude teklo po planu, ova predstava će biti premijerno izvedena 7. juna u Cetinju, na obnovljenoj sceni Kraljevskog pozorišta „Zetski dom“, istoj onoj na kojoj je 19. decembra davne 1881. izvedena prva pozorišna predstava u Crnoj Gori. Bila je to „Balkanska carica“ kralja Nikole I Petrovića, koja će u pozorišnoj istoriji ostati zabeležena po još jednom kuriozitetu – tumači glavnih rola u njoj bili su sve sami velikani naše pisane reči: Laza Kostić, Simo Matavulj, Branislav Nušić i, među njima, slavni crnogorski serdar Janko Vukotić.

Sredinom prošle godine zapuštena scena na Cetinju ustupljena je na korišćenje CNP, a nova garnitura cetinjskih opštinskih potentata, po svoj prilici u nacionalromantičarskom zanosu čiji virus nije mimošao ni ove krajeve, obećala je pozamašnih 10 miliona najnovijih dinara za njenu rekonstrukciju. Uz to je oživljavanje zamrle kulturne tradicije Cetinja istakla kao prvi svoj mandatni zadatak, što je po mišljenju v. d. upravnika CNP Blagote Erakovića, posle svega što je kultura na ovim prostorima istrpela, samo po sebi istorijski čin.

U toku je i rekonstrukcija stare zgrade, poverena „Scenskoj tehnici“ iz Beograda. Ukoliko ne presahnu izvori finansiranja, što je sasvim moguće s obzirom na stanje u privredi Titograda, koji je maja osamdeset devete preuzeo obavezu finansiranje CNP sa 2 odsto ličnih dohodaka, novi prostor od 5.600 kv, trebalo bi da bude završen do jeseni, a početkom naredne godine i zvanično otvoren. Još je, međutim, neizvesno kakav će biti odgovor crnogorske vlade na dostavljeni joj elaborat o novom kadrovskom ustrojstvu obnovljenog teatra, koji predviđa upotpunjavanje umetničkog ansambla sa još dvadesetak članova.

Dok se republičke vlasti zvanično ne oglase, crnogorskim pozorišnim podvižnicima bez krova nad glavom preostaje da se ove hladne zime greju obećanjima novog mandataru da će stanje u takozvanoj društvenoj nadgradnji biti sanirano najkasnije do juna. I da veruju da će se na dnevnom redu uskoro naći još jedna njihova inicijativa – da se obnove sve crnogorske pozorišne scene, čija su svetla voljom i osionošću plitkog političkog uma svojevremeno pogašena.

MIRJANA RADOJČIĆ

Ispod pulta

Kultura u slovenačkoj štampi izbija gotovo samoniklo u nedostatku specijalizovane publikacije

„Ispod pulta“ je naslov novog dodatka mariborske „Katedre“, lista koji je pre nekoliko godina, u zlatno doba jugoslovenske opozicije, umeo da skandalizuje više od „Mladine“. Sam časopis obećava, ali su za kulturnu javnost, pod uslovom da tako nešto još postoji, najzanimljivija ova četiri lista: napisali su ih ljudi sa i oko katedre za sociologiju kulture Filozofskog fakulteta u Ljubljani – urednik Albert Mrgole, a među autorima su Rastko Močnik, Zoja Skušek i Miha Zadnikar. Kao u neka davna vremena, teorijska razmatranja uz duhovitost i laki cinizam umesto politike tek u daljem čitanju postaju jasan sistem znakova o realnim (pre svega političkim) događanjima.

Promena sistema u Sloveniji dovela je do neočekivano radikalne i sumorne promene onoga što se ranije zvalo „kulturna politika“: profesori univerziteta, Andrej Capuder (Filozofski fakultet) i Dimitrije Rupel (Fakultet za sociologiju, političke nauke i novinarstvo – FSPN, a od pre nekoliko dana Fakultet za društvene nauke), postavši ministri, počeli su da se sve svemu drugom u slovenačkoj kulturi. Kada danas platite 3 posto dodatne cene na svaku knjigu ili umetnički predmet – pojedine knjižare i galerije istakle su za svoje kupce uočljivo napisano izvinjenje – ili kada poznati režiser započne štrajk gladu, ili kada se uz „živu diplomatsku aktivnost“ širom Evrope proglasi restrikcija uvoza stranih knjiga i časopisa, onda je sličnost sa spasonosnim merama u kulturi bivše vlasti više nego uočljiva. O zastrašujućem nedostatku ozbiljnog nedeljnika u Sloveniji, o ukidanju sredstava za svetske festivale a nalaženju sredstava za još jedan slovenački hor – ne treba posebno ni govoriti. Uostalom, nedavno su učesnici nedelje slovenačkog filma u Celju zapretili da će zaključati projekcionu salu pojavi li se najavljeni ministar Capuder da govorom svečano otvori manifestaciju: ministar nije došao „zbog zauzetosti“, a slovenačka filmska industrija

IZ „KATEDRINO“ NOVOG DODATKA ZA KULTURU

odumire neočekivanom brzinom. Tragedija čitke „crvenih“ posle pobeđe je u tome što je sprovede bezvredni „beli“, i još više u tome što se „crvenima“ proglašavaju ljudi spremni da se i dalje (uvek) protive sistemu – dakle i neki koje je prethodni režim redovno kažnjavao. Za bivše tihe sluge došlo je vreme isplate, a alergija na staru-novu opoziciju, uistinu nije samo slovenačka bolest.

Fenomen „Katedrinog“ podlistka, bez obzira na njegovu „fantomsku“ pojavu i moguću trajnost, označava jednu slovenačku kulturnu posebnost koja možda ponovo rani za godinu ili dve: humanistički intelektualci, tačnije intelektualci humanističkih disciplina, u oba tabora, konzervativnom i liberalnom, kreću u radikalnu promenu sopstvenih područja. Dok bivša FSPN pokušava da promovise konzervativni moral i nacionalni modernitet humanističkih disciplina, mažući oči intelektualnoj javnosti objašnjenjem da to radi „umesto“ teologe (nove katedre i novi predmeti se upravo formulišu), liberalna struja pokušava nešto istinski konzervativno: da sačuva intelektualnu samostalnost i tradicionalno humanistički otpor prema vlasti. Uz to, organizuje čitav niz alternativno-univerzitetskih aktivnosti koje za skromni cilj imaju samo povećavanje broja slobodno mislećih – kao što su Humanistički seminar sredom uveče na Filozofskom fakultetu, predavanja „Vesele znanosti“ u KUD-u „France Prešern“ ili slobodni kursevi oko katedara za sociologiju kulture, filozofiju, etnologiju, istoriju i arheologiju. Uvodnik Katedrinog dodatka, pod naslovom „Veš, humanist, svoj dolg!“ iz pera Alberta Mrgolea precizno objašnjava novu situaciju. Iz ukinutog „Telexa“, pa zatim

isto tako ukinutog „Dnevnikovog“ dodatka „Podmornica“, fantomski humanisti izvlače ispod pulta svoje tekstove, sve dok Slovenija ne dobije ponovo svoj kulturni nedeljnik ili dok se univerzitetskim poslenicima potpuno ne ogadi javni angažman.

Ako je suditi po najizrazitijem primerku, Rastku Močniku, na ovo drugo će se još počekati. Generacijski formiran po sorbonskim i berkljevskim uzorima (godine najbolje berbe, ako se toga još neko seća), semiotičar po duši bez obzira u koju oblast zade, Rastko Močnik je sebi dodelio privilegiju da se u svojoj rodnoj i ostalim različito pridruženim republikama ponaša kao francuski intelektualac, odnosno da stvara mode i skandalizuje bez drugih motiva sem lične strasne radoznalosti. Kao predsednik partije (SUD) ili jedan od autora ljubljanskih grafita, Rastko Močnik već priprema novi fantomski oblik: „Altera pars“, festival kreativne alternative. Početkom marta pokušaću ponovo da uveri reformatore na vlasti da je Slovenija, sem planinske gluvoče, molitve rada i umivenog folklor, nekad nudila okolnim posmatračima pozorišnu, džez i etnomuzičku avangardu, kao i provokativnu nedoljnu štampu.

Ili, za kraj, poslatica iz teksta Zoje Skušek o Slovenačkoj retorici, Bartu i knjizi receptata za usamljene muškarce iz 1941, koju je napisao... Josip Vidmar: „Preostaje nam još samo veselje da kažemo kao za Homera: Ilijadu nije napisao Homer, već neko drugi sa tim imenom. Ukratko, da kažemo kako tu knjigu nije napisao Josip Vidmar, već neko drugi sa tim imenom.“

SVETLANA SLAPŠAK

Kamenčići

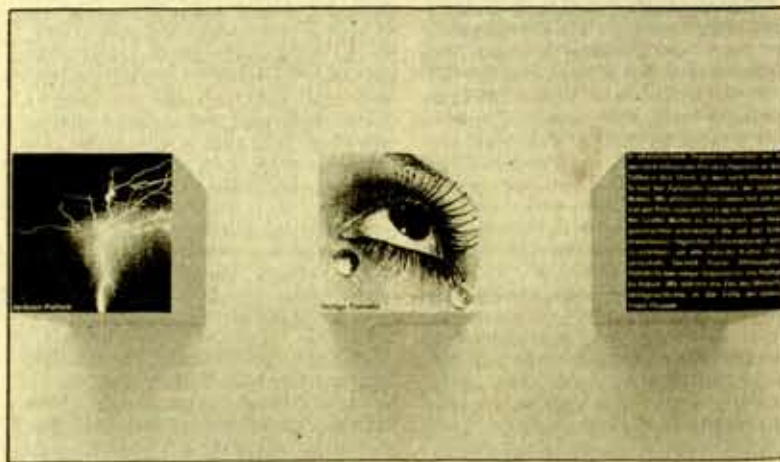
U Berlinu je otvorena izložba koja rezimira prethodnu i otvara novu dekadu moderne likovne umetnosti

Početak nove decenije obično obavezuje kritiku ili da učini „rezime“ prethodne, ili da se upusti u predviđanje toka umetnosti nastupajuće deкаде, a upravo ovo drugo je slučaj izložbe „Kalkuli“ (Calculi), čiji podnaslov glasi „Projekcije devedesetih godina u Berlinu“. Autor ove izložbe, koja se održava u instituciji Neue Berliner Kunstverein (NBK), berlinska likovna kritičarka Angelika Stepken (Stepken) nije imala pretenzija da registruje „činjenično stanje“ berlinske scene posle Zida, već je izabrala deset umetnika koji žive i rade u ovom gradu (a došli su iz zapadnog i istočnog dela zemlje, neki iz inostranstva); oni ne nastavljaju socijalno obojenu figurativnu tradiciju, neprekidno prisutnu u berlinskoj umetnosti celo stoleće, niti se nadovezuju na skorašnju „tradiciju“ hipertrofirano objekta koji je dominirao (i) berlinskom skulpturalnom produkcijom. „Kalkuli“ obuhvata radove (skoro bez izuzetka instalacije) na kojima je moguće konstatovati uticaj koji je tehnološko doba (tehnološka slika) izvršilo na savremeni umetnički predmet – sliku ili skulpturu, ali, osim fotografije, ova izložba ne sadrži nijedan rad koji pripada „novim medijima“ ili ima poreklo u tehnologiji (video ili kompjuterskoj umetnosti). Naziv izložbe preuzet je od teoretičara komunikacije Vilema Flusera (Vilém Flusser), autora nedovoljno poznatog kod nas, čije priloge poslednjih nekoliko godina redovno objavljuju i američki i nemački umetnički časopisi. Termin „kalkuli“ (lat *calculus* – kamenčić) odnosi se na kamenčiće koji su antičko doba korišćeni za računanje. A Fluser ga koristi u kontekstu u kome razmatra istorijski prelaz sa kulture linearnog pisma na savremeno razmišljanje u tehničkim slikama. Savremena slika (sveta), bilo ona u neživoj ili živoj prirodi, kao i nauči, nastaje pod uticajem računara, pa ono što je bilo procesualno, linearno biva pretvoreno u mozaik sačinjen od kamenčića („calculi“), u tačkastu sliku, ili sliku od kompjuterskih krivulja.

Igrom (nesrećnih) okolnosti, izložba „Kalkuli“ otvorena je nekoliko dana posle izbijanja rata u Zalivu, dakle u trenutku kada je ceo svet bio zavisao od televizijske (mozaične) slike snimane iz aviona, ali uprkos činjenici da su Berlinčani nevoljno (i sa osećanjem krivice) napuštali CNN izveštaje, na otvaranju je bilo

natprosečno mnogo posetilaca. Ovo govori da su umetnici koji ovde izlažu dovoljno integrisani u berlinsku sredinu, a ima značaja i podatak da pripadaju različitim umetničkim generacijama (rođeni su između 1940. i 1963), ali ne treba zanemariti ni tužnu istinu – program berlinskih izložbi krajem januara bio je prilično neatraktivan.

Radovi na izložbi mogu se lako označiti terminima „konceptualno“, „minimalističko“, „konstruktivističko“, ali važnije od toga čini se uočavanje izvesnog unutrašnjeg sistema na kome rad počiva. Bilo da je u pitanju foto-instalacija Ane Hajnefeter (Anna Heinevetter), skulpture načinjene od pulovera Aksela Libera (Axel Lieber), ili zidnom crtežu olovkom kojim je u talasastim linijama Izabel Cuber (Isabel Zuber) prekrila dva zida manje izlagačke sale, ili radu koji sadrži četiri male drvene table nazvane „biblioteka globalis“ Johanesa Kimšteta (Johannes Kinstedt), svaka instalacija nastaje ponavljanjem neidentičnih ali sličnih elemenata, od kojih je svaki podjednako va-

ZENSKO PITANJE: „Aphrodite Genetix“ Katarine Karenberg

žan, a nijedan ne dominira radom. Osciliranje između skulpturalne dimenzije i dimenzije plohe, dakle igra između skulpture i slike, karakteristična je za svaki izloženi rad. Skulptura Karla Hajne Betkea (Karl Heinz Bethke) tri puta ponavlja formu kvadrata visoka je svega 10

cm, dok je monolitna slika („zid“) Ahima Cemana (Achim Zeman), čija je struktura formirana od elemenata pravougaonog oblika debljine 20 cm. Puno i prazno, vidljivo i nevidljivo jesu problemi koji GKH Gutman (Guttman) rešava u instalaciji od osamdesetak stakala formata A4, a od kojih je svaki deo rada „povezan“ sa zidom kružnom perforacijom.

Izložba „Kalkuli“, inače veoma dobro prostorno organizovana, ne predstavlja „novi“ povratak redu ili obnovu racionalnosti (danas shvaćenu kao veliki „greh“ modernizma), ali ipak skreće pažnju na postojanje i vitalnost umetnosti koja ne teži da razgrađuje fragilni umetnički subjekt na način na koji je to činio „novi (nemački) ekspresionizam“ na početku osamdesetih godina, niti teži da skulpturom nadljudskih dimenzija eksplicira „vežbe u teskobi“. Ovde izloženi umetnici rade umetnost u kojoj momenat kombinovanja, promišljanja, nadgradnje i razgradnje ima prednost nad impulsivnim i instiktivnim, ali ih ne pobija u potpunosti. Umetnost postaje sofisticirana igra komponovanja, kalkuliranja koje je ipak ostavilo mesto i emociji. I, premda je svim umetnicima stran umetnički stav koji zagovara ličnu naraciju, ipak im je strana i bilo kakva direktna zainteresovanost za socijalno. Osim u dva slučaja. Radovi Via Levandovskog (Via Lewandowsky) zasnivaju se na slikama pozajmljenim iz starih medicinskih udžbenika, i on se koristi metaforom ozlede da bi veoma emotivno progovarao o (savremenom)

DELOM ISKORIŠĆENA PRILIKA: Opšti izgled i enterijer nove Akademije likovnih umetnosti u Beogradu

Arhitektura

U saveznom okviru

Dodeljivanje jugoslovenske „Borbine“ nagrade za arhitekturu trebalo je da prati skup na koji se, međutim, učesnici nisu odazvali

Uponedeljak, 25. 2 u foajeu Jugoslovenskog dramskog pozorišta u Beogradu, trebalo je da se, kao jedna od pratećih aktivnosti dodeljivanja ovogodišnjih „Borbinih“ nagrada za arhitekturu, održi razgovor na temu „Jugoslovenski kulturni prostor“. Nagrade su dodeljene, izložba svečano otvorena, a na razgovor je, od svih pozvanih, došlo samo troje beogradskih arhitekata.

Tradicionalna „Borbina“ nagrada za arhitekturu je jedino stručno priznanje na saveznom nivou referentno u profesiji. Ugled institucije, kakva je „Borba“, još uvek je dovoljan da okupi, a politička situacija može da oteža, ali ne i da prekine veze stručnih i umetničkih krugova. Međusobno odmeravanje je dragoceno, jer unutar republika konkurencija nije dovoljno jaka, a evropskim razmerama naša arhitektura ipak, još uvek, najvećim delom, nije dorasla.

Uzimajući ta dva nivoa, usko lokalni i evropski, kao osnove za procenu ovogodišnjih dometa jugoslovenske arhitekture, zapažamo među republičkim laureatima razlike, ne samo u kvalitetu, već i u opštem pristupu, koji odgovara lokalnoj kulturnoj klimi i tradiciji.

Najboljim delom slovenačke arhitekture u 1990. godini proglašen je enterijer Galerije u Piranu arhitekta Borisa Podreke (Podrecca), obrađen u najboljem maniru bečke škole probranih materijala i prefinjenih detalja. Arhitektura u slovenačkoj kulturi zauzima posebno mesto, što se posebno ogleda u negovanju kulta arhitekta Jozefa Plečnika, čiju je izložbu u Boburu 1987. godine osmislio i dizajni-

rao upravo Boris Podreka, arhitekta školovan u Trstu i nastanjen u Beču.

Dobitnici republičke Borbine nagrade iz Hrvatske su arhitekti Đivo Dražić i Edvin Šmit za poslovnu zgradu Savezne uprave carina i „Inter Europe“ u Zagrebu. Objekat čiste, jasne, geometrijske strukture izdanak je arhitektonske tradicije označene zagrebačkom školom moderne arhitekture iz dvadesetih godina. Racionalnost i otvorenost evropskim uticajima ostala je karakteristična i za najmlađu generaciju hrvatskih arhitekata. Vangel Božinovski, arhitekta iz Skoplja, ovogodišnji je dobitnik republičke Borbine nagrade iz Makedonije, za stambenu porodičnu zgradu. Makedonska tradicionalna porodična kuća se, sa svojom kombinacijom orijentalnih elemenata i autentičnog narodnog stvaralaštva, smatra jednom od najvećih vrednosti nasleđa u jugoslovenskom prostoru. U nagrađenom projektu se veza sa tom tradicijom traži kroz kamenu luk i ornamente na fasadi.

Bosna i Hercegovina, područje isprepletanih različitih kultura, donelo je jugoslovenskoj savremenoj arhitekturi do sada najveće priznanje – nagradu Aga Kan arhitekti Zlatku Ugljenu. Takve vrednosti se u objektu Jugobanke Sarajevo arhitekata Saide Jamaković i Ismete Rudić teško mogu naslutiti.

Iz Crne Gore stigao je objekat koji se u prezentaciji najviše oslanja na tradiciju narodnog graditeljstva. Zahvaljujući tome što ambicije u gradnji Doma kulture u Plavu nisu bile prevelike, arhitekta Rifat Alihodžić je mogao da ih dosledno i korektno ispuni.

Arhitekti Natko Marinčić i Miodrag Jovanović su za „Apart hotel“ u Novom Sa-

du, soliter boje opeke sa naglašeno oblikovanim poslednjim spratovima, dobili „Borbinu“ nagradu za Vojvodinu. Sa Kosova nije bilo učesnika.

Dobitnici srpske republičke i savezne „Borbine“ nagrade, arhitekti Branislav Mitrović i Slobodan Lazarević, imali su, zbog funkcije i značaja objekta, (nova zgrada Akademije likovnih umetnosti) od svih nagrađenih arhitekata, najbolju priliku da načine značajan korak u obogaćivanju jugoslovenskog arhitektonskog prostora. Tu priliku su oni delom iskoristili, prvenstveno u odnosu prema kontekstu – zelenilu dedinjske padine. Nešto slabija rešenja unutrašnjeg prostora posledica su ograničenih mogućnosti u kvadraturi. Oblikovni koncept i upotreba materijala nose obeležja evropskog uticaja: kontrast punih, zidanih površina i lakih metalnih konstrukcija tremova i otvora sledi liniju Stirlinga.

Za istorijat ovog objekta vezane su razne zanimljivosti, od bespravno useljenja u privatni atelje posle rata, preko iznenadnog rušenja stare zgrade 1980. u jeku priprema za Oproštaj u obližnjoj Uzičkoj ulici, do višegodišnje rovovske bitke da se nova zgrada ipak završi. Međutim, prema rečima samih autora, problemi sa kojima su se oni susretali nisu ništa prema onima koji tek čekaju jugoslovenske arhitekture u sledećem periodu.

Predviđeni razgovor o jugoslovenskom arhitektonskom prostoru trebalo je da uporedi različita iskustva i doprinese osećanju stručne, profesionalne povezanosti u teškim vremenima. To se nije dogodilo, ne samo zbog objektivne različitosti u kulturnim i arhitektonskim miljeima, već i zato što je arhitektura danas kod nas van kruga značajnih društvenih interesa. O trenucima koje oživljava Princ kada govorom na televiziji objašnjava svoju upravo objavljenu knjigu o arhitekturi i otvara raspravu o njoj, jugoslovenski arhitektonski prostor saznaje sa čežnjom i zavišću. Ne zbog Princa, nego zbog arhitekture.

MIRJANA MILANOVIĆ

Erotika groblja

Andre Šabo je objavio fotografije koje iza smrti otkrivaju neobičnu sliku života

Nedavno sam se upoznao sa jednim neobičnim putnikom i istraživačem. To je francuski pisac i umetnik Andre Šabo (André Chabot), rođen pre pedeset godina u Sent Etjenu. Poput Odiseja, Eneje i Dantea, Šabo se odvažio na put u carstvo mrtvih i, kao oni, doneo nam otuda uzbudljivu priču „o mestima tužnim i dubokoj noći“ (Eneida, VI pevanje). Ali Šabo nije bio ni u Hadu ni u Paklu, nije ga Haron dvaput prevezao preko Stiksa niti je čuo Kerberovo troglo lajanje. Carstvo mrtvih kojim se on zaputio počinje iza grobljanske kapije i čine ga aleje i staze načičkane kapelama, grobnicama i nadgrobni spomenicima. Nije mu bilo teško da nađe ulaz u njega, nije mu bio potreban vodič da u njega uđe i da se iz njega bezbedno vrati. Setao se grobljem kao svako drugi. Ali više od drugih ili, tačnije, dalje od drugih.

REVOLUCIONARNA EROTIKA SMRTI: Spomenik palim borcima u Beogradu

Andre Šabo je za poslednjih desetak godina obišao osamdeset grobalja u dvadeset četiri evropske zemlje, od Londona do Atine, i iz tih poseta doneo nekoliko hiljada fotografija nadgrobni spomenika, dosad nevidene slike. Oko šest stotina snimaka iz te zbirke objavljeno je prošle godine u tematskom albumu „Erotika

groblja“ (L' Erotique du cimetière re, Henri Veyrier, Paris). Do čega ga je dovelo to dugogodišnje sistematsko istraživanje nekropola s fotografskim aparatom o ramenu?

„Moram da kažem da me je prvi susret sa zagrobnim svetom prilično razočarao. Činilo mi se da je to samo ulepšan i aseptizovan odraz društva u kome živimo: svet dobrih muževa, uzornih supruga i zahvalnih sinova. Ali, posle sistematskog obilaska velikih nekropola tajanstvenog carstva mrtvih i proučavanja grobnica, grobova, mogila, mauzoleja, kapela, piramida i kenotafa uverio sam se u to da stvari nisu tako jednostavne. Taj svet nije ništa bolji od našeg i bezazleni spokoj groba može da bude samo privid.“

Među velikim evropskim grobljima Šabo ističe i dva beogradska: Novo i Centralno, koja je posetio u avgustu 1989. Kaže da je bio iznenađen bogatstvom i raznolikošću spomenika koji se tu nalaze. Napravio je preko 700 fotografija, od kojih je nekoliko uneo u knjigu *Erotika groblja*. Šta je na ova dva naša groblja najviše privuklo njegovu pažnju?

Šabo najpre pominje običaj darivanja mrtvih. Pokazuje fotografiju snimljenu na Centralnom groblju: voće i bocu piva ostavljeni na stalku u uglu jedne grobnice. Na njega su ostavili utisak ostaci hrane, pića i opušci koji pokazuju da su pokojnikovi rođaci i prijatelji razgovarali na njegovom grobu.

Što se samih spomenika na ovim grobljima tiče, Šabo je zapazio da tu ima mnogo skulptura iz novijeg vremena, posebno radova u bronzi.

„Veliki broj novijih spomenika predstavlja likove odevene u paradnu odeću, muškarce u odelima sa prslukom i kravatom, žene u večernjim haljinama. Očigledno je da su ovi spomenici napravljeni prema fotografijama i da im je cilj da pokojnika pokažu u što lepšoj svetlosti. Tu se mogu videti parovi obučeni za neku svečanu priliku, muzičari sa gitarama u rukama, mlada žena izazovnih oblina, brižljivo očeljana. Posebno mesto dobili su ovde sportisti: motociklista na svojoj mašini, biciklista u trenutku prolaska kroz cilj, bokser na ringu... šahista koji se sprema da pomeri pešaka na tabli. Obilje realističkih detalja. Na primer, na jednom bronzanom spomeniku prikazan je muškarac sa novinama pod miškom. Verovatno ih je čitao za života. Želja da

PROLAZAK KROZ CILJ: Biciklista na Beogradskom groblju

se istakne društveni uspeh pokojnika razlog je što su mnogi od njih predstavljeni pored svojih automobila ili čak za volanom.“

„Na ovim grobljima“ – nastavlja Andre Šabo – „najdirljiviji su spomenici deci. Na njima su likovi dece predstavljeni u igri, sa igračkama, sa knjigama. Jedan deččić, obučen kao kauboj upire revolver na prolaznike, drugi je prikazan sa loptom u rukama, treći kako sedi na klupi sa knjigom u ruci. Tu je i devojčica koja večno upire u pedalu svog bicikla. Među ovim spomenicima deci za mene je najdirljiviji bio spomenik u obliku automobila – igračka koji je od starih metalnih šipki i automobilskih delova napravio neutešni otac nekog dečaka.“

Treba verovati Šabou, koji je video toliko evropskih grobalja, kad na beogradskim grobljima prepoznaje mnoge karakteristične crte nekropola mediteranskog basena. Glavna među njima je, po Šaboovom mišljenju, težnja da se od groblja napravi privid grada i da se posetioci navedu da pomisle da tu gde više ničega nema ipak nešto opstaje, da stanovnici tih mesta nisu sasvim mrtvi nego samo uspavani.

Nastojanje da se groblja ožive, da se što uverljivije prikažu pokojnikova surovo prekinuta privrženost životu i ljubavi ozalošćenih prema njemu stvorilo je na grobljima neobičnu erotsku atmosferu. Nju nam otkriva Šaboova knjiga *Erotika groblja*. Stotine fotografija, u najmanju ruku dvosmislenih, mogu da posluže kao dobra ilustracija Batajevog shvatanja erotizma kao potvrđivanja života čak i u smrti. Ljubavni zanos prepliću se tu sa mističnim ekstazama, patetični rastanci

sa nežnim poljupcima. „Njihov baldahin je nebo“, kaže Šabo, „a anđeli su jedini svedoci tih prizora“.

„Naročito su porodične grobnice“ – nastavlja on – „pozornice tih patetičnih erotizovanih rastanaka. Prizor je često organizovan oko kreveta, tog duboko simboličnog mesta rođenja, ljubavi i smrti. Monumentalnost tih grobnica i skoro besraman realizam statua znaci su pripadnosti eliti kojoj je statua toga da i u smrti istakne svoj društveni uspeh i plemenitost svojih osećanja“.

Fotografije u njegovoj knjizi pokazuju da je na nadgrobni spomenicima upadljiva ženska senzualnost.

„Na sceni tog pozorišta od kamena i bronzine Žena ima ulogu posrednice između zemlje i neba. Sa nebom ona ima povlašćen odnos. Žena svoga muža, neutješna tužbalica, lije nepresušne suze veličajuću večnu slavu šefa porodice. Hristove verenice grče se na postelji Krsta u najvećem zanosu mistične ekstaze.“

Pored toga, žena ovde igra uloge vezane za različita shvatanja ljubavi. Ona je prisna prijateljica ili nedostupno biće, smerna ili čulna, prozaična ili božanska, snažna ili krhka. Ali uvek je bez okleva-

DOSLOVNO NERAZDVOJNI: Groblje u Žeseklju, Francuska

nja i stida izložena radoznalim pogledima prolaznika. Majka ili kćerka, žena ili ljubavnica, putena ili andeoska, žena i ovde, u carstvu mrtvih – a to posebno važi za groblja na Zapadu – pokazuje da joj je

život dodelio sudbinu predmeta koji muškarac i umetnik oblikuju kako im se dopada.

IVAN ČOLOVIĆ

Moda

Granica

predstavi „Madač, komentari“ u režiji Ljubiše Ristića, kojom je inagurisan subotički teatarski model rekonstrukcije „narodnih pozorišta“, ima jedna scena železničke stanice izvedena u Gradskoj kući u Subotici, gde vojnici i žene, sirotinja i deca, prodavci i kupci svega i svačega, života zapravo, zauvek nekuda odlaze. Stanica funkcioniše kao čistilište.

Nesto kasnije u toj predstavi niz jedno veliko stepenište i liftom koji neprekidno radi, teče reka kofera, bošče, sanduka; ljudi se iseljavaju, beže, kao u paklu. Pre neki dan na subotičkoj železničkoj stanici čeka se na voz. Šverceri iz Sovjetskog Saveza, naši šverceri, svakolika međunarodna trgovinska razmena, leže, sede. Umorni ljudi na koferima, paketima, zavežljajima. Konzerve, plastične kese, razni zamotuljci, satovi, „črvne“. Sve ide „na crno“. Voz stoji, a ograda, pristup k njemu, još uvek je zatvorena. Železničari šetaju levo-desno, istok-zapad. Glas preko ozvučenja. Iznemada, a dugo pripreman, smešten negde duboko unutra – strah: šta će reći taj glas.

Otvora se kapija i narod mađarski, srpski, ruski, ukrajinski, poljski, albanski

juri prema vozu, sudara se i gura. Žene srednjih godina guraju se tako da se iz načina pretpostavi koliko ih dece koju treba nahraniti čeka kod kuće.

Voz je još uvek civilan. Sledeći voz može biti od furgona. Vrata klize, otvaraju se čitavom dužinom, a unutra nisu paketi već ljudi.

Svi naši prevozi počinju da liče na deportacije. Do neke granice. A granice Evrope su sve čvršće, neprohodnije. Štampa (tisak) upravo objavljuje kako je među onima koji traže azil u Svajcarskoj najviše Jugoslovena. Beže verovatno i zbog sve snažnijih i sve teže sprovodljivih zahteva za izmenom granica unutar Jugoslavije. Tako se patriotski bojni poklič i ogromna količina akumulirane energije u bitci za vlastiti narod, pretvaraju u zahtev za azilom, u odlazak iz domovine, u traženju drugog doma, druge zemlje. „Preko grane“.

Svi govore o granicama i o razgraničavanju. Crtaju se mape, upisuju grbovi, povlače linije.

Voz sa severne granice iz Subotice, stiže na beogradsku železničku stanicu. Noć. Đubretar kao hipnotisan juri metlom jednog parče hartije sred naslaga utabane prljavštine. Ljudi tumaraju i sudaraju se i uvek iznova pitaju kada se polazi i sa kog

perona. Narod je naučio da nikada ne veruje pisanim informacijama, uvek pita, da mu se kaže.

Neopisivi miris pljeskavica i prevrelog alkohola. Nekad je u Orvelovoj „1984“ impresionirao tehnološki nivo čitave stvari: ekrani, priskuškivanja, ozvučenja, sve je to delovalo monstruozno u doba naše mladosti, no kako je vreme prolazilo iz te „negativne utopije“ sve je više izbijala beda, loši žileti hrane od koje se bljuje i alkoholna pića koja vonjaju.

Na beogradskoj železničkoj stanici oni koji prelaze stare ili nove republičke granice, ili pak idu „preko grane“, isto, kao u Subotici sede na zemlji, otvaraju konzerve, vade hranu iz zavežljaja, dremaju obamrli i čekaju na glas sa razglasta koji se jedva razume dok ne naredi, ko će kuda i na koju stranu poći.

Vuku se i padaju koferi, bošče i sanduci, neko nosi sve što ima, neko ide bez igde ičega, guranje i trčanje, zagrljaji i pozdravi, vozovi odlaze sve definitivnije preko nekih granica, samo Cigani koji tu reč nemaju u svom jeziku jer im ne treba i ništa im ne znači – pevaju i prose. Prose i drugi, samo ne pevaju.

BORKA PAVIČEVIĆ

Rupa u ozonskom omotaču putovanje kroz vreme

Stanjivanje zaštitnog ozonskog omotača iznad Južnog pola pre deset godina je pravi naučni hit – veličina rupe se konstantno meri, registruju „rekordi“, a rodila se čak i nova nauka, takozvana hemijska visoke atmosfere. Sada istraživači pokušavaju da utvrde starost rupe u omotaču. Francuski naučnici su nedavno izneli pretpostavku, zasnovanu na analizi arhivskih fotografija, da je ona starija nego što se pretpostavljalo – da je postojala još 1958. godine.

Prema saznanjima stručnjaka rupa u ozonskom omotaču i dalje je stajala na svom

Rekord je, objašnjavaju naučnici, u stvari najviše posledica činjenice da je ciklus ozona (bar nad Južnim polom) dvogodišnji. A to znači da kada je godina loša kao 1987, ona je dvostruko gora nego 1988.

Rupa u ozonskom omotaču je najizrazitija u oktobru, krajem zime, kada tek počnu da se ponovo pomalaju sunčevi zraci.

Upravo ta odlika da zadržava ultraljubičaste zrake čini ozon dragocnim. Ukoliko se ukloni taj filter koji je normalno prisutan, ultraljubičasti zraci direktno pogađaju

razrađena hemija tih molekula kako bi se objasnilo na koji način svetska industrija uništava svoju atmosferu, vrlo efikasno koristeći hemijske reakcije.

U početku, u vreme prvobitne „čorbe“ klasični hemijski sastojci atmosfere raspo- redivali su se prema zakonima fizike i hemije, u slojeve definisane od tla ka najvišim slojevima atmosfere. Tim klasičnim sastojcima posle su se pridružili otpaci hemijske industrije. Po zlu čuveni hlorofluorouglenjaci (CFC) spadaju među njih. Njihova degradacija, kako objašnjavaju naučnici, troši ozon. Na polovima ogromni oblaci ekviva-

Rupa u ozonskom omotaču postoji, sigurno bar iznad Antartika, a o tome svedoče najnovije fotografije. Britanski naučnici su prvi, 1979. godine pretpostavili njeno postojanje, a 1985. su to i potvrdili naučnici iz Britanije, SAD, Japana i Francuske. Prema tadašnjim saznanjima najstariji trag stanjivanja zaštitnog omotača datirao je iz 1978. godine. O tome svedoče fotografije snimljene sa satelita.

Ekipa laboratorije za fiziku i hemiju čovekove okoline opservatorije u Meudonu (Meudon), u Francuskoj, poslala je da traži starije tragove postojanja rupe na jednom mestu gde su oni mogli da ostanu trajno zabeleženi – na fotografskim pločama.

Godine 1958. koja je bila proglašena za Međunarodnu godinu geofizike započeta su prva velika internacionalna istraživanja na Antarktiku. Tada je ekipa francuskog Nacionalnog centra za naučna istraživanja (CNRS) obavila seriju merenja u stanici Dimondirvil (Dumont-d'Urville). U to vreme se još nije govorilo o rupi u ozonskom omotaču, ali su ipak registrovani podaci o tome i napravljene fotografije visokih slojeva atmosfere. Fotografije se čuvaju u jednoj naučnoj instituciji, a nove analize spektara apsorpcije karakteristične za ozon pokazale su da je rupa u zaštitnom sloju postojala još te 1958. godine.

Ipak, taj dokaz o većoj starosti poremećaja u ozonskom omotaču još ne znači da on postoji od početka vremena. Valja imati na umu da hemijska industrija postoji tek negde oko sto godina.

Registrowanje sve većih, rekordnih deficita u ozonskom omotaču koji se izgleda sve više tanji iz godine u godinu samo dokazuje da čovek sa svojom industrijom remeti hemiju visoke atmosfere, i to najviše na svoju štetu. ■

OSZONSKA RUPA NA JUŽNOJ HEMISFERI: Satelitski snimak („Time“)

mestu 1990, s tim što je iznad Antartika čak postigla i novi rekord. Ta zima na južnoj hemisferi (naše leto 1990) bila je čak gora nego ona 1987, koja je do sada bila najnepovoljnija po formiranje ozona.

hromozome svih živih bića. Ti kosmički zraci međutim, ne uništavaju genetsko nasleđe ali ga menjaju tako da ono počinje da funkcioniše pogrešno, mutira. Zato je postupno, proteklih desetak godina,

lentni cirusima kreću se pri vrlo niskim temperaturama (minus 85 stepeni Celzijusa) i postaju ogromni hemijski reaktori ubrzavajući nastanak ozona, ciklično u skladu s godišnjim dobima.

Ljubavna pilula

Lekovi kojima bi se efikasno lečilo odsustvo seksualne želje nisu više samo san. Hemičari intenzivno rade na dobijanju pilule koja bi bila spas za sve frustrirane ljubavnike i koja bi vratila svežinu umornim bračnim partnerima.

Vekovima naivnim i lakovernim su nadena razna čudotvorna sredstva koja bi im vratila izgublenu potenciju. Od praša dobijenog tucanjem roga nosoroga do ginsenga, španske muve, pa čak i strihni- na, nadriekari su pravili ljubavne napitke i zgrtali velike pare. Pošto je poznato koliko je velika moć autosugestije, neki od tih ljubavnih napitaka su stekli određenu reputaciju koja je i doprinela da jadni nosorogi skoro nestanu s lica zemlje.

Većina tih „afrodizijaka“ može da se odbaci kao čista podvala, ali sve više je lekara koji smatraju da je potrebno naći neko pouzdano sredstvo koje bi stimulisalo seksualnu želju, jer broj osoba koje im se obraćaju tražeći pomoć za tu vrstu problema iz godine u godinu raste.

Gubitak interesa za seks postaje sve češće glavni razlog bračnih nesuglasica i u krajnoj instanci razlog za razvod kod mnogih četrdesetogodišnjaka u razvijenim zemljama. Razlozi za gubitak libida i kod muškaraca i kod žena mogu biti psihološke, ali i fiziološke prirode, a nekada se radi o kombinaciji oba faktora. U zdravstvenim ustanovama se sve češće prelazi na lečenje lekovima ukoliko psiholog, ili psihijatar zaključuje da koren problema nije u psihi.

Stručnjaci se ne slažu u pogledu efikasnosti lekova kojih sada ima na tržištu, ali se slažu da se oni potrebni i da ih treba usavršiti. Najnoviji lekovi se usmeravaju na deluju na mozak, a ne na druge organe.

Prema mišljenju dr Alana Rajlija (Riley) urednika britanskog časopisa za seksualnu medicinu, za šest godina bi mogli da budu spremni lekovi koji bi stimulisali one tačke u mozgu koje utiču na seksualnu želju. To ne bi bili vulgarni ljubavni napici, nego naučni odgovor na ozbiljne i teške probleme koji muče sve veći broj ljudi.

Naučnici su posebnu pažnju posvetili dopaminu, jednoj supstanci koju prirodno stvara mozak i koja ima funkciju da kontroliše lučenje hormona prolaktina. Visok nivo prolaktina u krvi muškarca, po svemu sudeći, utiče na pojavu impotencije, a kod žena remeti normalan menstrualni ciklus, dok kod pripadnika oba pola utiče na neplodnost. Nedosta-

OD MANDRAGORE DO HEMIJSKE FORMULE: Lek za frustrirane

tak dopamina dovodi do pojave Parkinsonove bolesti. Lekovi na bazi dopamina koji se daju obolelima od Parkinsonove bolesti su pokazali da imaju pozitivan efekat na libido pacijenata. Kod životinja je dejstvo bilo još vidljivije, jer im je značajno porasla potencija.

Neki lekari su uvereni da bi se dopaminom mogao lečiti gubitak seksualne želje, pa se stoga zalažu za dalja istraživanja u tom pravcu.

Postojeća terapija se bazira na davanju hormona da bi se pojačala seksualna želja. To se pokazalo kao veoma efikasan metod kod žena kojima je davan estrogen u menopauzi da bi se izbegle mnoge negativne nuzpojave u tom dobu od krstosti kostiju do raznih drugih smetnji. Ispo-

stavilo se da je terapija estrogenom pojačala i libido. Sličan pristup je primenjen kod sredovečnih muškaraca kojima su davane dodatne doze testosterona. Neki lekari veruju da će davanjem testosterona povratiti potenciju kod sredovečnih muškaraca, jer je primećeno da se nivo tog hormona tokom godina smanjuje i da prvo dovodi do seksualne apatije, a zatim do impotencije.

Međutim, neki lekari upozoravaju da ima i izvesnih rizika kod hormonske terapije. Testosteron može da podstakne agresivnost, a ako se samo povećava seksualna želja bez određenog uticaja na polnu moć i to bi moglo da bude čak i opasno. ■

T.M.

Grčka kuća

Zahvaljujući prethodnoj vladi, u Grčkoj, a posebno Atini, donekle je zaustavljeno besomučno rušenje starijih kuća da bi se zamijenile luksuznim betonskim kockama; namnožili su se ponekad patetično mali pešački prostori sa prašnjavim zelenilom; obnovljena je Plaka, centar novovekovne Atine. Program je postao moda, pa se danas po cijeloj Grčkoj mogu vidjeti kuće sa crepovima, drvenim tremovima i belo okrečene. Pa čak i ako ponekad prizemlje stremi Pindu a terasa Kikladima, želja da se ostvari ono što Grci zovu *litotita* (skromnost, oskudnost) je vidljiva.

Estetika siromaštva je nešto što putnici relativno brzo nauče, posebno ako su prethodno bili izloženi estetici klasičnog. Na krajnji rezultat strasti opominju uvojni lorda Bajrona u vitrini atinske biblioteke Genadion. Ali pre

toga je uživanje, i za same Grke koji, kao sve zajednice opsjednute progonima, seljenjima i ratovima, mnogo polažu na pokretno bogatstvo. Bogate atinske kuće su toliko nepodnošljivo pune srebra, ikona, antičke plastike, tepiha i sličnog, da je težnja ka jednostavnosti izvan toga pitanje postizanja osnovne ravnoteže. Paradoksalno, sirotinjska grčka kuća jednako je dostupna bogatima kao i većini ostalih: dovoljno je da umjesto svojine steknu prijateljstvo.

Za samo nekoliko sati klackanja po zaboravljenom putu, ili tridesetak sati lujanja po besnom moru, dolazite do kamenite epirske kuće ili do ostrvske kuće dopola izdubljene u steni. U obe kuće namještaj je nepotreban: ili se spava na ugrađenom minderluku a stvari ostavljaju po dolapima, ili su ležaji uzidani, a stvari se ostavljaju po nišama

koje su po volji izdubljene u kamenu. U obe kuće, obilato je upotrebljen kreč, masna boja i boja za beton, najčešće u nekoliko slojeva: moći ćete da čitate hromatske hirove vlasnika u posljednjih nekoliko decenija, sa nesumnjivom dominacijom tamno-tirkiznog ili „grčkog plavog“. Uklonjeno je sve suvišno (pločice, parket... struja), a najnužnije u tom savršeno improvizovanom prostoru dobija status umetničkog predmeta: rešo za kafu sa peskom koji se usijava, i u koji se zataknje džezva za jednu šolju; oljuštena boja na metalnom stolu; plastična zavesa; metalna pločica sa likom Svete Paraskeve, u živim kič bojama; sasušeni nar na metalnom tanjiru.

I biljke ove kuće su skromne, ili ih bar takvim smatraju u mediteranskoj klimi: muškatele u starim konzervama za maslinovo ulje (nazire se ime firme, obavezno „klasično“), glicinije, bugenvilije, hibiskusi. Ako u kući ima tekstila, to je onda još uvek najjeftiniji ručno tkani pamuk, koji zadržava miris sunca dok se suši, pomalo grebe i donosi zdrave snove.

Koja uživanja pruža grčka kuća? Stalno provetranje, pre svega, fizičko i psihičko: reumatični i migrenozni izgube sav stečeni rafinman svojih bolesti i jednostavno ih zaborave uz *meltemi* koji leti duva 24 h bez prestanka, a namćori počinjku komunicirati i po imenu se obraćati svoj tridesetorici ostalih stanovnika sela. Grčka kuća nije za ljubav i ušušavanje: ona je za privremeno monaštvo, slikanje, pisanje ili prosto upijanje. Kada sneg prestane padati, ili kad sunce prestane peći, silazi se na trg, *platia*, koji, bez obzira na geografski položaj, mora imati platan, kafanu i starce. Tu se uz uzo i meze obave poslovi svetske politike. Isto tako se prisustvuje svadbama, pogrebima i panadurima, jer grčka kuća je kuća u zajednici, koja vas pamti i ako ste pre deset godina samo prespavali tu: vrlo prijatna zamena za besmrtnost. Ne podnose je svi podjednako dobro: komforni odlaze na Svetu goru, poneki zapadnja-

ci (posebno Englezi) lako podležu „grčkom ludilu“, zapuštajući uz alkohol i potpuno gubljenje radoznalosti.

Grčka kuća je hladovita, tvrda, tiha, i zahteva stanovnika koji će umesto mehaničke muzike sam prebirati po gitari, baglama ili sanduriju, koji će se hraniti skromno i ostavljati božjim bićima, koji će svake nedelje okrečiti ponovo svoje dvorište i deo sokaka. Za uzvrat, stanovnik grčke kuće za najkraće vreme postaje umetnik u opservaciji, toleranciji i kreativnom lenstovanju. Grčka kuća uspeva da pretopi i individualizuje otpatke savremene civilizacije, jer ih ne nagomilava i ne proizvodi.

Nigde drugde u Evropi granica između kiča i laičke umetnosti nije tako bliska i, ponekad, nevidljiva. Uostalom, jedino se u Grčkoj mogla pojaviti enciklopedija kiča, *Nešto onako lepo...* koja je nedavno prevedena i na engleski. Ovaj obiman posao, za koji je uvod napisala bivša ministarka kulture Melina Merkuri, obavio je veliki tim pisaca, kritičara, umetnika, istoričara i sociologa, ne zaboravljajući državni i nacionalni kič u posebnim poglavljima. Grčka kuća upotrebljava i kič kao izražajno sredstvo, ponavljajući poruku za svog stanovnika: tema i motiv su nevažni, važni su struktura i povezivanje. Kao izrazito nedomerčan model, izvan firitura postmodernizma i neobaroka u uređivanju kuće i načina života, grčka kuća, monaška i vanvremenska, može se ostvariti bilo gde, posebno u duhu. Malo ko će se usuditi da je kopira u kulturi gomilanja predmeta i stvaranja potreba, čak i ako vlada ekonomska kriza, čak i ako su njene finansijske prednosti očigledne. Grčka kuća, konglomerat nomadskog osećanja za tekstil, sedentarnog za kamen i drvo i mediteranskog za boje, subverzivna je i destruktivna za malograđansku pohlepu i zatvorenost. Grčka kuća je kuća koja putuje: ako ste jednom putovali do nje, putovaće uvek sa vama.

SVETLANA SLAPŠAK

Za čitaoce „Vremena“ Pozorište ovog vremena KLASIKA XX VEKA

Ežen Jonesko
ČELAVA PEVAČICA

Režija:

Alisa Stojanović

KONTRABAS

Režija:

Nikola Jevtić

Bertold Breht

MALOGRAĐANSKA SVADBA

Režija:

Zlatko Sviben

Vaclav Havel

NEPODNOŠLJIVO LAKO

Režija:

Egon Savin

Pozovite 332-072
(od 9 do 21^h svakog dana)

TO NIJE ŠALA!
KO MOŽE, NEKA DA VIŠE!
Mi možemo,
čak i kratk. kredite

KAMATNE STOPE:

Na sredstva po viđenju 26%

NA OROČENE ULOGE:

- 1 mesec 42%

- 2 meseca 48%

- 3 meseca 54%

- 6 meseci 60%

- 1 godinu 70%

Štedna knjižica
Takarékkönyv

Finansijska organizacija — deoničarsko društvo
Penz intezmény — részvénytársaság
SENTA — ZENTA

SENTA, ul. Vuka Karadžića 16,
tel. 024/811-298
ADA, ul. Jožef Atila 51, tel. 024/852-954